

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ СЛІДЧЕ УПРАВЛІННЯ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФУВАННЯ
У ВНУТРІШНЬОСЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ТА
ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ**

методичні рекомендації

Кропивницький – 2023

Колектив авторів-упорядників:

Цуцкірідзе М.С. – заступник Голови Національної поліції – начальник Головного слідчого управління, д.ю.н., професор, заслужений юрист України, генерал поліції 3-го рангу; **Вітвіцький С.С.** – ректор Донецького державного університету внутрішніх справ, д.ю.н., професор, заслужений юрист України, полковник поліції; **Осипенко Р.І.** – начальник Головного управління Національної поліції в Донецькій області, к.ю.н., генерал поліції 3-го рангу; **Одерій О.В.** – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Донецького державного університету внутрішніх справ, д.ю.н., професор; **Волобуєв А.Ф.** – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Донецького державного університету внутрішніх справ, д.ю.н., професор; **Крушеницький А.В.** – т.в.о. завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики Донецького державного університету внутрішніх справ, капітан поліції; **Шевчишен А.** – заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальник управління організації роботи та методичного забезпечення, д.ю.н., професор, заслужений юрист України полковник поліції; **Беседа С.М.** – заступник начальника – начальник слідчого управління Головного управління Національної поліції в Донецькій області, полковник поліції; **Ананченко В.В.** – заступник начальника управління організації роботи та методичного забезпечення – начальник відділу організаційно-аналітичної роботи Головного слідчого управління Національної поліції України, полковник поліції; **Бурлака В.В.** – начальник відділу методичної роботи та правового забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, к.ю.н., підполковник поліції; **Вац В. М.** - головний інспектор сектору кадрового забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, к.ю.н., полковник поліції .

Рецензенти:

Щербаковський М.Г. - доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Стратонов В.М. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри національного міжнародного права та правоохоронної діяльності Херсонського державного університету.

Рекомендовано до друку

Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ
(протокол № 4 від 25 жовтня 2023 року)

Застосування поліграфування у внутрішньослужбовій діяльності поліцейських та державних службовців : методичні рекомендації/ Автори-упорядники: М.С. Цуцкірідзе, О.В. Одерій, В.В. Бурлака та ін. Київ. 2023. 110 с.

На основі узагальнення результатів наукових та практичних досліджень, розглянуто застосування поліграфування у внутрішньослужбовій діяльності поліцейських та державних службовців.

Методичні рекомендації призначені для використання в практичній, науково-дослідній діяльності та навчальному процесі.

© Донецький державний університет
внутрішніх справ, 2023

© Головне слідче управління НПУ, 2023

© автори, 2023.

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	4
Вступ	5
1. Історія розвитку психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа	7
2. Використання комп'ютерного поліграфа (міжнародний та вітчизняний досвід)	17
3. Психолого-організаційні основи застосування поліграфа у внутрішньослужбовій діяльності поліцейських та державних службовців	26
4. Гендерні відмінності як психологічний чинник здійснення поліграфологічного дослідження	39
5. Нормативно-правові аспекти застосування поліграфа у внутрішньослужбовій діяльності поліцейських та державних службовців	42
6. Застосування «скринінгу» в профвідборі кадрів	49
7. Фактори, що впливають на об'єктивність результатів перевірки із застосуванням комп'ютерного поліграфа	59
8. Питання протидії об'єктивній поліграфологічній перевірці зі сторони опитуваних осіб (загально-теоретичний аспект)	61
9. Ознаки протидії об'єктивній перевірці опитуваних осіб із застосуванням комп'ютерного поліграфа та шляхи її подолання	72
Понятійно-категоріальний апарат поліграфування	94
Перелік використаної та рекомендованої літератури	96
Додатки	102

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЗС України	Збройні сили України
ДБР	Державне бюро розслідувань
ДФС	Державна фіскальна служба
КК України	Кримінальний кодекс України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
КДБ СРСР	Комітет державної безпеки Союзу Радянських Соціалістичних Республік
МВС України	Міністерство внутрішніх справ України
НП України	Національна поліція України
НГУ	Національна Гвардія України
ОРД	Оперативно-розшукова діяльність
ПФДЗКП	Психофізіологічне дослідження із застосуванням комп'ютерного поліграфа
СБ України	Служба безпеки України
США	Сполучені штати Америки
УМВС України	Управління Міністерства внутрішніх справ України
ЦРУ	Центральне розвідувальне управління
ШГР	Шкірно-гальванічна реакція

ВСТУП

Процес реформування правоохоронної системи в нашій державі характеризується всебічністю та багатовекторністю. Реалізація поставлених амбітних трансформацій безпосередньо обумовлюється ефективністю здійснення послідовної діяльності держави. В сучасних умовах реформування правоохоронних органів виникає необхідність втілення в життя передових ідей, розробок, методів діяльності, спрямованих на ефективну протидію злочинності. Одним із сучасних методів оцінювання отримуваної від суб'єкта інформації є психофізіологічний метод з використанням поліграфу. Серед різноманіття технічних засобів, які можуть реєструвати психофізіологічні зміни показників організму людини, поліграф вирізняється своєю здатністю одночасно виявляти та фіксувати декілька різних психофізіологічних параметрів. Даний прилад, починаючи від першої половини ХХ ст. і по нинішній час, щодня підтверджує свою ефективність у роботі правоохоронних органів багатьох країн. Впроваджуючись і утверджуючись, поліграф та пов'язана з ним діяльність «народили» нову галузь знань, яка виокремилася в окрему міждисциплінарну науку - поліграфологію. У листопаді 2010 року в Національному класифікаторі професій України ДК 003:2010 офіційно зареєстровано професію «експерт-поліграфолог».

Окремі питання щодо застосування поліграфа в просторі правоохоронної діяльності знайшло своє висвітлення в наукових роботах таких вчених як: Р. Анслей, К. Бакстер, В. Барко, О. Вагіна, В. Варламов, С. Делікатний, С. Ігнатов, В. Казміренко, О. Колесніченко, Д. Мовчан, Т. Морозова, О. Мотлях, О. Назаров, С. Ніколаєв, О. Сапрунов, Ж. Половнікова, Дж. Рейд, Ю. Холодний, В. Шаповалов, Р. Яремчук та ін.

На сьогодні у правоохоронній практиці поліграф застосовується у кримінальному судочинстві, оперативними працівниками та слідчими з метою обґрунтування версій по кримінальному провадженню, пошуку матеріальних доказів, профілактики злочинних проявів, службових порушень тощо.

Поліграфні дослідження актуальні при прийомі правоохоронців на роботу, в процесі кадрових перевірок, пов'язаних з переміщенням по службі та проведені службових розслідувань тощо. Загалом за останні роки фахівцями-поліграфологами накопичений значний практичний досвід використання поліграфа в межах професійно-психологічного відбору та професійно-психологічного супроводження правоохоронної діяльності.

З огляду на вищезазначене, комплексний аналіз засад використання поліграфа у внутрішньослужбовій діяльності поліцейських та державних службовців є актуальним напрямом наукового пошуку.

1. Історія розвитку психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа¹

В історичних джерелах різних держав зафіксовані відомості власних підходів до перевірки людини на брехню. Ці методи традиційно передавалися з покоління в покоління і вдосконалювалися з розвитком науково-технічного прогресу. Своєрідними індикаторами, які фіксували зміну поведінки особи через окремі подразники людського організму, були різні підручні засоби, окремі речі вжитку, побутові пристрої і навіть продукти харчування.

У I тисячолітті до н.е. в Китаї особі, яка підозрювалася у вчиненні злочину, клали в рот сухий рис або ж рисове борошно й вислуховували її по суті справи. Той, хто не міг проковтнути крупу, визнавався винним у вчиненому злочині. Обґрунтовувалося все тим, що в людини зменшувалось слиновиділення через внутрішній страх, викликаний ризиком можливого викриття брехні й понесення покарання за вчинений злочин.

Подібними були детекції брехні у Середні віки в Англії, Іспанії та Франції, де застосовувалась так звана судова скиба (хліб або хліб із сиром), яка в 1150 р. була навіть офіційно визнана католицькою церквою як одна із форм інквізиції. Так, за фізіологічними ознаками контроль слиновиділення в людини вважається практично первісним методом виявлення брехні.

У Стародавній Індії під час проведення допиту підозрюваній особі пропонували одночасно з її відповіддю вдаряти в гонг. Якщо вона чітко відповідала на поставлене питання, удар у гонг був одночасно ритмічним, якщо ж особа, відповідаючи, вагалася чи говорила неправду, її ритм збивався і

¹ Робота підготовлена переважно за матеріалами робіт: Мотлях О.І. Поліграфологія. Підручник. – К. : Освіта України, 2022. – 550 с.; Застосування комп'ютерних поліграфів при професійному кадровому відборі до правоохоронних органів України [Текст] : метод, посіб. / Мотлях О.І., Корж Є.М., Куценко Д.В. - К. : Освіта України, 2019. - 144 с.; Яремчук Р.А. Психолого-правові засади використання поліграфа в кадровому забезпеченні підрозділів МВС України: дис. / Р.А. Яремчук . – Харків : Право, 2018. – 280 с.; Відацкі Я. Історія поліграфологічних досліджень / Я Відацкі [пер. з польської О.Хлівнюк]. К.: ТОВ «7ВС», 2023. – 184 с.

удар у гонг не збігався з часом виголошення інформації. В одному з папірусів індійських Вед, датованому IX ст. до н.е., викладені інструкції щодо виявлення вбивць-отруйників за їхньою поведінкою. З-поміж інших ідентифікаційних ознак таких осіб автори Вед називають тремтіння та блідість обличчя.

Контроль фізіологічних показників людини використовувався в країнах античного світу. За основу бралася зміна кольору обличчя людини, особливо під час проведення кадрового відбору. Такі підходи використовувалися, коли ставилися провокаційні питання, зокрема під час відбору на навчання до військових шкіл у Стародавній Спарті та охоронців у Стародавньому Римі. Та якщо в першому випадку блідість обличчя як ознака страху кандидата на навчання до військової школи, який стояв над глибокою прірвою, розцінювалась як недолік, то в другому почервоніння обличчя, що розглядалося як ознака сором'язливості кандидата в охоронці, свідчило на його користь, оскільки вважалося, що той не братиме участі у змовах.

У племенах Африки підозрюваній у вчиненні злочину особі давали в руки яйце домашньої птиці з тонкою шкаралупою. Коли підозрюваному ставили питання, його мускульна система спрацьовувала мимовільно, й таким чином у нього стискався кулак і розчавлював яйце в його руці. Давні русичі примушували підозрюваного у вчиненні злочину брати в руки розпечене залізо або ж діставати рукою каблучку з окропу, після чого суддя мав забинтувати йому руку і поставити на перев'язаній руці печатку. Якщо через три дні на руці не залишалось жодного сліду, то невинуватість особи у злочині вважалася доведеною. Виявлення неправди знайшло відображення й у найдавніших цивільних статутів Стародавньої Русі, які отримали назву «Руська правда» і були складені в XI ст. за правління Ярослава Мудрого. За ними дозволялося застосувати ордалій у позовах між громадянами, зокрема, коли «позивач може... вимагати, щоб відповідач проходив випробуванням залізом... а коли позов коштував на півгривні... менш, то випробування водою».

Більш інформативним був «детектор брехні» із залученням віслюка. Ця вперта тварина за тисячоліття свого існування й не припускала, що людина

відведе їй роль визначника істини. Процедура тестування полягала в тому, що хвіст віслюка змазували фарбою, після чого його прив'язували у напівтемному приміщенні. Підозрюваний повинен був зайти в приміщення й погладити віслюка за хвіст. Якщо тварина зареве - обстежуваний винний. Творці такого «детектора брехні» були впевнені, що людина, яка вчинила злочин, побоїться гладити віслюка, щоб той не видав її.

На Близькому Сході ще в глибоку давнину як «детектор брехні» використовували показники пульсу підозрюваного. Інформативними ознаками були зміни частоти пульсу й особливості кровонаповнення артерії (пульсації). Цей метод застосовувався для виявлення невірних дружин і їхніх коханців. Методика перевірки була надзвичайно простою. Спеціально тренована людина прикладала палець до артерії, а далі підозрюваній дружині ставили запитання, називаючи імена чоловіків, які теоретично могли вступити з нею в інтимні стосунки. Унаслідок високого емоційного напруження, як реакція на ім'я коханця, у підозрюваної різко змінювалися частота пульсу й кровонаповнення артерії. Далі цей метод використовувався для визначення ступеня ширості тієї чи іншої особи.

У III ст. до н.е. давньогрецький лікар Еразістрат, а в Хет. перський філософ і лікар Авіценна для виявлення брехні застосовували мануальний контроль пульсу опитуваної особи. Цей метод також використовували в XVI ст. Галілей та у XVIII ст. Д. Дефо. В його основі лежали прояви вербальних або візуальних стимулів, що спричиняло прискорення пульсу в допитуваної особи, а це вказувало на її причетність до вчинення злочину.

Виявлення фізіологічних ознак брехні в такий спосіб, стало прообразом сучасних пошукових тестів, які застосовуються поліграфологами.

Окреслена теорія підтримана вченими-попередниками. Зокрема вважають, що саме італійський фізіолог А. Моссо в 1875 р. у монографії «Страх» першим висловив ідею про можливість інструментальної фіксації страху за змінами фізіологічних показників, якщо він є компонентом неправди.

Наукових даних, заснованих на реальних фактах, які підтверджують застосування різних способів діагностування людей на предмет неправди, до наших днів дійшло чимало. Відлік часу від початку I тис. до н.е. до середини XVIII ст., на думку дослідників цього питання, є періодом зародження, виявлення неправди в показаннях людей. Це дає нам підстави вважати, що людство на різних етапах свого існування вишукувало найдоцільніші форми верифікації наданої особою інформації. Результатом встановлення брехні були реакції фізіологічних ознак людини, які спрацьовували на відповідні стимули (рис, борошно, яйце, розпечене залізо тощо).

Починаючи з другої половини XVIII ст. і до початку XX ст. настає період становлення й розвитку науково-технічного прогресу, який створив підґрунтя для усвідомленої цілеспрямованої діяльності пошуку нових форм діагностування людини за допомогою технічних приладів. Зокрема, наприкінці XVIII ст. були створені природничо-наукові та теоретичні передумови для використання психофізіологічних методів виявлення приховуваної інформації з метою встановлення істини й розвитку технічних засобів, які реєструють зміни фізіологічних параметрів організму людини.

У 1804р. в науковому середовищі з'являється термінологічне поняття «поліграф». Джон Хавкінс (John Hawkins) застосував його до свого винаходу - машини, що створювала точні копії рукописних текстів. У цій «копіювальній» машині також використовувалися самописці. Таким апаратом багато хто користувався в XIX ст., у тому числі Томас Джефферсон, третій президент США (Сполучені Штати Америки), проте саме Джон Ларсон першим застосував термін «поліграф» до приладу для виявлення брехні.

Справжнім поштовхом для подальшого розвитку змін фізіологічних параметрів організму стала робота італійського фізіолога Анжелло Моссо (Angelo Mosso, 1846-1910), оскільки він уперше провів інструментальну детекцію брехні за допомогою винайденого ним пристрою - плетизмографа (грец. plethysmos наповнення, збільшення + грец. grapho писати, зображати) - приладу для графічної реєстрації змін об'єму кінцівок тіла, пов'язаних із

різним кровонаповненням судин. Що більше емоційне напруження, то більше крові проходить кровоносними судинами і більше виражені зміни об'єму кінцівок тіла. У монографії «Страх» 1875 р. А.Моссо зазначив, що тиск крові в судинах людини і частота пульсу змінюються залежно від зміни її емоційного стану, зокрема страху. У результаті проведених експериментів учений дійшов висновку: «Якщо страх є суттєвим компонентом брехні, то такий страх можна виокремити». А. Моссо проводив свої дослідження, ґрунтуючись на працях Гіппократа, який умів розрізняти до 60 відтінків роботи серця залежно від емоційного стану людини. Ідеї А. Моссо зумовили подальші дослідження із застосуванням технічних пристроїв, метою яких було виявлення приховуваної інформації за психофізіологічними реакціями людини, і практично ознаменували формування нової галузі науки - психофізіології.

Розвиваючи дослідження А.Моссо, у 1895 р. італійський кримінолог Чезаре Ломброзо (Cesare Lombroso, 1835-1909) вперше запровадив застосування технічних засобів для виявлення фізіологічних ознак брехні, зокрема при наданні практичної допомоги поліції у виявленні осіб, причетних до вчинення злочинів. Він сконструював гідросфігмограф - технічний засіб для вимірювання динаміки кровонаповнення судин частини тіла, зануреної в ємність з водою. У книзі «L'Homme Criminel» науковець описав свій досвід застосування плетизмографа (технічного засобу для вимірювання динаміки кровонаповнення судин певного органу або частини тіла) та сфігмографа (технічного засобу для вимірювання коливань стінок кровоносних судин під час допиту підозрюваних у вчиненні злочинів). Звідси випливає той факт, що саме Черазе Ломброзо вперше запропонував використовувати технічні засоби та досягнення фізіології для виявлення фізіологічних ознак брехні. У 1885 р. він опублікував друге видання книги «Злочинна людина» (L'Homme Criminel), в якій описав перший досвід використання психофізіологічного методу детекції брехні для виявлення осіб, які вчинили злочини. Ломброзо намагався зафіксувати неправдиві свідчення за допомогою гідросфігмографа, дані якого базувались на вимірюванні змін артеріального тиску. За сім років, у 1902 р.,

Через Ломброзо брав участь у розслідуванні вбивства шестирічної дівчинки. У злочині підозрюваним був Тосетті. Під час допиту застосували плетизмограф і виявили незначні зміни пульсу, коли Тосетті усно здійснював математичні підрахунки, проте коли йому демонстрували зображення скалічених дітей, запис пульсу, зареєстрований за допомогою плетизмографа, не показав жодних раптових змін, у тому числі й на фотографію убитої дівчинки. Результати подальшого розслідування переконливо довели, що Тосетті був невинним у вбивстві.

Таким чином, Чезаре Ломброзо є першим практиком, якому вдалося довести в суді невинуватість обвинуваченого у вчиненні злочину за допомогою інструментальних методик діагностування неправди та практично продемонструвати, що контроль фізіологічних реакцій людини може привести не лише до виявлення інформації, яку вона приховує, а й, що є не менш важливим, сприяти встановленню непричетності підозрюваного до вчиненого правопорушення.

У 1913р. американський психолог і юрист Вільям Марстон (William Marston, 1893-1947) досліджував проблему лжесвідчення в суді, а також у психологічній лабораторії Гарвардського університету проводив інструментальні дослідження, застосовуючи сфігмоманометр. В. М. Марстон за допомогою розробленого ним методу зміг виявити німецького шпигуна, який викрав таємні документи в Міністерстві оборони США. Саме з ім'ям В. М. Марстона пов'язується термін «детектор брехні». За одним із джерел, таким терміном дослідник назвав застосовуваний ним технічний засіб в одній зі своїх публікацій у 1915р., за іншим - у 1921 р. газета «Boston Sunday Advertiser» назвала його винахідником психологічного детектора брехні.

У цей же період у науковому середовищі з'являється нове ім'я - Джон А. Ларсон (John Larson, 1892-1965), американця, студента медичного факультету, який поєднував навчання з роботою в поліції м. Берклі (Каліфорнія, США) й у 1921 р. сконструював перший поліграф, придатний для розслідування злочинів, який слід вважати прообразом сучасних поліграфів. Його прилад

спочатку фіксував на стрічці паперу дві функції: дихання і тиск крові, а після вдосконалення - три: дихання, пульс і тиск крові. Поштовхом для його досліджень стали результати праці В. М. Марстона.

Перші поліграфи, що набули значного поширення, писали чорнилом, а поліграмою з результатами обстеження слугував рулон спеціального паперу з нанесеною на нього сіткою, і вихідні дані для опрацювання оператори отримували за допомогою лінійки. Для обробки інформації в таких поліграфах використовувалася ціла низка методик бальних оцінок.

Пізніше цієї думки дійшов учень і співробітник Джона А. Ларсона Леонард Кілер (Leonard Keeler, 1903-1949) - студент Каліфорнійського університету. Він зацікавився розробками вченого й почав допомагати йому проводити опитування з метою виявлення брехні в поліцейському відділі м. Берклі (Каліфорнія, США). Запатентував поліграф.

Низка учених сучасності вважають, що розробка технічного засобу Л. Кілера може розглядатися як перший сучасний поліграф.

У 1938 р. в м. Чикаго (США) Л. Кілер заснував першу школу з підготовки спеціалістів поліграфа (поліграфологів) і компанію з виробництва поліграфів «Кілер» - пристроїв, які одночасно реєстрували криві «відносного тиску крові» та пульсу, дихання й шкіргальванічної реакції.

Успіх використання поліграфа під час і після Другої світової війни був поштовхом для створення в 1948 р. в Центральному розвідувальному управлінні (ЦРУ) США відділу, який спеціалізувався на проведенні поліграфічних перевірок. Однією з резонансних справ американських спецслужб було розсекречення радянського розвідника Рудольфа Абея на території іноземної держави. Резидент СРСР всіляко намагався приховати свій зв'язок з військовою контррозвідкою й відмовлявся давати показання по справі американським спецслужбам. Тоді його помістили в затемнену кімнату з прикріпленими до тіла датчиками, демонструючи різноманітні слайди із зображенням мап континентів, окремих країн, міст. Коли розвідник побачив контури Радянського Союзу, в нього підвищився кров'яний тиск і почастішав

подих. Це дало підстави детальніше перевірити версії про те, в інтересах якої країни він працював. Потім на екрані з'явилися картинки американських штатів, розвідник, сам того не підозрюючи, став реагувати тільки на ті географічні точки, де в нього були схованки і явки, а датчики успішно фіксували зміни. Фізіологічні реакції Рудольфа Абеля допомогли поліграфологу виявити вулицю, будинок, квартиру і схованки...

Значний внесок у розвиток інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації здійснив Клів Бакстер (Cleve Backster), якому належать багато відкриттів і нововведень у галузі поліграфології. Вагомий внесок у розвиток психофізіологічного апаратурного методу інструментальної діагностики зробив видатний російський учений і нейропсихолог, згодом - академік АПН СРСР О. Р. Лурія (1902-1977). В основу цих досліджень було покладено метод оцінювання часу мовно-рухових реакцій людини під час асоціативних відповідей на різні слова-стимули. Психолог О. Р. Лурія проводив свої дослідження на основі вчення про вищу нервову систему, розробленого І. М. Сєченовим та І. П. Павловим, які у своїх працях неодноразово підкреслювали, що існує взаємозв'язок між психічною і фізіологічною діяльністю людини, крім того, керуючись методом «асоціативного експерименту», вчений запропонував вести запис за допомогою пристрою швидкості реакцій допитуваної (опитуваної) особи на слова- подразники, що стосуються обставин вчинення злочину.

Друга половина ХХ ст. ознаменувалася активністю розробок дослідників світу в напрямі вивчення поліграфа. Усе це пояснюється пошуком нових підходів, які відповідали б потребам часу та конкретним вимогам і завданням, а точніше - вивчення досвіду застосування поліграфа за межами КДБ СРСР. Поштовхом для цього стала значна кількість провалів однієї з найпотужніших розвідок соцтабору - східнонімецької «Штазі», коли навіть добре підготовлені агенти викривалися за допомогою «детекторів брехні». Реакція КДБ Союзу мала миттєвий характер. У 1975 році під керівництвом тодішнього голови КДБ Юрія Андропова у ній було створено лабораторію № 30 спеціального

призначення, в якій активно використовувала поліграфи для виконання стратегічних завдань, поставлених перед ними комуністичною партією.

У 1968 р. на V щорічному семінарі в Кілерівському інституті поліграфа У.Дж.Янкі вніс пропозицію щодо комп'ютеризації поліграфів, а в 1974 р. зазначена ідея вже була реалізована в електронних поліграфах серії Polyscribe компанії Столтінг. Це був новий позитивний крок уперед - переорієнтування аналогових поліграфів на комп'ютерні. На думку американського поліграфолога Дж. А. Матте, з удосконаленням програмних засобів, а отже й алгоритмів оброблення поліграм комп'ютерні поліграфи поступово витіснили з обігу аналогові.

У 1993-1995 рр. почалось інтенсивне розроблення й упровадження поліграфів як у правоохоронні органи, так і в приватні детективні структури вітчизняного, близького і далекого зарубіжжя.

Узагальнюючи аналіз історичних передумов виникнення, становлення та розвитку психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа можна виділити наступні етапи та періоди його формування:

- перший - визначально-перевірочний, який датується античним періодом I ст. до н.е. - до середини XVIII ст., так званий період застосування підручних засобів (індикаторів), які фіксували зміну поведінки підозрюваної у неправді особи через окремі слова-подразники та матеріальні предмети, які викликали психофізіологічні реакції організму людини. Ці засоби впливали на встановлення правди чи брехні від опитуваних осіб у конкретно-визначеній життєвій ситуації, давали загальне уявлення про подію чи факт, який з'ясувався, та визначали індивідуальне ставлення людини, яка підозрювалася чи обвинувачувалася в злочинному діянні;

- другий - дополіграфний, що розпочався з другої половини XVIII ст. і тривав до кінця XIX ст. Період становлення й розвитку науково-технічного прогресу, який створив підґрунтя для усвідомленого цілеспрямованого пошуку нових форм діагностування ідеальних слідів відображення людини за допомогою технічних приладів. Створення природничо-наукових і

теоретичних передумов для використання психофізіологічних методів виявлення приховуваної інформації в опитуваного та розвитку технічних засобів, які реєструють зміни фізіологічних параметрів організму людини;

- третій - інструментально-поліграфний, який бере початок з кінця XIX ст. - до 30-их років XX ст., період зародження та становлення поліграфа. Проміжок часу, протягом якого розроблено способи інструментального діагностування інформації в людини, що підлягала встановленню та реєстрації змін фізіологічних показників опитуваної особи під час проведення поліграфного дослідження. Уведено й закріплено на міжнародному рівні загальноовізане термінологічне поняття «поліграф». Встановлено загальнообов'язкові технічні вимоги до використання зазначеного приладу. Вироблено та запропоновано теоретичні й практичні засади основних методик проведення дослідження на основі поліграфа з використанням різних видів тестових запитань;

- четвертий - розвинутий інструментально-поліграфний - розпочинається з 30-их років XX ст. і тривав до початку XXI ст. Подальше та поглиблене вивчення інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації шляхом реєстрації змін фізіологічних показників опитуваної особи через використання різних стимулів (подразників), які дають можливість краще впливати на піддослідного та фіксувати його психофізіологічні реакції пасивним реєстратором поліграфом. Формування на початку 90-х років XX ст. значної кількості наукових теорій та окремих концепцій, пов'язаних з ними, що були спрямовані на всебічне дослідження психологічних складових особи і впливали на якість проведення поліграфологічної перевірки. Розглянуто практичні умови та можливості застосування поліграфа в різних сферах людської життєдіяльності. Підготовлено основи нормативно-правового регулювання поліграфа з урахуванням міжнародної практики використання цього науково-технічного приладу на рівні судових прецедентів;

- п'ятий - сучасний (практично-дослідницький) визначається межами від початку ХХІ ст. до наших днів. Період активної фази застосування поліграфа в практичній діяльності правоохоронних органів різних держав, у тому числі й України. Термінологічне визначення поліграфа як різновиду психофізіологічної апаратури, яка являє собою комплексну багатоканальну комп'ютерну апаратну методику реєстрації змін психофізіологічних реакцій людини у відповідь на використання за спеціальною методикою певних психологічних стимулів. Практична підготовка підґрунтя до легалізації поліграфа в Україні за прикладом окремих зарубіжних країн. Використання отриманих результатів за допомогою поліграфа у кримінальному, цивільному, господарському, адміністративному судочинстві. Створення практичних умов для впровадження окремої психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа як в державних науково-дослідних інститутах судових експертиз Міністерства юстиції України, так і недержавних підприємствах, установах, компаніях.

2. Використання комп'ютерного поліграфа (міжнародний та вітчизняний досвід)

На тепер поліграф використовується у різних галузях знань більш як у ста країнах світу, серед яких загально визнаним лідером є Сполучені Штати Америки. Великою популярністю поліграф користується в діяльності правоохоронних органів Японії, Туреччини, Ізраїль, Бельгії, Індії, Казахстану, Канади, Китаю, Колумбії, Латвії, Литви, Естонії, Македонії, Південної Кореї, Сербії, Сінгапуру, Фінляндії, Хорватії, Чорногорії. Серед держав-сусідів: Польщі, Болгарії, Чеської Республіки, Словаччини, Словенії, Угорщини, Росії, Білорусі, Молдови та ін.

Аналіз рівня нормативно-правового регулювання поліграфа у реалізації питань, пов'язаних з розслідуванням вчинених злочинів, надали можливість науковцям умовно поділити країни світу на чотири групи.

1. Країни, в яких застосування поліграфа врегульовано окремим законом (Литва і Молдова). Так, у Литві комп'ютерний апаратно-програмний прилад поліграф використовується з 1992 р., хоча Закон «Про використання поліграфа» був прийнятий у 2000 р. Психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа дозволяють проводити державним інституціям і без обмежень. У свою чергу у Молдові діє Закон «Про застосування тестування на детекторі симуляції (поліграфі)» 2008 р. В основному цей Закон регламентує застосування поліграфа при виконанні професійного кадрового відбору персоналу на деякі посади, в тому числі й правоохоронні органи цієї країни, а також у разі проведення внутрішніх або службових розслідувань, пов'язаних з конкретною сферою діяльності.

2. Країни, де застосування поліграфа врегульовано окремими правовими нормами закону, якими регулюється ширше коло суспільних відносин (колишня Югославська Республіка Македонія, Індія, Польща, Сербія, Словенія, США, Туреччина, Чорногорія). Наприклад, у Чорногорії починаючи з 2003 р. надано право застосовувати поліграф у діяльності поліції (ч. 2 ст. 230 КПК Чорногорії). Закон Словенії «Про поліцію» (п. 6 ст. 54) визначає можливість застосування поліграфологічних перевірок осіб щодо отримання даних під час розкриття та розслідування злочинів, а також в діяльності поліції. В Індії дослідження на поліграфі уперше застосували через вбивство Махатми Ганді у 1948 р. хоча перший підрозділ по роботі з поліграфом був створений лише у 1973 р.

США в цьому списку посідає окреме місце серед країн другої групи, оскільки в цій країні кожний штат має власне законодавство, а отже застосування поліграфа в кожному з них є індивідуально визначеним. Діяльність поліграфа регламентується поправками до Конституції США, Федеральним законодавством і законодавством Штатів. На разі, у США даний прилад застосовується активно в оперативно-розшуковій діяльності під час розслідування злочинів поліцією на основі відомчих нормативно-правових актів та інструкцій.

Починаючи з 1970 р. поліграфні пристрої стали використовуватися в діяльності поліції (міліції) МВС Республіки Польща. З 1997 р. відповідно до § 2 ст. 192 КПК Польщі експертам було дозволено застосовувати технічні засоби контролю мимовільних реакцій особи. Подальшим кроком уперед стала Постанова Верховного суду, прийнята 21 грудня 1998 р. (ІУ КО101/98), яка поставила крапку в багаторічній суперечці польських учених і практиків щодо процесуального статусу результатів перевірок осіб на поліграфі. Лише за 1989 р. до суду були направлені результати опитування на поліграфі восьми людей, що підозрювалися у вчиненому злочині, як докази у сукупності з іншими фактичними даними кримінального провадження.

У 2003 р. в Кримінально-процесуальному кодексі Польщі набула чинності ст. 192/а, відповідно до якої в інтересах зменшення кількості підозрюваних чи для визначення доказової цінності зібраних доказів експерту дозволялося застосовувати технічні засоби, націлені на контроль неусвідомлених реакцій людини. У жовтні ж 2006 р. §5 Декрету Ради Міністрів «Про гарантування безпеки й допомоги свідкам та іншим особам» було передбачено можливість застосування поліграфа в рамках програми захисту свідків.

Що стосується Туреччини, то в ній до 1948 р. розробки щодо використання поліграфа не проводилися. Лише в середині 80-х років минулого століття ця країна адаптувала застосування поліграфа з метою розслідування вчинених злочинів.

3. Країни, де застосування поліграфа врегульовано підзаконними нормативно-правовими актами (Англія, Бельгія, Болгарія, Білорусь, Ізраїль, Іспанія, Італія, Канада, Німеччина, Казахстан, Південна Корея, Росія, Франція, Угорщина, Україна, країни колишньої Югославії, Чеська Республіка, Швейцарія). Так, Англія тривалий час була противником застосування поліграфа в будь-якій сфері суспільних правовідносин, але у 2007 р. у Великій Британії було прийнято Закон «Про контроль над правопорушниками», який передбачав собою обов'язкове проведення поліграфологічних досліджень осіб

певних категорій, у тому числі й неповнолітніх, а також осіб, які засуджені за вчинення статевих злочинів і підлягають умовно-достроковому звільненню від відбування покарання.

У Бельгії поліграф уперше було впроваджено у 1997 р., приводом чому стало різке збільшення кількості вбивств, в тому числі й дітей. Більше тридцяти років використовує поліграф Болгарія, де вже з 1995 р. в Інституті психології МВС Республіки Болгарії функціонує «відділ проведення оперативно-психологічних експертиз» стосовно осіб, підозрюваних у вчиненні тяжких злочинів, співробітників, які обвинувачуються у нелояльній поведінці та корупції.

В Угорщині поліграф застосовується з 1978р., зокрема в досудовому розслідуванні та кримінальному судочинстві. Окремі норми, які регулюють процес застосування поліграфа містяться у Кримінально-процесуальному кодексі Угорщини 1998 р. Зокрема ст.ст. 180, 182/2 та 435 спрямовує застосування поліграфа у кримінальному процесі, а вже ст. 41 Закону Угорщини «Про поліцію» 1994 р. дозволяє застосовувати поліграф для отримання інформації про місцезнаходження осіб і сприяння в проведенні інших слідчих дій.

Канада входить до переліку країн, які активно застосовують поліграф. До правоохоронної діяльності поліграф долучають з метою: а) усунення підозри з невинної особи; б) визначення дійсності злочину, коли є сумніви в чесності позивачів, потерпілих чи свідків у підозрі та фабрикуванні показань; в) встановлення особи винного; г) визначення прихованої інформації; д) збирання додаткової інформації.

На відміну від Канади в Ізраїлі поліграф освоюється за своїми загальноновстановленими правилами. Починаючи з 1959 р. поліграф поступово вводився у сферу правоохоронних органів цієї країни. Нині більшість поліцейських спеціалістів мають власну приватну практику. У діяльності щодо застосування поліграфологічних перевірок до різного процесуального статусу

осіб для розслідування злочинів поліція Ізраїлю керується відомчими нормативними актами.

З другої половини 70-х років психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа стали проводитися в Югославії та Швейцарії. Результати таких досліджень набули статусу доказів разом з іншими доказами і почали використовуватися в судах під час розгляду справ кримінальної спрямованості. Спеціальні дослідження за допомогою цього приладу здійснюються в правоохоронних органах Південної Кореї.

У свою чергу слід зазначити, що були держави, які виступали категорично проти застосування поліграфа, зокрема у кримінальному судочинстві, це - Австрія й Німеччина. Лише ґрунтовне вивчення потужної міжнародної практики психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа та їх результатів змусило ці країни переглянути своє ставлення до цього науково-технічного приладу, зокрема у кримінальному судочинстві. Разом з тим, відповідно до Кримінально-процесуального кодексу Австрії й нині категорично забороняється застосовувати поліграф без вільної письмової згоди підозрюваного чи обвинуваченого у вчиненому злочині.

Німеччина кілька разів підходила до визначення місця поліграфа в суспільних правовідносинах. До середини 60-х років минулого століття поліграфологічні дослідження в цій країні проводилися майже три десятиліття поспіль. Однак у 1954 р. Колегією в кримінальних справах Федерального Суду ФРН було прийнято рішення, у якому зазначалося, що розслідування за допомогою поліграфа порушує вільний вибір і вольову діяльність підозрюваного, обвинуваченого і є неприпустимим засобом у кримінальному процесі й у попередньому слідстві. На початку 80-х рр. Федеральний Конституційний Суд своїм рішенням підтвердив, що застосування поліграфа у кримінальному провадженні зазіхає на права особи, які захищені Конституцією Німеччини. Разом з тим наголосив, що повна відмова від застосування таких приладів одночасно порушує права обвинуваченого і

суперечить положенням ст. 103 Основного закону про право громадян на захист.

У Республіці Казахстан, як і в інших державах пострадянського простору, окрім Литви й Молдови, законодавчо не визначено поліграф легітимним науково-технічним приладом, Однак, у роботі державних інституцій розроблені й діють відомчі Інструкції щодо застосування цих досліджень у діяльності правоохоронних органів. Особливе місце в них відведено «захисту охоронюваних законом прав, свобод і інтересів фізичних та юридичних осіб». У Казахстані існують жорсткі вимоги до якості виготовлення і застосування поліграфологічних приладів.

Що стосується Білорусі, то дослідженнями з використанням поліграфа там почали займатися з 2001 р.

В Україні перша хвиля популяризації досліджень з використанням поліграфа була викликана нагальною потребою практичних підрозділів ОВС у впровадженні новітніх технологій у практику розслідування злочинів. У 1997 р. українська діаспора із США передала в МВС України десять апаратно-програмних приладів моделі «Аксітон». Наступного року Міністерство провело перші спроби використати поліграф в оперативно-розшуковій роботі правоохоронних органів України. Відсутність у країні спеціалістів такого ґатунку і практичного досвіду змусила відповідні відомства звернутися за допомогою до закордонних фахівців. У 1999 р. п'ять офіцерів з Національної академії внутрішніх справ України та Львівського юридичного інституту МВС України протягом двох місяців навчалися у США: в Академії судової психофізіології в місті Ларго штату Флорида. Перші спеціалісти-поліграфологи були підготовлені за сприяння Українсько-американської асоціації поліцейських. Поліграфологи академії неодноразово надавали допомогу УМВС України в областях у проведенні експертних психофізіологічних досліджень осіб, які підозрювалися у вчиненні злочинів. Загалом було проведено на той час понад 50 поліграфологічних опитувань осіб за різними напрямками діяльності. Більше того, у травні 1999 року в

Національній академії внутрішніх справ України був проведений круглий стіл «Проблеми і напрямки впровадження поліграфа у практичну діяльність органів внутрішніх справ України». До першочергових завдань було віднесено впровадження відомчої нормативної бази, розробка науково обґрунтованих методик опитування громадян із використанням поліграфа та визначення основних вимог з технічного забезпечення і організації проведення опитувань. Основними напрямками впровадження поліграфа в Україні були визначені: 1) кадровий; 2) криміналістичний; 3) слідчий; 4) психодіагностичний і психокорекційний; 5) спеціальний.

На початок 2000 р. в українських правоохоронних органах працювало п'ятнадцять поліграфологів у Дніпропетровській, Луганській областях, Києві, Донецьку, Черкасах та Криму. Очевидні успіхи вітчизняних поліграфологів у розкритті злочинів стали переконливим аргументом подальшої практичної доцільності впровадження поліграфа у оперативно-розшукову діяльність підрозділів міліції (поліції).

28 серпня 2001 року, був виданий Наказ МВС України № 743 «Про проведення експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ України». Наказом затверджувалося положення про проведення експерименту, склад робочої групи та план нормативно-правового, організаційного, науково-методичного та матеріально-технічного супроводження проведення експерименту. Підсумки проведеного експерименту розглядалися на оперативній нараді. Рішення наради засвідчило ефективність використання поліграфів як у роботі з персоналом, так і в процесі розкриття та розслідування злочинів та визначило результати експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ України позитивними і такими, що дають підставу розпочати широке впровадження поліграфічних технологій у діяльність органів внутрішніх справ. Згідно рішення Колегії МВС України від 26.11.2002 року, на якій розглядався хід виконання вимог розпорядження Президента України від 26.03.2002 року «Про заходи щодо зміцнення дисципліни працівників та вдосконалення

кадрової роботи у правоохоронних органах», де планувалося забезпечити широке використання комп'ютерних поліграфів при проведенні професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в органах внутрішніх справ та навчання в навчальних закладах МВС України. 2004 рік можна вважати переломним у справі впровадження поліграфних обстежень – була затверджена наказом МВС України від 27.07.2004 року Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом. Даний наказ офіційно закріпив застосування поліграфа для проведення кадрових і службових перевірок під час професійно-психологічного відбору на службу та навчання (п.2.5). До цього наказу була видана «Інструкція про порядок використання в діяльності ОВС поліграфів (комп'ютеризованих приладів реєстрації психофізіологічних реакцій людини)», що значно розширило можливості застосування поліграфа у кримінальному судочинстві України. Подальший процес застосування поліграфа у системі МВС України дещо знизився, особливо після затвердження рішення колегії МВС України від 25.07.2008 року № 17км/1 Програми протидії злочинам проти життя та здоров'я проти особи на 2008-2012 роки.

В межах діючого на сьогоднішній день наказу МВС України від 06.02.2019 року № 88 «Про затвердження порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» нормативно-правові засади застосування поліграфа в діяльності правоохоронних органів не конкретизуються. Зазначене обумовлює низку інструктивних механізмів в межах окремих підрозділів МВС України.

4. Країни, в яких застосування поліграфа нормативно не врегульовано (Китай, Північна Корея, Латвія, Естонія, Сінгапур, Фінляндія, Японія). У Латвії систематично з 1998 р. проводяться перевірки на поліграфі у формі «поліграфних експертиз у кримінальних справах». Це віднесено до окремого виду судово-психологічної експертизи. У латвійських судах результати

застосування поліграфа мають статус доказів у винесенні вироків підсудним, хоча в законодавстві цієї країни немає норм, які визначали б порядок використання поліграфа. Юристи, правозахисники, представники громадськості Латвії навіть не загострюють увагу на обставинах законодавчої необхідності, оскільки поліграфологічна перевірка підпадає під правову регламентацію проведення інших видів експертиз.

Японії - це одна з держав-лідерів, яка спеціалізується на використанні поліграфа. Вона посідає третє місце в світі з підготовки поліграфологів для власних потреб країни, в тому числі й для системи правоохоронних органів. Уперше такі дослідження в цій країні були проведені у 1956 р. Застосовуючи поліграф у розслідуванні злочинів, поліція Японії керується відомчими нормативними актами. Дослідження такого спрямування використовуються практично без обмежень, тобто поліція Японії має розширені права щодо цієї діяльності, порівняно з іншими поліціями світу, включаючи і США. Практику Японії активно впроваджують держави Сінгапур і Фінляндія. У цих країнах, як і в Японії, прямо дозволено використовувати поліграф у кримінальному провадженні, а самі отримані результати виконаних спеціальних досліджень оформляються за зразком експертного висновку, що береться до уваги судами як доказ.

Починаючи з 90-х років Естонія активізувала свою діяльність у підготовці поліграфологів для власних потреб. Центром наукових досліджень став Тартуський університет. Результатом цілеспрямованої роботи науковців цього вищого навчального закладу стало створення власної комп'ютерної модифікації поліграфа, що свідчить про значущість таких досліджень у цій країні та використання отриманих результатів у різних сферах суспільних правовідносин.

Таким чином, найпоширенішим способом нормативно-правового регулювання діяльності з використання поліграфа під час розслідування злочинів у зарубіжних країнах є прийняття відповідного підзаконного

нормативно-правового акту, а також окремої норми закону, які регламентують доволі широке коло суспільних відносин.

3. Психолого-організаційні основи застосування поліграфа у внутрішньослужбовій діяльності поліцейських та державних службовців

Використання поліграфа залишається науковою, моральною та практичною проблемою. Одним з аспектів «проблеми поліграфа» є ототожнення понять «поліграф» і «детектор брехні». Психофізіологи не часто вживають термін «детектор брехні», оскільки такі поняття, як «брехня» – «правда», «добро» – «зло» є категоріями філософського порядку, а поліграф не читає думки і не виявляє брехню, а лише реєструє фізіологічну активність та зміни її параметрів. Він виявляє не брехню, а тільки збудження, яке з певною часткою ймовірності може свідчити про брехню. За фізіологічними реакціями не можна точно встановити природу викликаних процесів (позитивна чи негативна емоція, брехня, переляк, біль, будь-які асоціації тощо). Перевірка на поліграфі передбачає контроль десятків фізіологічних і психологічних процесів, що відбуваються в організмі людини. На поліграфі повинен працювати не просто оператор-реєстратор, а фахівець-психолог, який з величезного масиву інформації зможе вірно виділити реакції організму, що свідчать про надання неправдивої інформації або приховування відомої інформації. У кожної людини є свій особистий внутрішній світ, який він прагне захистити від чужого втручання, є особисті мотиви, інтереси і таємні бажання, тобто прихована від інших людей інформація.

В масовій груповій свідомості брехня виступає межею між нормою, мораллю, правдою як важливими та фундаментальними екзистенціальними цінностями. Як складний інтенціональний аспект когнітивної та моральної сфери особистості брехня супроводжує всі магістралі людської комунікації у всіх сферах суспільного буття. Брехня – це феномен, який притаманний особистості як соціальному суб'єкту взаємодії. Для визначення брехні використовують різноманітні категорії, але у побутовій свідомості брехня

асоціюється з негативною дією, що соціально не схвалюється, чи процесом який її породжує в результаті маніпуляцій свідомістю іншої людини. Аналіз наукових першоджерел по проблемі дослідження дозволяє визначити наступні психологічні чинники та витoki, що визначають брехню: біологічні (К. Бюллер, Дж. Селли, В. Штерн), соціальні (Л. Колберг, О. Ліпман, Ж. Піаже), особистісні (Д. Брагінські, В. Знаков, Р. Креут, Б. Де Паоло, Дж. Прайс, О. Фрай), ситуативні (Ж. Дюпра, М. Коноваленка, Ю. Щербатих, П. Екман та ін.). Крім цього, К. Сарні та М. Льюїс вважають, що у глибинній природі брехні завжди лежать сильні емоції викликані почуттям провини, страху, загрози, заздрості, та напроти, почуттям відповідальності, піклування та співчуття.

Наявні результатів досліджень дозволяють виокремити основні детермінуючі мотиви брехні в спілкуванні. Так, підстави викривлення дійсності полягають в прагненні людини що бреше:

- вирізнитися від інших, здійснити враження, захиститися від почуття неповноцінності, незручності;
- зберегти соціальні стосунки, трансформоване прагнення допомогти іншим задля досягнення глибоко власних цілей тощо.

Враховуючи переважаючу мотивацію особистості визначаються п'ять основних різновидів брехні як елемент адаптивної поведінки:

- брехня як самозахист та засіб підтримки самооцінки;
- брехня заради збереження соціальних відносин та соціального статусу;
- брехня задля допомоги іншим;
- брехня з метою самопрезентації;
- брехня задля досягнення власних цілей.

Цільове призначення брехні та її особливості використання в соціальних контактах пов'язане з характеристика особистості, з задоволеністю сталістю системи соціальних контактів та місцем у стратифікації суспільній відносин, з притаманними стратегіями поведінки в міжособистісних стосунках та рівнем соціально-психологічної адаптивності.

Для ефективного розв'язання завдань, що актуалізуються сьогоднішнім кадрового забезпечення поліцейських та державних службовців виникає потреба залучення дієвого інструментарію, ефективним з яких (серед іншого) є застосування поліграфологічного дослідження з метою відбору, добору персоналу та для інших цілей оптимізації роботи. З огляду на це важливим є звернення до психологічно детермінованих теоретико-методологічних засад поліграфологічного дослідження.

У різні часи з'являлися теоретичні моделі, метою яких було пояснення механізму виникнення психофізіологічних реакцій. На тепер найбільш розповсюджені з них диференціюють на два класу, а саме: а) теорії, що засновані на визнанні афективно-мотиваційних процесів в якості головних чинників, які визначають сутність поліграфологічних перевірок; б) теорії, що в першу чергу спираються на когнітивні чинники (процеси).

Прикладом найбільш розповсюджені теорії першого класу є: теорія «загрози покарання», теорія «конфлікту». Сутність теорії «загрози покарання» виглядає наступним чином: особа, що має відношення до досліджуваної події відчуває перед перевіркою на поліграфі значний острах, який й обумовлює розвиток значних піків у динаміці фізіологічних процесів, які реєструються. Основний постулат теорії «конфлікту» наступний: синхронна активація двох діаметрально спрямованих психологічних установок (установка «казати правду про обставини події» та установка «брехати з приводу власної причетності до неї») породжує у особи виражені зміни динаміки реєструємих у ході перевірки фізіологічних процесів. Конфлікт між двома різноспрямованими тенденціями призводить до розбалансування компенсаторних механізмів організму особи та розвитку виражених фізіологічних реакцій у відповідях на перевірочні питання.

Серед теорій другого класу найбільш розповсюдженою є теорія «активації». В межах цієї теорії кожен з стимулів, що пред'являється має для особи свій певний потенціал активації нервово-психічних процесів, який залежить від рівня його «сигнальної цінності», тобто ступеню зв'язку із

конкретними обставинами події. Сутність теорії «активації» полягає в тому, що у особи, яка обізнана о конкретних ознаках події, пред'явлення цих ознак буде стійке викликати виражені (підвищені) орієнтовні реакції. На інші стимули (окремі ознаки), не пов'язані із подією відповідні реакції будуть значно меншими. Окрім наведених певною представленістю характеризуються «дихтомизаційна» теорія, «кількості інформації», «повернення труднощів», «новизни» тощо.

У загальному вигляді процес тестування на поліграфі являє собою згруповані у кілька тестів питання, що стосуються досліджуваної події з паралельною реєстрацією фізіологічної активності за допомогою спеціальних датчиків: дихання, електрошкірної провідності та серцево-судинної системи. Сьогодні серед поліграфологів найчастіше постає питання про те, який психічний процес лежить в основі виникнення реакцій на питання при повідомленні людиною недостовірної інформації. Однією з теорій, що здійснює спробу надати відповідь на це питання є теорія цілеспрямованого тестування пам'яті (Ю.Холодний) відповідно до якої, феномен значущості стимулу під час тестування на поліграфі виникає внаслідок взаємодії механізмів пам'яті. Висновок формулюється виходячи з сили реакції на питання, що пов'язані з подією, яка обумовила проведення дослідження. Іншими словами, оцінюючи величину вегетативних реакцій й робиться висновок про виявлення «слідів пам'яті». Вони сигналізують про існування в реальності події минулого, яка обумовила проведення тестування. Виникають певні сумніви можливостей пояснення всіх механізмів виникнення реакцій з позицій цієї концепції.

Останнім часом все більшого розповсюдження набуває «Попередня теорія процесів» (Preliminary Process Theory). Її положення пропонуються як потенційно коректне пояснення відмінностей реакцій, що спостерігаються у відповідь на різні тестові стимули. Згідно з цією концепцією, при порівнянні реакцій на різні типи питань двофазне уповільнення серцевого ритму, зменшення провідності шкіри та уповільнення дихального ритму

визначаються як індикатори новизни стимулу, процесів звикання та сенсibilізації. Ці процеси також пояснювалися з використанням основ теорії про умовну рефлекторну діяльність, вперше описану І. Павловим, та теорії навчання. Наприклад, модель «навчання через обумовлення» передбачає, що здійснення конкретної дії можна тлумачити як навчання людини певному поведінковому патерну² після одноразового пред'явлення стимулу. Питання, які задаються під час тестування на поліграфі, виступають умовними подразниками. Обговорення питань, які будуть задаватися, дає можливість непричетному піддослідному звикнути до тестових стимулів, тоді як для причетного дані питання стануть умовним стимулом, що запускає специфічну орієнтовну реакцію. Оскільки всі питання в процесі тестування обов'язково пред'являються декілька разів, фізіологічні реакції, що виникають у відповідь, будуть мати різну інтенсивність залежно від відповіді випробуваного. Поступове згасання вегетативних реакцій зазвичай пов'язується з звиканням до стимулу та свідчить про відсутність значущості.

На сучасному етапі поліграф використовується у різних сферах суспільних правовідносин, а саме (О.Мотлях): а) кадровому відборі (скринінг); б) оперативно-розшуковій діяльності; в) кримінальному судочинстві; г) роботі державних інституцій; д) роботі приватних компаній; є) банківській та кредитно-фінансовій сфері; ж) службовій діяльності; з) приватному секторі.

Безпосередньо у правоохоронній діяльності поліграф долучають з такою метою: а) для усунення підозри з невинуватої особи; б) для визначення дійсності злочину, коли є сумніви в чесності позивачів, потерпілих чи свідків у підозрі та фабрикуванні показань; в) для встановлення особи винного; г) для визначення прихованої інформації; д) для зібрання додаткової інформації.

Окремо слід акцентувати увагу на тому, що результати його застосування суттєве значення мають для виконання внутрішніх та службових розслідувань, процедур, пов'язаних з розслідуванням вчинених злочинів, а також для

² Патерн – то, що повторюється в поведінці незалежно від контексту.

кадрової «скринінгової» перевірки. Так, за період з листопада 2015 року по червень 2021 року (за даними Р. Яремчук) у зв'язку з питаннями кадрового забезпечення проведено 827 досліджень, зокрема 53 з них – в межах проведення службових розслідувань; 171 – в межах проведення атестації (переатестації) персоналу. В дослідженні прийняло участь 806 чоловіків та 21 жінка. Залежно від напрямку, дослідження проводилися для отримання інформації про:

- приховування чи викривлення анкетних даних, окремих фактів біографії;
- прояви та ознаки алкогольної, ігрової залежності, вживання наркотичних та/або психотропних речовин без призначення лікаря;
- наявність фінансово-майнових зобов'язань;
- наявність взаємодії з членами злочинних організацій, виявлення участі в діяльності заборонених громадських об'єднань, членства в політичних партіях;
- наявність громадянства іншої держави, виду на проживання (іншого документа), що підтверджує право на тривале проживання на території іншої держави;
- розголошення суб'єктом дослідження інформації з обмеженим доступом;
- причетність до вчинення правопорушень, пов'язаних із корупцією;
- правдивість відомостей, що надає особа під час проведення службового розслідування (перевірки);
- виявлення можливої причетності досліджуваної особи до підготовки або вчинення правопорушення, інших протиправних дій;
- визначення (звуження) кола ймовірно причетних осіб до правопорушення або інших протиправних дій, що перевіряються;
- обставини скоєння правопорушення або інших протиправних дій, що перевіряються;

– напрями здобуття доказів вчинення правопорушення чи інших протиправних дій, що перевіряються, тощо.

У свою чергу в межах службових розслідувань основними були:

– поліграфологічні дослідження стосовно патрульних поліцейських, на яких від громадян надійшла скарга, що вони під час виконання службових обов'язків знаходились в стані наркотичного оп'яніння;

– тестування оперативних працівників з метою перевірки на причетність до витоку таємної інформації;

– дослідження стосовно керівника одного із підрозділів з метою перевірки правдивості викладеної в скарзі від громадян інформації стосовно отримання ним неправомірної вигоди, вчинення інших корупційних дій, наявності в нього незадекларованого нерухомого майна тощо;

– тестування оперативного працівника, якому доручили перевезти велику суму грошових коштів, які в якості хабаря мали передаватися одному із фігурантів оперативно-розшукової справи. (Вказані кошти працівник не довів, сказав, що їх викрали в нього із автомобіля. В результаті дослідження з'ясувалося, що гроші він програв в карти);

– дослідження стосовно працівників, які приймали участь в обшуці. (Особа, в житловому приміщенні якої проводився обшук подала скаргу про те, що вказані працівники викрали в неї грошові кошти, ювелірні вироби та інше цінне майно);

– тестування керівників кадрових підрозділів районних управлінь ГУМВС України в м. Києві та ГУМВС України в Київській області за фактом зникнення особової справи працівника, який переводився із одного підрозділу до іншого;

– дослідження особового складу за фактами зникнення майна, яке знаходилося на балансі підрозділу, крадіжки табельної зброї та зникнення документів з грифом обмеження доступу.

Водночас, розроблені й певні рекомендації. Так, при відборі кандидатів на проходження служби у підрозділах МВС України доцільним видається:

- встановлювати мотиви працевлаштування у підрозділ;
- виявляти факти здійснення службових проступків, порушень за час роботи на попередньому місці роботи;
- визначати наявність у обстежуваного алкогольної та наркотичної залежності, залежності від азартних ігор;
- встановлювати наявність у обстежуваного зв'язків із представниками розвідслужб інших держав, представниками кримінальних структур;
- виявляти факти підробки документів, які подавалися з метою працевлаштування на роботу у правоохоронну структуру чи безпосередньо у підрозділ, наявності у нього самого чи його родичів психічного захворювання;
- встановлювати суїциди в анамнезі родини обстежуваного;
- викривати членство в таємних закритих організаціях, релігійних сектах;
- з'ясувати наявність у обстежуваного кримінального минулого, а саме фактів вчинення ним злочинів, за які він не поніс кримінальної відповідальності;
- визначати наявність у обстежуваного джерела додаткових доходів;
- прогнозувати найбільш ймовірний, базово властивий тип реагування обстежуваного на екстремальну ситуацію;
- виявляти найбільш ймовірний тип поведінки при виникненні необхідності приймати рішення в умовах дефіциту часу.

У свою чергу поліграфні обстеження, що мають проводитися у рамках психологічного супроводження службової діяльності діючих співробітників підрозділів, повинні передбачати з'ясування того:

- якими є реальні мотиви служби працівника у підрозділі;
- чи здійснював він і, якщо так, то які саме, проступки за час служби у підрозділі;
- чи мав досвід передачі на сторону конфіденційної службової інформації і якщо так, то якої саме, коли і кому;
- чи має він алкогольну, наркотичну залежність або залежність від азартних ігор;

- чи має перед кимсь боргові зобов'язання;
- чи не приховує від керівництва факт шантажування безпосередньо його або членів його родин з боку зацікавлених осіб, кримінальних структур тощо;
- чи не приховує наявності у себе психічного захворювання, фактів вчинення суїцидальних спроб чи наявності нав'язливих думок про доцільність вчинення суїциду чи розширеного суїциду;
- чи належить до угруповань за політичними, релігійними переконаннями;
- чи здійснював злочини і якщо так, то коли і які саме.

Поліграфне обстеження слід будувати таким чином, аби за його підсумками можна було зробити висновок і про реальний соціально-психологічний мікроклімат у підрозділі.

При проведенні службових розслідувань за фактами виникнення надзвичайних подій у підрозділах, слід не лише з'ясувати причетність-непричетність конкретного працівника до вчинення службового проступку, але й додатково визначати ступінь його лояльності, відданості службовому обов'язку, вірності присязі та вміння зберігати службову таємницю.

В процесі відбору кандидатів в системі МВС поліграфічне дослідження має можливість надати відповіді щодо таких принципово важливих, з точки зору надійності персоналу, питань як:

- справжні мотиви вступу на службу;
- приховані мотиви переходу чи поновлення на службу (роботу), навчання;
- викривлення анкетних даних, або відомостей про особу, які приховуються;
- кримінальне минуле (зв'язки з кримінальним світом);
- активні кримінальні зв'язки;
- негласна паралельна робота на різні структури;
- рівень і джерела отримання доходів;
- конфліктні зони особистості, схильність до суїциду;
- наявність алкогольної або наркотичної залежності;

- емоційно-вольову стійкість та готовність до роботи в екстремальних умовах;

- наявність симптомів травматичних або посттравматичних психічних станів та ін.;

- приховану інформацію, що свідчить про зрадництво, корумпованість окремих працівників та дії, що завдають шкоду державним або внутрішнім інтересам МВС України.

З позицій психологічної сутності загальної методології психофізіологічних досліджень, поліграф фіксує психофізіологічну реакцію на емоційно-значиму інформацію: по-перше: ця реакція є прив'язаною до стимулу за підсвідомим (безсвідомим) механізмом; по-друге: ця реакція є специфічною (нетиповою) відносно факту й джерела надходження інформації; по-третє: ця реакція не є диференційованою з позицій реактивності організму, натомість, – являє собою варіації орієнтувального рефлексу, рефлексу впізнання, й, частково – оборонного й захисного рефлексів.

Наявність психофізіологічної реакції на стимул може бути зумовленим:

1) тим, що дана особа дійсно вчиняла певні дії або здійснювала певну діяльність;

2) тим, що дану особу вже опитували з приводу вчинення цих дій чи здійснення цієї діяльності;

3) тим, що дана особа щиро проявляє стійкий інтерес до аналогічної (подібної) інформації;

4) наявністю непередбачуваних сторонніх асоціацій, пов'язаних з впливом стимулу на підсвідомість.

Тільки перший варіант надає підстави впевнено припускати наявність у особи так званої «винної інформації». Наявність у особи «винної інформації» у варіантах 2-4 означає припущення в напряду бажаного, а не дійсного. Найбільш актуальними проблемами інтерпретаційного характеру є:

- наявність можливості вибору й застосування стимулу;

- валідність и автентичність стимулу;

- якість стимулу;
- потенційна можливість обґрунтованого тлумачення й інтерпретації стимулу.

Дефінітарно-термінологічні проблеми полягають у автентичності і валідності термінів (достовірність/недостовірність; брехня/правда; психофізіологія/фізіологія; щирість/нещирість; опитування/дослідження тощо). Функціонально-бюрократичні, правові проблеми це проблеми пов'язані із визначенням сфери й галузі застосування (правомірність/неправомірність; законність/незаконність). В той же час, переважна більшість вищезазначених проблем детерміновані відсутністю належного обсягу науково обґрунтованих досліджень психологічних засад проведення тестів на поліграфі.

Більшість психологічних засад проведення поліграфологічних досліджень можна диференціювати за трьома напрямками: - психологічні вимоги до фахівця-поліграфолога, психологічні аспекти самого процесу дослідження та психологічні особливості об'єкту аналізу. Яскравим прикладом результатів аналізу першого та другого напрямків є дослідження Т. Морозової та О. Вагіної. Відповідно до них, проведення поліграфного обстеження невід'ємно пов'язане із змістовним, безпосереднім спілкуванням спеціаліста-поліграфолога з особою, у відношенні якої воно повинне проводитися. Результат такого спілкування залежить, насамперед, від особистісних якостей поліграфолога (витримка, емоційна стійкість, життєвий досвід, професійні знання, уміння логічно вибудовувати бесіду). Вміння знайти необхідний індивідуально-психологічний підхід до обстежуваного – одне з основних завдань роботи спеціаліста-поліграфолога. Такий підхід передбачає врахування віку, статі, освіти, професії, життєвого досвіду та інтелекту обстежуваного, його уподобань, поглядів, психічних станів, які виникають у нього в процесі бесіди.

Поліграфолог повинен мати гарні манери поведінки, бути підтягнутим, охайним, мати скромний діловий стиль одягу, бути комунікабельним і

уважним, розмовляти просто і зрозуміло для обстежуваного, але ні в якому разі не припускати у розмові панібратства, використання суржику чи сленгу. Все це сприяє виникненню довіри, готовності обстежуваного до спілкування із спеціалістом.

Типовими помилками, що заважають відвертому спілкуванню спеціаліста та обстежуваного є:

- присутність під час обстеження сторонніх, незацікавлених осіб; відволікання спеціаліста від спілкування із обстежуваним, не залежно від того, що стало причиною переключення уваги;

- моралізаторство, висміювання, образи та звинувачення обстежуваного;

- демонстрація спеціалістом зневажливого ставлення до думки обстежуваного;

- емоційна невизначеність спеціаліста, відсутність у нього тактовності;

- зарозумілість спеціаліста;

- схильність спеціаліста до надмірної категоричності тверджень.

Для встановлення та підтримання контакту із обстежуваним спеціаліст повинен:

- починати розмову із дружнелюбною, невеликою розмовою;

- намагатися створити відчуття взаємності в процесі спілкування;

- слухати обстежуваного уважно;

- враховувати вікові та національні особливості обстежуваного;

- звертати увагу на протиріччя у висловлюваннях обстежуваного;

- вчасно виявляти ознаки нещирості;

- враховувати при виборі тактики та техніки спілкування своєрідність мислення обстежуваного та його психофізіологічні особливості;

- робити обґрунтовані паузи, щоб надати можливість обстежуваному можливість перепочити;

- відстежувати невербальні реакції обстежуваного та будувати свою поведінку в залежності від його психічного стану;

- пам'ятати, що перебування обстежуваного в офіційній та незвичній обстановці, як правило, викликає у нього виражений або прихований стан напруженості, неспокою, тривоги, невпевненості, що підвищує його навіюваність.

Спеціаліст, який проводить спеціальне психофізіологічне обстеження з використанням поліграфа, повинен:

- бути достатньо артистичним;

- під час обстеження поводитися таким чином, щоб обстежуваний відчув, що до нього ставляться з розумінням та зацікавленістю не залежно від того, на яку посаду він влаштовується;

- бути абсолютно правдивим в своїх обіцянках по факту використання результатів обстеження. Для цього потрібно чітко знати що саме і в яких ситуаціях можна гарантувати обстежуваному;

- завчасно вивчати всю необхідну інформацію стосовно обстежуваного кандидата (переглянути його анкету, матеріали інших психологічних та психофізіологічних тестів, поспілкуватися із співробітниками, які проводили попередню співбесіду з кандидатом);

- бути стриманим, терплячим, повністю контролювати хід обстеження, вміти вислухати та вихопити в розмові необхідну інформацію.

Спеціаліст не повинен:

- ображати обстежуваного, принижувати його гідність;

- порушувати своїх обіцянок, розголошувати конфіденційну інформацію стосовно обстежуваного;

- дозволяти обстежуваному брати ініціативу у бесіді, якщо це не передбачено тактикою проведення обстеження.

В емоційно-вольовій сфері поліграфологам потрібні стресостійкість, сміливість, наполегливість і гнучкість у досягненні мети. В комунікативній сфері поліграфологам потрібно мати такі якості, як: екстраверсія, комунікабельність, здатність привертати до себе людей, викликати довіру,

добиватися поставленої мети, відстоювати власну точку зору, здатність до співробітництва, лідерства.

4. Гендерні відмінності як психологічний чинник здійснення поліграфологічного дослідження

Зміни та реформи, які наразі відбуваються в Україні, відкривають значні можливості для імплементації найкращих європейських та світових практик у сфері гендерної рівності. Світовий досвід свідчить, що ширше залучення жінок до роботи в органах правопорядку є ключем до істотного скорочення насилля зі сторони цих органів по відношенню до громадян. З огляду на зарубіжний досвід та результати соціологічних опитувань можна стверджувати, що існує шість основних суспільних переваг щодо жінок-правоохоронців:

- жінки мають такі ж самі компетенції, як і їхні колеги-чоловіки;
- менш схильні безпідставно застосовувати силові методи та перевищувати застосування сили;
- більш схильні застосовувати стиль професійної діяльності, спрямований на задоволення потреб громади;
- мають більше можливостей та більше включені у подолання насилля проти жінок і домашнього насилля;
- залучення жінок-правоохоронців до роботи в органах та підрозділах МВС впливає на зниження рівня гендерної дискримінації всередині установ та гендерних упереджень серед самих співробітників;
- присутність жінок у підрозділах позитивно впливає на усіх співробітників.

У свою чергу, Де Пауло виявив гендерні відмінності, що пов'язані з повідомленнями про брехню. Так, чоловіки частіше вдаються до самоорієнтованої брехні, а жінки схильні брехати іншим, особливо коли мають справу з іншими жінками. Тенденція жінок частіше використовувати брехню, орієнтовану інших, вже спостерігається у ранньому дитинстві. Дослідники

також виявили, що в процесі взаємодії з іншими людьми жінки зазвичай більш відкриті, довірливі і виражають емоційну підтримку, ніж чоловіки. В результаті і жінки, і чоловіки говорять про розмови з жінками більш позитивно, ніж із чоловіками. Існує декілька пояснень цього явища, але той факт, що жінки використовують більше брехні, орієнтуючись на інших, ніж на чоловіки, тобто схильні до більш частих і персоніфікованих компліментів, а також уникають висловлювань, які можуть нашкодити іншій людині, також може розглядатися як одна з причин.

На тепер наявні докази й стосовно того, що чоловіки та жінки поведуться по-різному, коли брешуть (B. DePaulo, D. Kashy, S. Kirkendol, M. Wyer & J. Epstein). Дівчата, обманюючи, частіше почуваються себе дискомфортно. Так, чоловіки схильні у спілкуванні до егоцентричної брехні, звертають увагу переважно на результативну сторону проявів спотворення істини, а жінки вказують велику кількість психологічних причин, що спонукають людей до неправди, брехні чи обману. Говорячи про брехню, жінки почуваються дещо незручно (дисконфортно), ніж чоловіки. Коли чоловіків і жінок просили розповісти про найсерйознішу брехню, про яку вони коли-небудь повідомляли, і про найсерйознішу брехню, яку їм казали, ці випадки справили на жінок сильніше враження, ніж чоловіків. Говорячи про ситуації, в яких вони самі повідомляли про серйозну брехню, жінки описували себе як тих, що відчуває сильніше почуття провини, тривоги і страху, ніж чоловіки. Розмірковуючи про ситуації, коли їх обманюють, жінки кажуть, що вони зліші, ніж чоловіки. Для жінок брехня справляє негативніший вплив на відносини з брехуном, ніж для чоловіків, і жінки частіше, ніж чоловіки, згадують такі випадки. Тенденція жінок частіше використовувати брехню, орієнтовану на інших, вже присутня у ранньому дитинстві. Таким чином, можна сказати, що між чоловіками та жінками існують певні відмінності у повідомленні брехні, але не можна сказати, що гендер людини впливає на частоту брехні, яку вона вимовляє.

Більше того, окремі автори прямо визначають гендерні особливості поліграфічних досліджень (Р. Яремчук):

- жінки більш емоційно реагують на сам процес проведення дослідження, що має своє відображення і на поліграмі – при однакових налаштуваннях амплітуда електро-дермальної активності (шкіряно-гальванічної реакції) у жінок зазвичай вища (більша), ніж у чоловіків. Це стосується і реакцій на кардіо-каналі, жінки частіше мають виражені реакції;

- жінки більше нервують і бояться процедури дослідження, принаймні, акцентують на цьому увагу на відміну від чоловіків, які здебільшого намагаються приховати свій стан страху та знервованості;

- жінки поводять себе більш артистично, в попередній бесіді часто намагаються перевести розмову в площину обговорення своїх почуттів, викликати у поліграфолога співчуття до себе, таким чином вплинути на висновки за результатами дослідження;

- чоловіки набагато частіше від жінок займають ворожу позицію до поліграфолога; задають більше уточнюючих запитань, прагнучі знайти таке, на яке поліграфологу буде важко відповісти; виражають своє негативне ставлення до сутності дослідження на поліграфі і сумніви щодо професіоналізму поліграфолога, намагаючись спровокувати спір і навіть сварку. Таким чином стараються вивести поліграфолога із стану рівноваги і заставити сумніватися у правильності своїх дій і впевненості у висновках. Наведене, в свою чергу, є дуже дієвим способом протидії поліграфологічному дослідженню у випадку, якщо поліграфолог недосвідчений, невпевнений у собі (в своїх діях) або емоційно неврівноважений;

- в розрізі проблеми протидії поліграфологічному дослідженню, чоловіки частіше від жінок цікавляться так званими способами обману поліграфа, читають статті на вказану тему в інтернеті, консультуються зі «спеціалістами» і навіть проходять практичне навчання застосуванню контрзаходів до поліграфологічного дослідження. Відповідно й випадків викриття чоловіків у спробі застосування способів протидії поліграфу набагато більше, ніж у жінок;

- в скринінгових перевірках у жінок рідше, ніж у чоловіків виявляються негативні фактори (фактори ризику);

- серед жінок рідше, ніж серед чоловіків виявляються такі, які вчиняли правопорушення, зокрема корупційні. Але потрібно зауважити, що серед осіб, які проходили поліграфологічне дослідження, чоловіків, які обіймали керівні посади й посади із корупційними ризиками було набагато більше, ніж жінок

5. Нормативно-правові аспекти застосування поліграфа у внутрішньослужбовій діяльності поліцейських та державних службовців

Згідно зі ст. 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. У зв'язку з чим можна зробити висновок, що обов'язок виконання певної діяльності має бути регламентований законодавством або таке виконання має носити добровільний характер. Що стосується діяльності державних і правоохоронних органів слід також враховувати й інше положення згадуваної статті, відповідно до якого органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. У контексті розглядуваного питання дотичним є й положення ч. 3 ст. 28 Конституції України, де прямо визначено: *«жодна людина без її згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам»*. Тобто, відповідно Основного Закону України, опитування з використанням поліграфа повинно проводитися виключно з добровільної згоди особи, що відповідає загальноприйнятій світовій практиці використання подібних приладів. Добровільність вибору характеризується повною відсутністю будь-якого тиску на особистість та відносною свободою вибору. Роблячи вибір, кандидат на поліграфологічне тестування сам оцінює перспективи та можливі правові наслідки такої процедури, і самостійно приймає рішення щодо її проходження чи відмови.

Загалом, правовою основою виконання спеціалістом-поліграфологом спеціальних психофізіологічних опитувань осіб з використанням поліграфа є Конституція України; Кримінальний кодекс України; Кримінальний

процесуальний кодекс України; Цивільний кодекс України; Господарський кодекс України та ін.; Закони України «Про Національну поліцію»; «Про оперативно-розшукову діяльність»; «Про судову експертизу»; «Про державну службу»; «Про Бюро економічної безпеки», «Про Державне бюро розслідувань», «Про державну таємницю»; «Про запобігання корупції»; «Про інформацію»; «Про захист персональних даних»; «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» - інші законодавчі акти.

Водночас, з урахуванням того, що поліграф та діяльність з його використання в Україні окремим Законом не врегульована - це створює певну проблематику стосовно залучення цього приладу і спеціаліста для вирішення питань, які виникають в підрозділах правоохоронних органів України. Нормативно-правові засади застосування поліграфа в діяльності останніх не конкретизуються, що обумовлює існування низки інструктивних механізмів у межах окремих підрозділів правоохоронних органів (у тому числі й МВС України), які передбачаються наступними нормативними актами:

- Постанова Кабінету Міністрів України від 11 травня 2017 р. № 449 «Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань»;

- Наказ МВС України від 13.11.2017 № 920 «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України»;

- Наказ Офісу Генерального прокурора від 17.09.2021 року № 293 «Про затвердження Інструкції про порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в органах прокуратури України»;

- Наказ Генеральної прокуратури України та Національного антикорупційного бюро України від 04.11.2019 № 265/131 «Про затвердження Інструкції з організації та проведення поліграфологами Національного антикорупційного бюро України психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа кандидатів на адміністративні посади в Офісі Генерального прокурора» (04.11.2019 № 265/131);

- Наказ Міністерства оборони України від 14.04.2015 № 164 «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування персоналу з використанням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України»;

- Наказ МВС України від 01.09.2017 № 749 «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа»;

- Наказ Міністерства доходів і зборів України від 02.08.2013 № 329 «Про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів та його територіальних органів»;

- Наказ Служби безпеки України від 04.02.2016 № 45 «Про затвердження Інструкції про порядок проведення службових розслідувань та службових перевірок стосовно військовослужбовців Служби безпеки України»

У вищенаведених нормативних актах (за наявності несуттєвих відмінностей) спільними є наступні положення:

1. Робота спеціаліста поліграфа здійснюється з додержанням Конституції України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Кодексу законів про працю України, «Про запобігання корупції», «Про інформацію», «Про захист персональних даних» та інших нормативно-правових актів.

2. Для спеціаліста поліграфа є провідними принципи забезпечення прав і свобод людини, задекларовані статтями 8 - 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікованої «Законом України від 17 липня 1997 року N 475/97-ВР «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції».

3. Мета, завдання, підстави та порядок залучення спеціаліста поліграфа. Наявність підстав для проведення опитування з використанням поліграфа (завдання на проведення опитування з використанням поліграфа, яке повинно містити викладення обставини, з приводу яких передбачається проведення опитування, мету проведення опитування з використанням поліграфа,

тематику питань, що підлягають аналізу (оцінці) та з'ясуванню) (наприклад: У разі проведення службового розслідування: Доцільність проведення опитування з використанням поліграфа приймається службовою особою, яка призначила службове розслідування; при відборі на службу і т.і.).

4. Основні принципи проведення опитування із використанням поліграфа:

4.1. Процедура проведення опитування з використанням поліграфа передбачає дотримання загальнообов'язкових принципів добровільної згоди, правомірності, комплексності та всебічного забезпечення прав людини.

4.2. Згідно з принципом добровільної згоди спеціаліст поліграфа починає опитування суб'єкта опитування лише за умови отримання від нього письмової заяви про надання добровільної згоди на участь у проведенні опитування з використанням поліграфа та за відсутності в нього протипоказань.

4.3. Принцип комплексності вимагає від спеціаліста поліграфа використання всіх наявних методичних можливостей для забезпечення повної та всебічної обґрунтованості висновків щодо суб'єкта опитування.

4.4. Принципи забезпечення прав і свобод людини, задекларовані статтями 8-10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікованої Законом України від 17 липня.

1997 року N 475/97-ВР "Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції", для спеціаліста поліграфа є провідними.

4.5. Згідно з принципом правомірності опитування осіб з використанням поліграфа проводиться тільки за наявності відповідного завдання та в межах визначеної в завданні тематики питань, про що спеціаліст поліграфа повідомляє суб'єкта опитування.

4.6. Відмова від проведення опитування з використанням поліграфа не несе за собою будь-яких правових наслідків щодо такої особи, не свідчить про наявність у неї прихованої інформації.

4.7. Спеціалісту поліграфа забороняється використовувати свої знання і службове становище з метою порушення прав і свобод громадян.

4.8. Спеціаліст поліграфа повинен запобігати можливим негативним наслідкам своєї професійної діяльності і не допускати будь-яких дій, що загрожують недоторканності особи, завдають шкоди діловій репутації або принижують честь і гідність людини.

4.9. Внесення спеціалістом поліграфа завідомо неправдивих відомостей у матеріали опитування, розголошення ним персональних даних несуть за собою відповідальність, передбачену законом.

4.10. Спеціаліст поліграфа застосовує лише ті знання, якими він володіє відповідно до своєї кваліфікації та повноважень.

4.11. У разі втручання у діяльність спеціаліста поліграфолога при опитуванні з використанням поліграфа він повинен негайно припинити роботу та повідомити керівництво про цей факт.

5. Загальні умови проведення опитування осіб із використанням поліграфа.

6. Протипоказання щодо проведення дослідження на поліграфі.

7. Порядок проведення опитування осіб із використанням поліграфа.

8. Оформлення, зберігання та використання результатів опитування з використанням поліграфа.

Проведення спеціалістами-поліграфологами спеціальних опитувань осіб із використанням поліграфа не передбачає отримання незаперечних результатів щодо реагування особи на психологічні стимули (подразники), а висновки такого опитування мають виключно ймовірний та орієнтувальний характер. Отримані результати проведених поліграфологічних тестувань кандидатів не мають доказової сили, а лише орієнтують ініціатора виконання цих перевірок на здобуття відповідної інформації у порядку, передбаченому чинним законодавством України.

Проведення спеціалістом-поліграфологом процедури психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа передбачає собою дотримання основоположних принципів: добровільності, правомірності, неупередженості, зрозумілості, комплексності та всебічного забезпечення прав людини.

Принцип добровільності або ж добровільної згоди передбачає собою те, що спеціаліст-поліграфолог починає процедуру тестування кандидата на обіймання ним відповідної посади з використанням поліграфа лише за умови: а) отримання від нього письмової згоди й обов'язково пересвідчившись у тому, що ця згода є справді добровільною, а не наслідком примусу або психологічного тиску з боку сторонніх чи зацікавлених осіб, б) при відсутності в кандидата проблем, пов'язаних зі станом здоров'я, обмеженнями на виконання цієї процедури інших причин, що можуть спричинити отримання недостовірних результатів виконаного дослідження.

Принцип правомірності проведення дослідження передбачає виконання спеціалістом-поліграфологом такої процедури щодо кандидата на обіймання ним відповідної посади лише за наявності відповідного завдання (направлення) від ініціатора (замовника) та стосується визначеного кола питань, які потребують тестової перевірки на поліграфі, попередньо обговорених в перед тестовій та між тестовій бесіді з кандидатом на дослідження.

Принцип неупередженості - спрямовує на неупереджене ставлення спеціаліста-поліграфолога до кандидата на обіймання відповідної посади, відносно якої виникли сумніви в ініціатора (замовника) щодо правдивості та повноти наданих нею інформаційних даних для прийняття рішень в питанні кадрової безпеки при підготовці та прийнятті (поновленні) на роботу чи призначення (переміщення) осіб на посади у практичні підрозділи правоохоронних органів України.

Принцип комплексності вимагає від спеціаліста-поліграфолога системного використання всіх наявних методичних можливостей, застосованих під час опитування кандидатів на обіймання ними відповідних посад у практичних підрозділах правоохоронних органів України, для забезпечення повної та всебічної обґрунтованості підготовки висновків, виконаної процедури опитування.

Принцип всебічного забезпечення прав людини орієнтує особу на те, що

вона має право відмовитися від процедури психофізіологічного опитування з використанням поліграфа на будь-якому етапі його проведення, і це не повинно свідчити про наявність у неї прихованої інформації, а також призводити до порушення її законних прав та свобод. Також цей принцип гарантує особі бути ознайомленою з тематикою тестів та з результатами проведеного тестового інтерв'ю; пояснювати або не пояснювати можливе виникнення в неї тих чи інших реакцій тощо. Принцип забезпечення прав і свобод людини закріплений та врегульований статтями 8-10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод й для спеціаліста-поліграфолога є провідним в реалізації спеціального дослідження з використанням поліграфа.

Принцип зрозумілості передбачає те, що опитування з використанням поліграфа проводиться виключно за умови адекватного розуміння суб'єктом опитування зверненого мовлення, що стосується як рівня володіння особою мови, якою проводиться тестування, так і розуміння змісту бесіди із спеціалістом-поліграфологом.

Ці принципи є обов'язковими для дотримання всіма особами, які проводять опитування з використанням поліграфа будь-яких структур.

6. Застосування «скринінгу» в профвідборі кадрів

Застосування «скринінгу» в профвідборі кадрів до органів Національної поліції України

Відповідно до ч. 1 та 2 ст. 50 Закону України «Про Національну поліцію» така процедура закріплена при кадровому відборі осіб для служби в поліції:

- громадяни України, які виявили бажання вступити на службу в поліції, з метою визначення стану їхнього здоров'я зобов'язані пройти медичні обстеження, а також перевірку рівня фізичної підготовки, психофізіологічне обстеження, обстеження на предмет виявлення алкогольної, наркотичної та токсичної залежності в порядку, визначеному Міністерством внутрішніх справ України.

- громадяни України, які виявили бажання вступити на службу в поліції,

за їхньою згодою проходять тестування на поліграфі.

- до осіб, які претендують на службу в поліції, проводиться спеціальна перевірка, порядок проведення якої визначається законом та іншими нормативно-правовими актами.

Застосування поліграфу для потреб Національної поліції України регламентовано Наказом Міністерства внутрішніх справ від 13.11.2017 № 920 «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України».

Мета проведення опитування із застосуванням поліграфу визначена як перевірка наданої інформації. При чому розділом 3 визначені такі випадки застосування поліграфу у діяльності Національної поліції України:

- під час вступу кандидатів на службу до поліції;
- у разі проведення атестування поліцейських;
- перевірка з власної ініціативи особи, яка виявила бажання бути опитаною з використанням поліграфу, у тому числі під час проведення службових розслідувань;
- здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Зміст Інструкції не дозволяє однозначно стверджувати щодо можливості проведення періодичних кадрових перевірок у випадках коли вони не стосуються атестації, хоча результати таких перевірок можуть лягати у матеріали справи особи для проходження наступної атестації. Так само згадується можливість застосування поліграфу при проведенні службових розслідувань але визначений лише випадок її ініціювання з власної ініціативи особи.

Застосування «скринінгу» в профвідборі кадрів до Національної гвардії України

На тепер питання організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфу регламентується Наказом МВС від 01.09.2017 № 749 «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії

України з використанням поліграфа».

Метою проведення опитування, відповідно до Інструкції є отримання ймовірної та орієнтувальної інформації, яку іншим шляхом отримати неможливо, для з'ясування ступеня її правдивості та повноти, отримання додаткових відомостей, які можуть використовуватися в службово-бойовій діяльності.

Основним завданням опитування є підвищення ефективності:

- професійно-психологічного відбору;
- службових розслідувань;
- перевірок у НГУ.

Винесенню завдання повинно передувати документальне підтвердження сумнівів щодо правдивості інформації. Обов'язковою умовою є неможливість перевірення цієї інформації іншим шляхом.

Опитуванню з використанням поліграфа згідно інструкцій може підлягати:

- особа, яка досягла 18-річного віку;
- особа, яка є військовослужбовцем, службовцем НГУ або кандидатом для прийняття на військову (державну) службу (навчання).

Така особа має бути визначена в завданні щодо проведення опитування.

Виходячи зі змісту Інструкції можна стверджувати, що опитування з використанням поліграфа можливо застосовувати для вирішення завдань у таких напрямках:

1. При проведенні професійно-психологічного відбору, для виявлення:
 - ознак приховування чи викривлення анкетних даних, окремих фактів біографії;
 - ознак зловживання алкогольними напоями, уживання наркотичних та (або) психотропних речовин без призначення лікаря;
 - прихованих мотивів прийняття (вступу) на військову (державну) службу (навчання), призначення (переміщення) на посаду;
 - наявності боргів або фінансових зобов'язань, причетності до діянь, що

передбачають юридичну відповідальність;

- учинення об'єктом опитування протиправних дій, порушення стосовно нього кримінального провадження;

- контактів із членами злочинних організацій;

- участі в діяльності заборонених громадських об'єднань чи релігійних організацій, членства в політичних партіях, наявності документів, що підтверджують право на тривале проживання на території іншої держави;

- розголошення об'єктом опитування відомостей, що становлять державну таємницю, службову або конфіденційну інформацію.

2. При проведенні службових розслідувань, перевірок у НГУ, для отримання інформації про:

- можливість причетності об'єкта опитування до підготовки або вчинення правопорушення;

- правдивість інформації, наданої об'єктом опитування;

- напрями здобуття доказів про підготовку або вчинення правопорушень;

- механізм і спосіб здійснення правопорушення;

- підготовку до вчинення корупційних та інших протиправних дій з боку посадових осіб;

- наявність боргів або фінансових зобов'язань, причетність до діянь, що передбачають юридичну відповідальність;

- ознаки небезпеки, незаконних посягань, пов'язаних з виконанням об'єктом опитування посадових обов'язків;

- розголошення об'єктом опитування відомостей, що становлять державну таємницю, службову або конфіденційну інформацію.

3. Для перевірки відомостей стосовно особи, яка самостійно виявила бажання бути опитаною з використанням поліграфа.

Умови та порядок проведення опитування з використанням поліграфа є загальними.

Після закінчення опитування спеціаліст поліграфа інформує об'єкт опитування про можливість та порядок ознайомлення з результатами

опитування.

Особливістю нормативного акту є те, що Інструкцією передбачена можливість проведення опитування за межами постійного робочого місця спеціаліста поліграфа з відповідною зміною вимог до приміщення, але у будь-якому випадку повинні бути забезпечені:

- безпечність місця проведення опитування для здоров'я об'єкта опитування;
- відсутність дискомфорту у об'єкта опитування при проведенні опитування;
- шумо- і перешкодозахищеність;
- можливість належного розміщення поліграфа та спеціалістів поліграфа.

При проведенні опитування поза постійним робочим місцем спеціаліста поліграфа матеріали опитування, інформація, викладена в довідках, а також інформація на носіях аудіо- та відеозапису не може належати до інформації з обмеженим доступом.

Опитування не може тривати більше ніж дві години без перерви, а в цілому - більше чотирьох годин протягом одного дня. Опитування має проводитись в період з 08.00 до 19.00.

У разі виявлення хоча б одного із станів (п. 3 розд. IV Інструкції), при яких опитування з використанням поліграфа не проводиться отримані висновки не можуть бути враховані, а опитування вважається таким, що не відбулося.

На відміну від аналогічних Наказів МВС України від 13.11.2017 № 920, Офісу Генерального прокурора України від 17.09.2021 № 293, Державного бюро розслідувань від 11 травня 2017 р. № 449 у Інструкції Національної гвардії України передбачено окремий зразок щодо проведення опитування з використанням поліграфа (під час проведення службового розслідування, перевірки). Аналогічний зразок передбачено також наказами Міністерства оборони України від 14.04.2015 № 164 та Міністерства доходів і зборів України від 02.08.2013 № 329.

Особливістю Наказу є також норма (п.4 розд.7), яка зобов'язує не накопичувати, не обробляти а відразу знищувати в установленому порядку будь-які інші матеріали, що використовувалися для проведення опитування (графіки, чернетки спеціаліста поліграфа), у тому числі на фізичних або електронних носіях.

*Застосування «скрінінгу» в профвідборі кадрів до
Державного бюро розслідувань*

Саме у Законі України «Про Державне бюро розслідувань» застосування поліграфа отримало найбільш повне правове регламентування серед Законів, що регламентують діяльність правоохоронних органів.

З метою запобігання і виявлення правопорушень у діяльності працівників Державного бюро розслідувань в його складі діють підрозділи внутрішнього контролю, що підпорядковуються безпосередньо Директору ДБР. Саме на цей підрозділ покладено обов'язок проведення психофізіологічних інтерв'ю із застосуванням поліграфа з особами під час їх вступу на службу та проходження служби у ДБР (п.4 ч.2 ст.24).

До проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа щодо осіб, які мають допуск до державної таємниці, повинні залучатися сторонні спеціалісти, які мають допуск до державної таємниці (п. 5 Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань).

Мета проведення дослідження із застосуванням поліграфа визначена у ст. 26 Закону як виявлення можливих правопорушень, вчинених у минулому особою, яка претендує на зайняття посади в ДБР або проходить у ньому службу. Законом чітко встановлена періодичність проходження такого дослідження, що становить не рідше одного разу на рік під час проходження служби в ДБР а також обов'язкове дослідження із застосуванням поліграфа до вступу на службу.

Важливим є те, що результати дослідження, за загальним правилом,

вважаються як інформація ймовірного характеру, але відмова кандидата на зайняття посади в ДБР від участі у психофізіологічному дослідженні із застосуванням поліграфа закріплена як підстава для відмови в розгляді його кандидатури (ч.2 ст. 26 Закону).

Основні принципи, напрями, умови, організацію проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у ДБР регламентовано Порядком проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11 травня 2017 р. № 449.

Відповідно до цього Порядку підставою для проведення дослідження є:

- завдання на проведення дослідження;

- заява працівника Бюро або особи, яка претендує на призначення на посаду у Бюро. Наказом передбачена заява про надання добровільної згоди на проведення дослідження.

Ініціатором дослідження може виступати Директор ДБР, його заступники, керівники територіальних органів, спеціальних підрозділів, а також працівник ДБР, щодо якого висунуто документально підтвержені сумніви стосовно правдивості наданої ним інформації.

Дослідження проводиться відповідно до отриманого від ініціатора завдання, крім випадків, коли ініціатором є суб'єкт дослідження. Ініціатор має підготувати та підписати завдання, після чого подати його через керівника підрозділу внутрішнього контролю, у якому буде проводитися дослідження, на затвердження Директору ДБР. У разі коли ініціатором є суб'єкт дослідження, то завдання готує, підписує і подає на затвердження Директору ДБР спеціаліст поліграфа, який буде проводити дослідження.

Якщо перед призначенням особи на посаду в ДБР виникли сумніви щодо правдивості інформації, яку надає ця особа, то до завдання може бути включене також і з'ясування факту правдивості такої інформації, з доданням документів, якими зазначені сумніви підтверджуються.

Слід відзначити, що спеціаліст поліграфа, після отримання завдання, має

розробити перелік запитань (психологічних стимулів) для проведення дослідження та узгодити їх з ініціатором. Окрім випадків, коли ініціатором є суб'єкт дослідження.

Для проведення дослідження працівником структурного підрозділу внутрішнього контролю Бюро має використовуватись поліграф, який відповідає вимогам ДСТУ 8692:2016. Використання працівником структурного підрозділу внутрішнього контролю Бюро поліграфа, який не відповідає зазначеним вимогам, заборонено.

Для проведення дослідження стороннім спеціалістом має використовуватись поліграф, який відповідає вимогам щодо нешкідливості для життя і здоров'я людини.

Дослідження з використанням поліграфа у ДБР передбачає дотримання загальнообов'язкових принципів, серед яких: добровільність, правомірність, неупередженість, комплексність та всебічного забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Нормативно закріплені обставини, причетність до яких має бути перевірена щодо кожної з осіб, які претендують на призначення на посади у ДБР. До таких обставин віднесені:

- вчинення суб'єктом дослідження протиправних дій, відкриття стосовно нього кримінального провадження;
- перебування на агентурному зв'язку в спецслужбі іншої держави;
- участь у діяльності заборонених законом або судом громадських об'єднань, членство в політичних партіях, участь у створенні чи діяльності політичних партій;
- наявність громадянства іншої держави або документа, виданого уповноваженими органами іншої держави, про те, що суб'єкт дослідження набуде її громадянства, якщо вийде з громадянства України;
- розголошення відомостей, які є конфіденційною, таємною або службовою інформацією;
- правдивість інформації, сумніви щодо якої виникли перед призначенням

на посаду в Бюро;

- зловживання алкоголем, наркотичними та (або) психотропними речовинами без призначення лікаря;
- приховані мотиви вступу на службу в Бюро.

Означений перелік є вичерпним.

Для працівників ДБР передбачений дещо інший перелік обставин, що мають перевірятись при проведенні психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа. Вже діючі працівники Бюро проходять дослідження для отримання умовної та орієнтувальної інформації лише з питань щодо вчинення суб'єктом дослідження протиправних дій, відкриття стосовно нього кримінального провадження та розголошення відомостей, які є конфіденційною, таємною або службовою інформацією. Окрім цих питань можуть бути також досліджені і питання, спрямовані на перевірку обставин щодо виконання своїх службових обов'язків.

Умови проведення дослідження є загальними, але передбачені певні особливості, які не регламентовані у інших, аналогічних нормативно-правових актах, до них слід віднести:

- обов'язкова відповідність поліграфа вимогам ДСТУ 8692:2016 - для досліджень, що проводяться працівником структурного підрозділу внутрішнього контролю ДБР та відповідності поліграфа вимогам щодо нешкідливості для життя і здоров'я людини - для досліджень, що проводяться стороннім спеціалістом. Аналогічна норма міститься також у Наказі Офісу ГПУ (ст.2 Розділу IV): «для проведення дослідження використовується поліграф, який відповідає вимогам ДСТУ 8692:2016, має декларацію про відповідність і висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи України. Використання для проведення досліджень в органах прокуратури поліграфів, які не відповідають цим вимогам, забороняється»;
- обов'язкова наявність м'якого крісла з підлокітниками для суб'єкта дослідження;
- площа - більше 12 м²;

- наявність санвузла поблизу.

Щодо стану особи, яка підлягає дослідженню з використанням поліграфа важливим є те, що надання медичної довідки є обов'язковою умовою для підтвердження наявності у суб'єкта дослідження станів, наявність яких є підставою для перенесення проведення дослідження.

Медична довідка обов'язкова для підтвердження:

- гострого періоду соматичних захворювань;
- гострого больового синдрому;
- інтоксикації організму;
- захворювання, що супроводжуються явно вираженою серцево-судинною чи дихальною недостатністю;
- вагітність.

Будь який інший стан особи, який не допускає можливості проведення дослідження з використанням поліграфа також передбачає наявність довідки про це. За ініціативою вагітної особи, дослідження із використанням поліграфа може бути проведено.

Пункт 29 зобов'язує поліграфолога перед початком дослідження з'ясувати у суб'єкта дослідження його фізичний та психічний стан. У разі встановлення, що суб'єкт дослідження перебуває хоча б в одному із вищенаведених станів, - ініціатор (або спеціаліст поліграфа у разі, коли ініціатором є суб'єкт дослідження) переносить проведення дослідження.

Слід звернути увагу, що норма, закріплена у п.19 Наказу дозволяє перенести дослідження лише при наявності медичної довідки. Випадків, які би передбачали перенесення дослідження при наявності відповідного стану особи але за відсутності медичної довідки просто не передбачено.

Час доби, в який має проводитись дослідження із використанням поліграфа не визначений, але закріплено, що дослідження не може тривати без перерви довше однієї години. Після перерви дослідження поновлюється.

Дослідження може проводитись лише державною мовою.

Після завершення дослідження спеціаліст поліграфа готує довідку про

результати дослідження за встановленою формою у двох примірниках.

Складені довідки реєструються в журналі обліку довідок про результати дослідження, який ведеться спеціалістом поліграфа у структурному підрозділі внутрішнього контролю ДБР, після чого передаються безпосередньо ініціатору і додаються до матеріалів щодо підготовки та ухвалення кадрового рішення.

Контроль за роботою спеціалістів поліграфа здійснює начальник або заступник начальника структурного підрозділу внутрішнього контролю Бюро, який навчався за програмою підготовки спеціалістів поліграфа.

7. Фактори, що впливають на об'єктивність результатів перевірки із застосуванням комп'ютерного поліграфа

Для забезпечення об'єктивності отриманих результатів опитувань із застосуванням поліграфа кандидатів на відповідні посади у підрозділи правоохоронних органів України повинні бути дотримані *умови* щодо:

- стану приміщення в якому буде проводитись процедура опитування осіб;
- належного фізичного та психологічного стану опитуваної особи.

Для проведення опитування мають бути створені комфортні умови як для роботи поліграфолога так і для опитуваної особи, тобто має використовуватись спеціально обладнане або пристосовуватись наявне службове приміщення. Вимоги до такого приміщення у різних відомств можуть дещо відрізнятись, але узагальнено мають відповідати таким критеріям:

- площа приміщення - від 10 м²;
- висота стелі - не менше 2,5 м;
- зручне крісло для опитуваної особи;
- стіни приміщення пофарбовані в нейтральні пастельні кольори, без деталей, які відвертають увагу;
- захищеність від впливу зовнішніх факторів (яскраве світло, шум,

вібрація, будь-які перешкоди та інші фактори), які можуть вплинути на об'єктивність опитування;

- технічна захищеність спеціально обладнаного або наявно пристосованого службового приміщення відповідно до вимог законодавства України щодо норм технічного захисту приміщень, у яких обробляється інформація з обмеженим доступом;

- опитування осіб здійснюється в умовах комфортної температури та вологості повітря для проведення цих спеціальних досліджень;

- місце проведення опитування осіб повинно забезпечувати безпеку її життя та здоров'я;

- наявність санвузла поблизу.

Окрім матеріальних факторів існує певний перелік умов, при наявності яких стан особи, яка має проходити опитування, не дозволяє проводити об'єктивну перевірку із застосуванням поліграфа, до них відносяться:

- гострий період соматичних захворювань;

- гострий больовий синдром;

- інтоксикація організму;

- захворювання, що супроводжуються явно вираженою серцево-судинною чи дихальною недостатністю;

- травми, анатомічні дефекти та обмороження пальців рук, ніг, ампутація верхніх та нижніх кінцівок;

- перебування особи у стані алкогольного, наркотичного сп'яніння або під впливом психотропних речовин, будь-яких медикаментів, що впливають на функціонування центральної нервової, серцево-судинної чи дихальної системи.

Опитування з використанням поліграфа не слід проводити і у випадках, коли суб'єкт опитування наполягає на проведенні опитування, у разі перебування суб'єкта опитування у зміненому соматичному, психічному станах, що не дозволяють отримувати адекватних, невикривлених фізіологічних реакцій, які можуть бути підтверджені документально та/або

зовнішніми ознаками, що суб'єктивно оцінюються спеціалістом поліграфа чи відповідними цифровими показниками тонічної складової шкіряної реакції, які формуються поліграфом.

За загальним правилом опитування не проводиться відносно особи, яка перебуває у стані вагітності (у деяких випадках дозволяється проведення опитування за ініціативи самої вагітної).

Опитування також не проводиться, якщо:

- опитуваний є близькою особою до спеціаліста-поліграфолога;
- існує конфлікт інтересів між опитуваною особою і спеціалістом-поліграфологом;
- якщо спеціаліст-поліграфолог безпосередньо підпорядкований особі, яка опитується, то процедура проводиться іншим поліграфологом.

Терміни «близькі особи» та «конфлікт інтересів» слід вживати у значеннях, наведених у Законі України «Про запобігання корупції».

Особи, які мали доступ до інформації про факт, процедуру та результати опитування, забезпечують її конфіденційність. За порушення конфіденційності цієї інформації винні особи несуть відповідальність згідно з чинним законодавством України.

Опитування осіб з використанням поліграфа не може тривати більше однієї години (за деякими нормами не більше двох) без перерви і в загальному обсязі - більше 4 годин (для ДФС - не більше 7 годин) протягом одного дня. Не дозволяється проведення опитування у нічний час.

8. Питання протидії об'єктивній поліграфологічній перевірці зі сторони опитуваних осіб (загально-теоретичний аспект)

Під протидією слід розуміти умисні дії особи, що проходить перевірку із застосуванням комп'ютерного поліграфа направлену на спотворення результатів такої перевірки.

Всі способи протидії об'єктивному ПФДЗКП можуть бути згруповані в шість класів:

1. Фізичні (механічні) способи;
2. Фізіологічні способи;
3. Психічні способи;
4. Фармакологічні способи;
5. Хімічні способи;
6. Поведінкові способи.

Такі способи протидії можуть носити як явний (виявлення яких не потребує проведення додаткових перевірок) так і скритий (можуть бути виявлені тільки з використанням додаткових перевірок) характер. Виявлення поліграфологом будь якого зі способів протидії ПФДЗКП вказує на спробу особи що тестується скрити від нього повністю або частково певну інформацію, не дозволити отримати об'єктивний висновок по результатам дослідження.

1. Фізичні (механічні) способи протидії ПФДЗКП

Найбільш простими як у виконанні так і у виявленні вважаються фізичні (механічні) способи протидії і саме до них найбільш часто вдаються особи, що тестуються.

Фізичними (механічними) способами протидії можна вважати протидію, що має зовнішні фізичні прояви. Найчастіше це скорочення будь-яких груп м'язів, що у свою чергу призводить до появи реакцій, схожих з природними психофізіологічними реакціями, які виникають при пред'явленні питань.

Як правило, обстежувані з метою протидії віддають перевагу м'язам, скорочення яких складно виявити візуально, наприклад притискання стоп до підлоги або стегон до сидіння стільця, згинання пальців ніг в черевиках, стискання зубів, покусування язика або притискання його до неба, довільна зміна характеру дихальних рухів, зміна тиску між пальцями руки з датчиками та поверхнею на якій вони знаходяться тощо.

Всі фізичні прийоми протидії насправді надзвичайно «вразливі» - ефективність їх застосування залежить від особистих даних обстежуваного, тривалості ПФДВП, використання поліграфологом спеціальних датчиків для

реєстрації рухів, а також пильності, спостережливості і кваліфікації фахівця.

Слід відзначити, що дихальні рухи є єдиними з фізіологічних показників що реєструються за допомогою поліграфа і які піддаються безпосередньому вольовому контролю без спеціального тренування. Тому недобросовісні обстежувані найчастіше вибирають саме спотворення дихання в якості прийому протидії, використовуючи різні способи зміни характеру дихання: *Регулярне дихання*. Внаслідок дії механізмів гомеостатичного регулювання цей прийом досить швидко призводить до гіпер - або гіповентиляції і появи затримок дихання (апноє) або глибоких вдихів. Одночасно починають відзначатися відносно стійкі синхронні зміни частоти пульсу і тиску крові. *Окремі глибокі вдихи як після перевірочних і контрольних питань, так і в інших місцях по ходу пред'явлення тесту, тривалі затримки дихання або нестабільне, «рване» дихання*. Також це може бути *штучна модифікація параметрів дихання на вдиху і видиху*, зменшення або збільшення його частоти (наприклад часте поверхневе дихання). *Можлива навмисна зміна й інших параметрів дихання, наприклад співвідношення часу вдиху і видиху, паузи на вдиху до паузи на видиху*. Протидія такого типу вимагає достатньо високого рівня самоконтролю і не завжди впливає на сумарний результат ПФДЗКП. Інтенсифікація дихання без відповідного емоціонального настрою змінює інші вегетативні показники з великою затримкою, що пов'язано лише зі зміною рівня газового обміну в організмі. В природних умовах емоційні реакції зміни дихання, як правило, чітко пов'язані з іншими психофізіологічними показниками.

До фізичних способів протидії відноситься і поява у обстежуваного реакцій, викликаних болем, штучно спровокованої яким-небудь чином: натисканням пальцем ноги на вістря канцелярської кнопки, що знаходиться всередині або проткнута крізь підошву черевика, умисне роздратування наявного порізу шкіри, нариву, садна або удару, також частіше всього в області стоп тощо. Протидія за допомогою пальців рук також може проходити в різний спосіб (наприклад, за рахунок натискання пальцями на підлокітник

крісла). Цей вид протидії можливий лише при грубому порушенні вимог, щодо проведення ПФДЗКП.

Одним з найбільш складних у діагностиці фізичних (механічних) способів протидії ПФДВП є маніпуляції язиком. Наприклад після відповіді на питання язик може бути непомітно прикушений, загорнутий «у трубочку», у бік гортані, прижятий до неба з силою, що викликає больові відчуття.

При невеликих навичках можливо створення больових відчуттів за допомогою язика практично без порушення ритму та глибини дихання, але із збільшенням рівня ШКР.

Такий самий ефект має також часто застосовуваний спосіб фізичної протидії ПФДВП - скорочення м'язів сфінктера.

2. Фізіологічні способи протидії ПФДЗКП

Фізіологічні способи протидії передбачають зміну особою, що тестується свого психофізіологічного стану на тривалий час різними (але не фармакологічними) способами, до числа яких можна віднести: надмірне фізичне навантаження безпосередньо перед проведенням ПФДЗКП, тривале голодування, безсонна ніч, вживання перед ПФДЗКП великої кількості рідини з метою викликати сильні позиви до сечовипускання під час ПФДЗКП тощо.

3. Психічні способи протидії ПФДЗКП

Зміна функціонального стану, коли відповідні реакції організму на стимул мають спотворений характер може досягатися за допомогою різних психічних способів.

Можна сказати, що психічні способи протидії ПФДЗКП - це дії особи що проходить поліграфологічну перевірку, засновані на використанні різних психологічних прийомів направлені на штучне пригнічення або посилення реакції на стимул під час проведення ПФДЗКП.

Ці способи можна вважати одними з найбільш складних для виявлення та подолання із способів протидії ПФДЗКП. Про характер таких дій поліграфолог може судити лише опосередковано.

В основі психічних способів лежать тісні взаємини психіки і фізіології.

Організм людини має здатність виборчого відображення як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Це означає, що з безлічі одночасно впливаючих зовнішніх і внутрішніх подразників організм може активно реагувати лише на ті, які він актуалізує і навпаки, залишати без відповіді решту впливів. Зазначена особливість психічного відображення дає людині можливість цілеспрямовано й активно впливати на фізичний і психічний стан, вибірково орієнтуючи відбивну функцію психіки на певні зовнішні або внутрішні фактори. Дану властивість людина може активно використовувати й під час проходження різних видів ПФДЗКП

Як результат відображення в психіці потреб організму, викликаних зовнішніми або внутрішніми об'єктивними явищами слід розглядати і мотив поведінки людини. Саме по собі опитування за допомогою поліграфа є стресом для людини, у тому ж випадку, коли у опитуваної особи мета приймає складну форму (словами і поведінкою приховати певну інформацію і одночасно не «видати» фізіологічну реакцію) її поведінка визначається полімотивованістю. Причому мотиви в більшій або меншій мірі можуть протистояти один одному, тобто спостерігається «боротьба мотивів». Таке явище може на певний час виводити людину з рівноваги, викликати більш виражений стресовий стан, ніж при звичайному опитуванні. «Внутрішній розлад» може бути усунутий пошуком додаткового мотиву, який би допоміг людині прийняти остаточне рішення про форми поведінки. У подібних конфліктних ситуаціях найбільша складність полягає у формулюванні додаткового мотиву, що нерідко призводить до відмови від оволодіння ситуацією, до пасивного підпорядкування ходу подій. Уникнути такої ситуації можна спробувати за допомогою психічного самовпливу, спрямованого на управління емоційними і вегетативними реакціями, що і може бути використане опитуваним.

Серед психічних способів протидії ПФДЗКП виділяють такі види:

1) уявлення - процес і результат мисленевого відтворення образів предметів і явищ, які в даний момент не впливають на органи чуття людини;

2) гіпноз - викликаний самонавіюванням або впливом гіпнотизера тимчасовий стан свідомості, що характеризується різким фокусуванням уваги і високою схильністю до навіювання. Стан гіпнозу не схожий на сон, не може бути викликаний проти волі, сприяє збільшенню ймовірності появи помилкових спогадів; успішність введення в гіпноз залежить не тільки від навичок гіпнотизера, але і від гипнабельності самої випробуваної особи; загіпнотизовані люди зберігають пам'ять, здатні брехати, чинити опір навіюванням;

3) біологічний зворотний зв'язок - спроби особи що тестується впливати на свої фізіологічні показники за допомогою спостереження за графіками поліграми у реальному часі. Останнім часом отримали поширення послуги «нечистих на руку» поліграфологів щодо «консультування», проведення «попередньої» перевірки та «налаштування» особи для «проходження» ПФДЗКП;

4) плацебо - явище зміни стану людини завдяки його вірі в ефективність деякого впливу, насправді певної нейтральної речі. Найбільш ефективним вважається використання плацебо в психіатрії, адже мозок людини за допомогою самонавіювання легше коригує свою власну роботу ніж роботу інших органів;

5) раціоналізація - механізм психологічного захисту, при якому в мисленні використовується тільки та частина сприйманої інформації і робляться тільки ті висновки, завдяки яким власна поведінка постає як добре контрольована і не суперечить об'єктивним обставинам. Інакше кажучи, підбір (пошук) раціонального пояснення для поведінки або рішень, що мають інші, неусвідомлені причини. Захисна функція раціоналізації полягає у спробі *post factum* створити гармонію між бажаним і реальним становищем. Це спроба пояснити поведінку, не з'ясовну за допомогою об'єктивного аналізу ситуації, або спроба виправдати невдачу або помилку;

6) дисоціація - захисний механізм психіки, «відділення» себе від неприємних переживань;

- 7) розумова напруга;
- 8) особливості особистості.

Теоретично найбільш ефективним способом подавлення психофізіологічних реакцій є так зване «уявне відключення», під час якого особа намагається повністю ігнорувати зміст питань та відповідати на них автоматично, перемикаючи свою увагу на який небудь реальний або вигаданий предмет.

4. Фармакологічні способи протидії ПФДЗКП

У фіксації та вилученні інформації беруть участь тисячі нервових клітин. Цей процес може бути порушений шляхом прийняття деяких фармакологічних засобів. У процесі втоми пам'ять страждає за рахунок погіршення діяльності нервових клітин, що забезпечують зберігання та вилучення інформації. Цим і пояснюються вимоги до умов проведення поліграфної перевірки: перша половина дня, нормальний нічний відпочинок опитуваного напередодні тестування і т.п..

У сучасної людини є вільний доступ практично до всіх видів фармакологічних препаратів, які можуть суттєво впливати на її стан та здоров'я. Досить часто особи, яким належить пройти перевірку на поліграфі, та яким є що скривати прибігають до вживання таких препаратів з метою викривлення результатів ПФДВП.

Можна виокремити такі найбільш вживані з метою протидії ПФДЗКП види фармакологічних препаратів:

1. *Антидепресанти* (лат. antidepressantia; грец. anti - проти + лат. depressus - пригнічений) (іміпрамін, флуоксетин, циталопрам, тразадон тощо) різні за хімічним складом і механізмом дії психотропні речовини, що поліпшують настрій, знімають почуття пригніченості, нервову напругу і тривогу, підвищують психічну активність. Антидепресанти підвищують рівень серотоніну у мозку і через те використовуються для лікування психічних розладів, зокрема, депресій та неврозів. Багато препаратів синтетичних антидепресантів мають серйозні побічні ефекти і повинні

застосовуватись обережно.

При їх передозуванні можлива гіперреакція на стимул, аж до появи негагасаючих кривих. При цьому можливі два стани: перше, коли за зовнішніми ознаками крива ШГР знаходяться в межах норми, але один із стимулів активує стан безперервності реакції. Другий стан, коли при значному дозуванні стимулюючих препаратів можливо спостерігати явище «маятника» навіть при реєстрації «фону». Наявність даного явища не може однозначно слугувати причиною твердження поліграфолога про протидію особи процесу тестування, адже такий самий стан кривих поліграми можна спостерігати і у людини з ослабленою нервовою системою, її виснаженні, викликане тривалим стресом (наприклад очікування майбутнього тестування на поліграфі) або в результаті перенесеної раніше хвороби. Стимулюючі препарати впливають практично на всі графіки поліграми. Це може виражатися у збільшенні частоти пульсу, підвищується систолічний і діастолічний тиск, що приводить до швидкого стомлення організму. Можливі появи серцевої аритмії, запаморочення, підвищеної тремтіння в тілі, головних болів, порушуються рухові реакції. Зовні особа, що тестується сильно збуджена, у неї виявляється зайва тривожність, при контакті спостерігається або її збентеження, або навпаки, можливі маячні висловлювання. Передозування, залежно від індивідуальних особливостей, може відобразитись у зниженні амплітуди ШГР.

2. *Барбітурати* (лат. barbiturate) (барбаміл, веронал, папаверин, люмінал тощо) - гіпнosedативні препарати, які часто називають снодійними. Барбітурати пригнічують ЦНС і тому застосовуються в медицині як заспокійливі та снодійні (барбітал, етамінал-натрій), протисудомні лікувальні препарати (бензонал), а деякі (пентабарбітал, бутабарбітал) - в основному як допоміжні лікувальні препарати при загальній анестезії. Препарати цієї групи можуть бути ультракороткої, середньої та довгої дії. Особа, що тестується, прийняв препарати цієї групи, емоційно пасивна, за зовнішніми ознаками сонлива. Реакції на поліграмі можуть бути спотворені.

3. *Нейролептики* (др.-греч. *vsnpov* - нерв, нервова система; др.-греч. *Хцуц* - утримання) (аміназин, тизерцин, лепонекс, меллерил тощо) - мають заспокійливу дію, що супроводжується зменшенням реакцій на внутрішні та зовнішні стимули, послабленням афективної напруги, подавленням почуття роздратування та страху.

4. *Анальгетики* (від ін-грец. *av* - без, проти + *аХуцак*; - біль) (анальгін, ібупрофен, пентазоцин тощо), або знеболювальне - лікарський засіб природного, напівсинтетичного або синтетичного походження, призначений для зняття больових відчуттів - аналгезії. Принцип дії заснований на блокуванні нервової системи. Прийняття обстежуваним у великих дозах таких препаратів може представляти складність при тестуванні для поліграфолога. У обстежуваної особи вони можуть викликати запаморочення, слабкість, головні болі, ейфорію і навіть галюцинації.

5. *Транквілізатори* (від лат. *tranquillo* - заспокоювати) (еленіум, седуксен, нозепам, феназепам тощо) - психотропні лікарські засоби, здатні усувати або пом'якшувати невротичні прояви, страх, тривогу, емоційну напругу, розлади сну. Транквілізатори, на відміну від нейролептиків і антидепресантів, не дають виражених побічних ефектів і добре переносяться. При прийомі препарати цієї групи впливають на підкіркові відділи центральної нервової системи. Вони впливають на всі реакції поліграм. Транквілізатори можуть знизити частоту і амплітуду дихальної кривої, частоту пульсу, амплітуду шкірної реакції. Вони не порушують співвідношення реагування на різні значущі і нейтральні питання. Це дозволяє диференціювати реакції з будь-яких форматів тестів. Певні дослідження, про вплив цих препаратів на точність ПФДЗКП показали, що у осіб, які вживали транквілізатори в терапевтичних дозах спостерігаються чіткі реакції, і вживані препарати практично не ускладнюють розшифровку поліграми. За механізмом дії вони спрямовані в першу чергу на зниження «активності» центрів ретикулярної формації, лімбічних відділів мозку і в кінцевому підсумку, кори головного мозку. У терапевтичних дозах транквілізатори ведуть до

заспокоєння людини, зниження тривожності але у великих дозах можуть викликати стан ейфорії або сонливості.

6. *Наркотики опійної групи.* До цієї групи належать природні і синтетичні речовини, що містять морфіноподібні з'єднання. Всі природні наркотичні речовини опійної групи виробляються з маку. Необроблені наркотики опійної групи з рослинної сировини мають легкий в'яжучий ефект при попаданні на язик. Містять алкалоїди опіатного ряду - морфін, кодеїн та інші. В обробленому вигляді виглядають як розчини.

Опіатні наркотики мають «седативну» загальмовувачу дію.

5. *Хімічні способи протидії ПФДЗКП*

На відміну від фармакологічних способів речовини що вживаються при хімічних способах протидії безпосередньо не є лікарськими засобами.

Різні хімічні речовини можуть бути застосовані зовнішньо або внутрішньо. Ознаки внутрішнього застосування хімічних речовин так або інакше перегукуються із ознаками вживання фармакологічних препаратів.

До групи хімічних засобів, зовнішнього застосування, що можуть впливати на об'єктивність результатів ПФДЗКП слід виокремити жирні кислоти, що входять до складу різноманітних косметичних кремів та мазей. У разі їх застосування може порушитись природній електричний опір шкіри особи, що тестується. Значні зміни ШГР можуть викликати нанесення на кінчики пальців безбарвного лаку для нігтів або обробка шкіри долонь різноманітними дублячими речовинами, наприклад, формальдегідом, клеєм або нанесення на долоні та пальці речовин, що знижують потовиділення, наприклад дезодорантів.

Важливим є питання вживання алкоголю напередодні проходження перевірок осіб із застосуванням поліграфа.

Від прийому алкоголю найбільше страждає мозок людини. Саме там концентрація алкоголю максимальна, майже вдвічі більша ніж у крові. Хімічні речовини та медичні препарати, прийняті разом зі спиртним, визивають в організмі людини непередбачувану реакцію і знижують здатність до

запам'ятовування. В результаті цього збереження інформації здійснюється неякісно, або повністю відсутнє.

Відомо, що гостра алкогольна інтоксикація (алкогольне сп'яніння середнього і тяжкого ступеня) завжди супроводжується порушенням поведінки, що може виражатись у зниженні самоконтролю, зміні мовлення, порушенні координації рухів і т.і., фізіологічного стану: зниження або підвищення потовиділення і слиновиділення, тахікардія, розширення мікросудин шкіри тощо так і емоційного стану: емоційна холодність, байдужість до всього навколишнього тощо.

б. Поведінкові (комунікабельні) способи протидії ПФДЗКП

Поведінкова протидія ПФДЗКП проявляється у спробі особи, що тестується вплинути на оцінку отриманих даних шляхом впливу на поліграфолога або процес обстеження. Це може проявлятися у:

1) спробі прикритого комунікаційного впливу на поліграфолога (наприклад взяття ініціативи проведення співбесіди в свої руки, надання фахівцю великого обсягу непотрібної інформації тощо);

2) прихованому/відкритому саботуванні правил проведення ПФДЗКП;

3) неприродніх вчинках/поведінці, які не відповідають ситуації (наприклад особа починає плакати під час розповіді фахівця про принцип дії поліграфу);

4) постійному підданні результатів тесту сумніву та наполяганні на повторному їх проведенні (після отримання для себе негативного результату тесту особа наголошує на наявності негативних емоцій/спогадів (не пов'язаних з темою перевірки) під час його проведення та постійно наполягає на перезаписі тестів).

До цього способу протидії ПФДЗКП можна віднести і спроби особи спрямовані на неприбуття до поліграфолога для проведення ПФДВП та відмову від проходження ПФДЗКП під будь якими надуманими причинами.

Часто поліграфологи зустрічаються з комбінованими способами протидії об'єктивному ПФДЗКП. Адже особи що тестуються починають застосовувати

одразу декілька способів, наприклад фармакологічний та фізичний або хімічний, фізіологічний та психічний тощо.

Окремо слід згадати про спроби осіб, що опитуються із застосуванням поліграфа, приховати погане самопочуття (головний біль, зубний біль, біль від свіжих ран тощо) або серйозні особисті емоційні переживання, не пов'язані із темою ПФДЗКП. Такі випадки ускладнюють процес проведення тестування із застосуванням поліграфа. Означені дії можна вважати протидією у випадку обговорення цих станів у передтестовій бесіді та прямого наголошення особі, що тестується на неприпустимість їх утаювання від поліграфолога. Тобто випадок при якому особа розуміє що утаювання болісного або складного емоційного стану може вплинути на об'єктивність ПФДЗКП і не попереджає про їх наявність поліграфолога слід вважати протидією. Але слід звернути увагу, що на відміну від інших видів протидії мета таких дій не обов'язково може бути пов'язана із бажанням особи вплинути на результати ПФДЗКП. Особа що тестується може не розповідати про свій стан із різних міркувань: сором; небажання ділитись особистими справами; відповідальність перед близькою людиною щодо нерозголошення таких відомостей; побоювання, що знання причини такого стану сторонньою особою може викрити його у інших протиправних або аморальних діях тощо.

У випадку, коли особі не було про це своєчасно наголошено і особа не розуміє про необхідність інформування щодо свого болісного стану поліграфолога - вважати такі дії протидією не можна.

Ефективність тих або інших спроб протидії залежить від багатьох факторів, у тому числі від: методик, що застосовуються під час перевірок, умов, у яких проходить ПФДЗКП, часу ПФДЗКП, особистісних якостей особи, що досліджується, кваліфікації поліграфолога тощо.

Найбільшу складність для виявлення протидії складають ті випадки, коли особа, що опитується, використовує методи цілеспрямованої зміни функціонального стану та активно керує фізіологічними та поведінковими реакціями.

Ще одним способом протидії отриманню об'єктивних результатів ПФДЗКП слід виділити явний (погрози, шантаж, підкуп у будь-яких формах) або прихований (гіпноз, тощо) тиск на самого поліграфолога.

9. Ознаки протидії об'єктивній перевірці опитуваних осіб із застосуванням комп'ютерного поліграфа та шляхи її подолання

Ознаки протидії – це явно виражені дії досліджуваної особи, які вона застосовує з метою обдурити поліграф та поліграфолога. Тобто, особа намагається впливати на об'єктивність результатів дослідження, утворюючи при цьому відповідний слід відображення. Саме завдяки виявленню такого «сліду» поліграфолог може дійти висновку про наявність протидії з боку особи що тестується. Такі «сліди» у кожному випадку можуть проявлятися по різному. Діагностика особливостей поведінкових реакцій особи що опитується, є важливим елементом у попередженні і документуванні протидії ПФДЗКП.

Безпосередньо процес «протидії протидії» починається ще з *етапу підготовки до проведення ПФДЗКП*, коли поліграфолог отримує теоретичне підґрунтя про це явище (відповідні наукові статті, методична література, обмін досвідом, аналіз результатів попередніх ПФДЗКП тощо).

Подальше отримання інформації про особу відбувається з моменту входу людини в кабінет поліграфолога. Нагляд за поведінковими реакціями опитуємої особи до початку ПФДЗКП та під час його проведення може сприяти успішному виявленню протидії та визначити заходи, необхідні для її ефективної нейтралізації.

Під час *передтестової бесіди фахівець обов'язково з'ясовує в особи її фізичний та психічний стан*. Перебування підозрюваного у слідчому ізоляторі, в переповнених камерах також не сприяє оптимізації його стану. Виснаження функціональних систем як фахівця, так і підозрюваного може призвести до швидкого прояву симптомів психічного (розумового) стомлення.

Слід пам'ятати, що сильно перевтомлена людина не може і не хоче

вирішувати будь-які інші проблеми, крім однієї - відпочивати. Все інше - потім. При цьому рівень мотивації в рішенні навіть значущих соціальних завдань буде сильно ослаблений або взагалі може дорівнювати нулю.

Тому не рекомендується проводити поліграфологічні дослідження особи, яка перебуває у стані крайньої перевтоми. Перевірку у такому випадку доцільно перенести на інший час, враховуючи необхідний час для відпочинку.

У разі якщо мова йде про спеціаліста і перенести перевірку немає можливості - високий рівень мотивації в успішному завершенні дослідження на якийсь час може послабити негативні наслідки стомлення. Хоча, як правило, розвиток стану стомлення призводить не тільки до зниження рівня мотивації, але і значно знижує продуктивність психічних процесів. Але, що найголовніше, - з'являється некритичність до результатів, отриманих при тестуванні. Якщо немає умов для припинення діяльності, організації або нормального відпочинку, то для підвищення працездатності на якийсь, не надто тривалий час, можна використовувати два високоефективних засоби.

1. Короткочасне перемикання діяльності. Процес короткочасного перемикання повинен бути не пасивним, а активним. Пасивно відпочиваючи людина неодмінно думками буде повертатися до процедури тестування, якщо поліграфолог не фахівець з саморегуляції і не володіє прийомами релаксації. Найбільш ефективно впливає на відновлення розумових процесів фізичне навантаження. Тут спостерігається два позитивних моменти: а) виконуючи ті чи інші фізичні вправи, ви, як правило, змушені контролювати їх, а не думати про тестування; б) фізичне навантаження призведе до різкого збільшення кровотоку в організмі, а отже, швидше будуть доставлені необхідні поживні речовини в мозок і виведені продукти його діяльності, зокрема вуглекислий газ. Це буде сприяти відновленню функціональних можливостей організму.

2. Штучна стимуляція. У тих випадках, коли виконання фізичного навантаження неможливо, застосовують тонізуючі напої або препарати, що стимулюють трофічну (поживну) функцію нервової системи. До них можна

віднести каву, чай, колу, шоколад, какао, вироби з горіхів, а також цілий ряд фармакологічних засобів: дибазол, фенамін, невратин, аскорбінову кислоту, китайський лимонник, женьшень і елеутерокок колючий. Частина цих стимуляторів не завжди знайдеться під рукою, але такі як кава, чай, шоколад можна знайти завжди. Використовуючи стимулятори для підвищення ефективності розумової діяльності необхідно пам'ятати, що вони мобілізують резерви організму, але, як правило, не відновлюють їх. Через якийсь проміжок часу повторне застосування стимуляторів вже не зможе дати позитивного результату і викличе зворотний ефект. Реально стимулювати посилення відновлювальних процесів можуть препарати, що містять глюкозу та вітаміни групи В. У крайніх випадках відносно опитуваного можна використовувати і ряд інших нестандартних прийомів. Наприклад, ефект підсумовування значущості запропонованої інформації. Це може дозволити вам отримати позитивну реакцію в умовах, коли обстежуваний знаходиться в стані сильного стомлення, а потрібне негайне продовження проведення тестування. Відомо, що, якщо одночасно надходять кілька подразників, то відповідна реакція буде виражена значно сильніше. В даному випадку спостерігається просторова сумація сигналів, що надходять по різних сенсорних каналах. Це явище можна використовувати як своєрідний стимул при проведенні тестування: подавати інформацію через зоровий канал (показуючи викрадені предмети), одночасно супроводжуючи їх демонстрацію мовним сигналом. Ефективно використовувати це явище можливо в тих випадках, якщо словесна або зорова інформація окремо не дають помітних змін у реєстрованих показниках. Але треба пам'ятати, що в даних умовах проведення сенсорної стимуляції може призвести до перенапруження, а отже, і сильного спотворення результатів обстеження.

Окрім цього бажано дійти спільної думки, що взаєморозуміння з поліграфологом краще, ніж протидія. Щоб послабити зайву емоційну напругу можна обговорити стан цієї особи, спробувати знайти шляхи покращення його становища (дієве каяття, перекваліфікація статті на більш м'яку тощо),

зменшення суспільно-небезпечних наслідків певного діяння.

Ефективними можна вважати й певні організаційно-тактичні поради щодо роботи із опитуваною особою.

Інструктування опитуваної особи щодо порядку проведення дослідження на поліграфі і закріплення датчиків є обов'язковим етапом проведення ПФДЗКП. Під час цього етапу слід наголосити на обов'язковості дотримання всіх правил поведінки під час ПФДЗКП. У такому випадку видається фактор маніпулювання особи з серії «а я не знав, що так не можна робити».

Під час передтестової бесіди надмірні роз'яснення щодо функціональних процесів в організмі та їх знімання під час ПФДЗКП вважаються не бажаними. Це пояснюється тим, що людина з гнучкою нервовою системою (при хорошому рівні розумових процесів) може швидко прийняти рішення про спосіб протидії тестуванню, що може завдати поліграфологу зайвих складнощів у проведенні поліграфологічного дослідження.

Обговорення питань, які будуть задаватись особі під час ПФДЗКП, є також важливим етапом в проведенні ПФДЗКП, протягом якого особливо слід пам'ятати про необхідність актуалізації мотиваційних структур по відношенню до результатів обстеження. Якщо людині абсолютно байдуже обстеження, якщо душею вона знаходиться десь там, за межею кола досліджуваних проблем, фахівець може отримати зменшені або навіть спотворені результати дослідження. Цей фактор поліграфологу слід тримати на контролі весь період проходження ПФДЗКП аж до остаточної обробки та аналізу результатів.

Деяка частина осіб що тестується вважає, що експерт-поліграфолог не зовсім розумний, уважний, навіть самовпевнений, і його легко обдурити. Враження у такої особи про кваліфікацію поліграфолога складається саме при першому знайомстві з ним та під час виконання передтестової бесіди. Саме тоді особою що тестується й приймається рішення про застосування протидії і робляться прогнози на її успішність.

Поліграфологічне тестування. Ступінь фізіологічних реакцій організму

особи залежить від характеру його емоцій. Якщо емоції негативні і несуть активний оборонний заряд а особа не визнає своєї участі у вчиненні певної негативної дії, то на пред'явлення значущого питання буде спостерігатися посилення відповідних фізіологічних реакцій порівняно з даними, отриманими на нейтральні питання. Якщо особа психологічно пригнічена і упевнена, що їй не уникнути відповідальності за скоєний злочин, то можливе зниження рівня реєстрованих показників на важливе питання, наприклад зменшення частоти пульсу. Тому, проводячи ПФДЗКП, треба прагнути до того, щоб емоційне напруження особи перебувало під час тестування в оптимальній зоні. Це потрібно для збереження реального психофізіологічного рівня відповіді на важливі питання тесту. У той же час потрібно стежити, щоб обстежуваний не перебував і в напівсонному стані, для чого необхідно встановлення тісного контакту з обстежуваним.

При появі у обстежуваного ознак дратівливості або гніву (наприклад, при появі різких або гучних відповідей) слід припинити тестування і пояснити особі ще раз мету і сенс всієї процедури, нагадавши, що подібні відповіді призводять до спотворення реакцій «не на її користь».

У особи яка тестується існує первинна потреба - уникнути покарання, яка породжує вторинну - обдурити поліграф і т.п.. Чим більше соціальна значимість потреби і менше ймовірність позитивного результату, тим сильніше емоційне напруження самої особи. Саме цим і пояснюється той факт, що отримати достовірні результати на поліграфі при розслідуванні вбивства простіше, ніж при крадіжці яблук із сусіднього саду.

Коли поліграфолог бачить на поліграмі явні ознаки протидії, то вже недоцільно з цим боротись, все це потрібно було робити під час проведення передтестової бесіди. Якщо поліграфолог виявляє на поліграмі протидію, то не рекомендується про це відразу говорити опитуваній особі, краще нагадати їй ще раз про необхідність дотримання загальних правил тестування.

Слід пам'ятати, що дуже сильне емоційне напруження, так і його відсутність, - може значно вплинути на якість поліграфологічних досліджень.

Під час попередньої оцінки отриманих даних ПФДЗКП є можливість взваженого аналізу емоційного напруження особи та причин такого стану. Для подолання сильного емоційного напруження або відсутності такого розроблені так звані тести стимуляції, які призначаються для виведення обстежуваної особи із стану спокою або байдужості, вони знімають зайве емоційне напруження і діють заспокійливо на особу що тестується.

Під час заключної співбесіди потрібно з'ясувати у особи, чи не вважає вона що її права були чим небуть порушені під час проведення ПФДЗКП та отримати про це згоду у письмовому вигляді. Якщо особа вважає інакше - слід дізнатись у чому саме ці порушення були виражені, нагадати правила проведення дослідження та відповідно відобразити у довідці.

У висновку за результатами ПФДЗКП має знайти своє відображення той факт, що під час дослідження були приговорені та роз'яснені умови проходження ПФДЗКП та в чому вони полягали. Від особи було неодноразово отримано підтвердження, що їй ці умови зрозумілі і вона їх дотримуватиметься під час дослідження.

З метою нейтралізації протидії під час ПФДЗКП поліграфологами можуть застосовуватись як організаційні (перенос ПФДЗКП на інший день) так і тактичні (зміна формулювання питань, жорстка або м'яка бесіда із опитуваною особою) заходи.

Стосовно всіх способів протидії об'єктивній перевірці на поліграфі можна рекомендувати базові заходи з їх подолання.

Фізичні (механічні) способи протидії ПФДЗКП.

Можна сказати, що як до фізичних (механічні) так і до поведінкових способів протидії ПФДЗКП заходи реагування схожі.

Для профілактики використання рухових (фізичних) прийомів протидії слід попередити особу що тестується про те, що до його крісла підключений дуже чутливий датчик рухів, безпосередньо перед тестом перевірити ступінь розслаблення рук і ніг, а також попросити його, якщо потрібно, зробити які-небудь природні рухи (наприклад, змінити положення стоп).

При аналізі дихальних кривих необхідно пам'ятати, що обстежувані часто вдаються до *штучної зміни параметрів дихання*. Штучне зниження глибини або частоти дихання обов'язково призведе в подальшому до форсованого дихання, яке легко диференціюється на кривих пневмограмиз. Фахівцю необхідно знати, що співвідношення між вдихом і видихом - величина порівняно постійна. Видих на 10-20% довше вдиху. Відбувається це тому, що в процесі вдиху беруть активну участь міжреберні м'язи, а видих пасивний і йде за рахунок розслаблення м'язової групи по мірі виходу повітря з легень. Ця ознака використовується поліграфологами для виявлення протидії з використанням примусової зміни дихального циклу. Форма дихальної кривої в нормі, якщо немає елементів протидії, несе інформацію про емоційний стан обстежуваної особи.

Візуально крива дихання у разі протидії змінюється: співвідношення вдиху та видиху урівнюється, стають більш округлими піки синусоїди, на відміну від «гострості» при нормальному диханні. Про протидію може свідчити апное або верхнє блокування / припинення дихання, що за своєю суттю відбувається лише навмисно. Іноді зустрічаються випадки навмисної дизорганізації дихання. Затримка дихання може спостерігатися при проведенні поліграфних перевірок у разі протидії або при дуже високому емоційному напруженні, яке викликано несподівано пред'явленою інформацією.

Регулярне дихання. Внаслідок дії механізмів гомеостатичного регулювання цей прийом досить швидко призводить до гіпер - або гіповентиляції і появи затримок дихання (апное) або глибоких вдихів. Одночасно починають відзначатися відносно стійкі синхронні зміни частоти пульсу і тиску крові. Даний спосіб протидії досить легко виявляється шляхом порівняння з «нормою» дихання, зареєстрованої у період налаштування

з ПНЕВМОГРАМА – крива запису дихальних рухів, накреслена за допомогою пневмографа. За допомогою П. можна визначити частоту і відносну глибину дихання, тривалість окремих його фаз та інші параметри дихання.

поліграфа або в проміжках між тестами.

Окремі глибокі вдихи як після перевірочних і контрольних питань, так і в інший час по ходу пред'явлення тесту, тривалі затримки дихання або нестабільне, «рване» дихання. Цей спосіб протидії виявляється також, як і попередній. Збереження описаних ознак у звичайному для обстежуваного стані може служити вказівкою на наявність патології дихальної системи обстежуваного.

Підкреслимо, що виявленню протидії, пов'язаної із спотворенням дихання, сприяє одночасне застосування двох датчиків дихання, оскільки довільні спотворення дихання, як правило, проявляються тільки по одному каналу (частіше з датчика, розташованого в області грудей), слабо змінюючи сигнал по другому каналу. При відсутності протидії обидва сигнали виявляються практично ідентичними.

Застосування цього прийому протидії може бути виявлено по незвичайному симптомокомплексу фізіологічних реакцій порівняно з реакціями на інші подразники, в тому числі питання тесту.

Штучна затримка дихання обов'язково призведе до накопичення CO_2 в крові і зниження рівня кисню, нестачу якого можна компенсувати тільки збільшенням обсягу атмосферного повітря, що контактує з кров'ю. Отже, якщо відбулась штучна затримка дихання, то за нею повинен слідувати форсований вдих або збільшення частоти дихання.

Протидія за допомогою пальців рук може проходити в різний спосіб, наприклад за рахунок натискання пальцями на поверхню столу, підлокітник крісла або коліна. Профілактика цього типу протидії полягає у правильному положенні тіла особи, що тестується. Так, вона повинна сидіти у зручному кріслі, кісті рук мають частково звисати з підлокітника. Таке положення позбавляє особу, що тестується, упору під пальцями рук, що у свою чергу робить таку протидію практично неможливою. Правильне розташування рук повністю не гарантує поліграфологу відсутність артефактів, пов'язаних з мікрорухами кистей рук, так як при цих рухах змінюється сила притискання

датчиків до шкіри пальців, а відповідно і величина показників що реєструються. Але у будь-якому випадку подібна протидія має своїм наслідком відповідний характерний відбиток на графіку поліграми.

Протидія за допомогою прикушення язика легко діагностується, якщо методика тестування така, що дає можливість чітко фіксувати час відповіді обстежуваного на стимул. Для виявлення протидії за допомогою скорочення м'язів сфінктера необхідно використовувати датчики знімання інформації - подушка тремору.

Тестування доцільно перервати, якщо обстежувана особа з самого початку безперервно рухається, кашляє і т.п.. Таку особу слід ще раз попередити про необхідність суворого дотримання інструкцій поліграфолога. Всі коментарі слід робити лише після завершення пред'явлення тесту, оскільки подальша поява артефактів може свідчити про протидію обстежуваної особи ПФДЗКП.

У протистоянні деяким видам протидії доцільним є метод «фонового нагляду» за особою що тестується, суть якого полягає у спостереженні в реальному часі поліграфологом за фізіологічними показниками особи не в період запису тесту. Наприклад, обговорення з особою тематики тестів, з одночасним спостереженням при цьому за величиною реакцій, які з'являються. Це дозволяє виявити найбільш «хвилюючі» теми для особи, що тестується, а також отримати відносно «вільний відбиток» фізіологічних показників. Зрозуміло, що для цього потрібно буде завчасно одягти датчики.

Отримання «вільних відбитків» фізіологічних показників особи що тестується дає поліграфологу матеріал для їх порівняння з показниками зафіксованими безпосередньо під час опитування. Завдяки такому порівнянню можна (наприклад) побачити зміну характеру дихання.

Фізіологічні способи протидії ПФДЗКП.

Хоча фізіологічні способи протидії ПФДЗКП і можуть змінити характер психофізіологічного реагування особи під час тестування на поліграфі, їх негативний вплив на ефективність дослідження в цілому мало ймовірний, адже методологія ПФДЗКП побудована з урахуванням можливого впливу таких

факторів і у гіршому випадку, можна очікувати підвищення ймовірності невизначеного результату. Виявленню подібного роду заходів протидії може сприяти, якщо дозволяють умови, попереднє спостереження за особою, її поведінкою та відпочинком, а також спостереження за особою безпосередньо під час ПФДЗКП. Під час проведення ПФДЗКП поліграфологу слід звернути увагу на особливості поведінки особи що тестується, які в свою чергу і можуть вказувати на наявність певних фізіологічних обставин, що можуть впливати на результати тестування.

У передтестовій бесіді поліграфологу слід з'ясувати: як часто обстежуваний приймає ті чи інші ліки, періодичність вживання та їх негативні наслідки. Якщо для людини прийом ліків є необхідним, слід з'ясувати можливість перенесення їх вживання на кілька годин.

Психічні способи протидії ПФДЗКП.

В основі більшості видів психічної протидії лежить спроба особи так або інакше повністю або частково ігнорувати зміст питань, знизити рівень значимості обговорюваної теми для себе (чим досягається зниження психофізіологічної реактивності) та відповідати на питання автоматично. Дуже часто це робиться шляхом перемикання своєї уваги на який небудь реальний або вигаданий предмет. Саме тому існує важлива вимога до приміщення, в якому проводиться ПФДЗКП - відсутність сторонніх предметів у полі зору особи що тестується.

Ознаками цього способу протидії ПФДЗКП може бути:

- різке падіння частоти серцевих скорочень або артеріального тиску безпосередньо перед початком пред'явлення питань та збереження їх на низькому рівні протягом усього тесту;
- відсутності реакцій на поліграмі протягом всього тесту тощо.

Психічна протидія особливо небезпечна у випадках застосування тестів МВПІ, що передбачають однакові відповіді на всі питання. З метою нейтралізації такого способу протидії доцільно передбачити чергування запитань, на які обстежуваний дає то позитивні, то негативні відповіді. Щоб

не помилитися при відповіді, він буде змушений приділяти увагу питанням, що задаються, особливо при використанні методик з чергуванням перевірочних і нейтральних запитань. Можна ускладнити ці тести шляхом підготовки і пред'явлення варіантів закінчень до питань не в усній, а в письмовій формі або у вигляді зображень (малюнків, фотографій). При цьому можна дати інструкцію особі замість відповіді «ні» на кожне питання вголос повторювати пред'явлений варіант закінчення (наприклад, називати предмет, зображений на фотографії).

«Перенесення смислу» питання можна вважати одним із способів зниження психофізіологічної реактивності людини. Особа що тестується може намагатись переконати себе в тому, що перевірочне питання в конкретному формулюванні до нього не відноситься. Наприклад, питання: «Ви крали гроші з сейфа?», особа може трактувати наступним чином: «Звичайно, ні! Я не крав грошей, я лише взяв те що мені належить, так як мені завжди не доплачували». При такому розумінні питання відповідь особи «ні» буде суб'єктивно виглядати щирою. Очевидно, що успішність застосування даного прийому протидії обстежуваним залежить від його здатності до самонав'язання.

З метою профілактики та подолання розглянутого способу протидії поліграфолог повинен:

- приділити ретельну увагу підготовці питань, відбираючи з можливих варіантів оптимальні формулювання, що відповідають критерію однозначності сприйняття та не допускають «перенесення смислу»;
- ретельно обговорювати з особою всі питання по ходу тестування на поліграфі до тих пір, поки не переконається, що особа правильно розуміє їх зміст.

Не слід плутати навмисне «перенесення смислу» питання як спосіб протидії ПФДЗКП з проявом такого природного механізму психологічного захисту як «раціоналізація»⁴, який не повинен розглядатися в якості прийому

⁴ Раціоналізація - найпоширеніший механізм психологічного захисту. Проявляється у спробах довести, що будь які вчинки суб'єкта є єдино правильними, а тому - критиці не

протидії, але повинен бути врахований поліграфологом у своїй діяльності. Вважається, що «раціоналізація» на практиці є однією з можливих причин хибно-негативних висновків.

Серед психічних прийомів протидії можна виділити також штучну актуалізацію короточасних емоційно яскраво забарвлених образів чи думок яку спрямовують на посилення психофізіологічних реакцій, при відповідях на певні питання тестів, складених по методиці контрольних запитань (МКЗ) або методиці виявлення приховуваної інформації (МВПІ).

Очевидно, що цей спосіб протидії складно застосовувати однаково стабільно і ефективно протягом усього тестування на поліграфі, особливо якщо воно триває досить довго. Слід розуміти, що у такому випадку у особи що тестується виникає потреба використовувати різні методики і методичні прийоми, оскільки набір «збуджуючих» думок і образів може виснажитись, а їх емоціональна сила знизитись внаслідок численних повторень.

Рекомендується при наявності підозри щодо застосування цього виду психічної протидії ПФДВП перейти до використання тестів, складених по МПНЗ. Випадок збереження у особи при цьому стабільно сильних реакцій на нейтральні питання буде підтвердженням первинних підозр.

Вважається, що спільне ефективне застосування описаних вище психічних видів протидії (на зниження рівня значимості і на посилення психофізіологічних реакцій) мало ймовірно, оскільки:

- необхідність диференційованого реагування на певні питання вимагає від тестованої особи їх уважного прослуховування, аналізу, що (у свою чергу) не дозволяє використовувати «уявне відключення»;

підлягають. Як правило, раціоналізацію використовують, щоб пояснити свої дії, що вже відбулися і які були негативно сприйняті оточенням. Людина не визнає свою провину не дивлячись на те, що наслідки цих дій не відповідають гарним словам які вона виголошує. Несвідомий механізм раціоналізації не слід змішувати з навмисними брехнею, обманом чи облудою. Раціоналізація допомагає зберігати самоповагу, уникнути відповідальності і провини. У будь-якій раціоналізації є хоча б мінімальна кількість правди, однак у ній більше самообману, тому вона і небезпечна.

- необхідність швидкого і своєчасного перемикання між двома по суті протилежними психічними процесами / станами вимагає від особи надмірного напруження, яке неможливо довго витримати і приховати.

Фармакологічні способи протидії ПФДЗКП.

Значне перевищення величини реакцій (особливо ШГР) на фізичні стимули по відношенню до реакцій на психічні може свідчити про прийом фармакологічних препаратів.

Зовнішніми ознаками прийому різних фармакологічних речовин можуть служити:

при вживанні седативно-снودійних речовин:

- невиразна мова;
- швидкий горизонтальний рух очних яблук;
- пожовтіння шкіри (при тривалому вживанні); шкірні висипання (при тривалому вживанні бромідів); точкові сліди крововиливів на шкірі;
- пригнічення дихання;
- депресивна, загальмована, а в деяких випадках (при передозуванні) агресивна поведінка;
- атаксія.

при прийомі стимуляторів:

- підвищене, безпричинне занепокоєння (метушливість рухів);
- зміни шкірних покривів (сухість, жовтизна, почервоніння обличчя, точкові сліди);
- тахікардія;
- розширені зіниці;
- атаксія.

при прийомі транквілізаторів:

- пригнічене дихання;
- атаксія.

при вживанні різних розчинників (хімічні речовини):

- виражене хвилювання (паніка);

- слезовиділення + нежить;
- пожовтіння шкірних покривів;
- пригнічення дихання;
- невиразна мова;
- атаксія.

При наявності підозри, що обстежуваний навмисно використовував фармакологічні препарати з метою протидії ПФДЗКП, у нього по завершенні тестування на поліграфі уповноваженою на те особою можуть бути взяті зразки слини або сечі для подальшого хімікотоксикологічного аналізу.

Також можливі й зміни поліграм при використанні фармакологічних засобів, а саме:

При вживанні речовин, що володіють стимулюючим ефектом:

- на кривій дихання буде спостерігатися висока частота і глибина дихання; можливий зазубрений характер сигналу, постійне коливання відношення об'єму вдиху до об'єму видиху;

- на кривій ШГР з-за підвищеного потовиділення, а також вираженого збудження ЦНС всі реакції (на «н. п.», «к. п.», «з.п.») будуть різко вираженими; може спостерігатись многохвильовість та «двугорбність» ШГР, а також різке наростання підйому ШГР та її швидкий спад.

При вживанні речовин, що володіють депресивним впливом на організм:

- зменшення частоти дихання, поверхнєве (не глибоке) дихання; стабільне співвідношення об'єму (часу) вдиху та видиху;

- з-за зниження потовиділення, а також превалювання гальмівних реакцій в організмі спостерігається незначне коливання ШГР на всі стимули (плоска, рівна ШГР); похилі підйоми ШГР; наявність невеликої від'ємної фази, но при цьому довге відновлення до ізолінії ШГР;

- зменшення артеріального тиску та частоти серцевих скорочень;

- плавне наростання та зниження сигналів.

При прийомі психомиметиків (психодислетиків або галюциногенів):

- на кривих дихання відмічається збільшення амплітуди та частоти;

- нерегулярність дихання;
- зниження амплітуди ШГР;
- збільшення частоти та об'єму пульсу, різкі перепади кров'яного тиску.

Протисудомні препарати.

Ці препарати використовуються людиною при епілепсії, для запобігання припадків. Вони впливають на кору головного мозку, зокрема на її «моторні відділи». Але ці ж препарати пригнічують активність нервової системи в цілому. Зазвичай прийом протисудомного препарату веде до ослаблення реакції на поліграмі, але не настільки, щоб виключити можливість її об'єктивної оцінки.

При виявленні фармакологічного способу протидії ПФДЗКП із використанням *транквілізаторів* найбільш радикальний спосіб отримання корисної інформації - багаторазове підвищення коефіцієнта підсилення на каналі ШГР до моменту, коли пряма базова лінія перетворюється в «ламану» лінію. У практиці поліграфних перевірок таку криву ШГР нерідко називають «крива що дихає». Хоча вона не є прямою лінією, але її зміни по амплітуді настільки незначні, що дають можливість на їх тлі бачити основну відповідь.

Важливо розуміти, що для досягнення мінімального ефекту протидії ПФДЗКП більшість фармакологічних препаратів повинні бути прийняті у великих дозах, але навіть в цьому випадку їх вплив на характер кривих поліграм закінчується досить швидко, а побічні дії (наприклад, підвищена частота сечовипускання, атаксія, різка тахікардія тощо) тягнуть для опитуваних негативні наслідки. Більшість ознак такої протидії можуть бути виявлені на етапі передтестової і внутритестової бесіди. Проводити тестування людини, що знаходиться в такому стані, - небажано.

Наркотики опійної групи

До загальних властивостей опіатних наркотиків слід віднести: викликаний стан ейфорії, спокою, умиротворення (реакція при першому прийомі може бути різною - від гострого бажання повторити прийом, до отруєння і вкрай негативних відчуттів). Призводить до швидкого (іноді після

одного - двох прийомів) виникнення сильної психічної та фізичної залежності.

Ознаками сп'яніння наркотиками опійної групи можуть виступати: незвичайна сонливість (такий стан притаманний людині незалежно від обставин, в яких перебуває людина). Якщо залишити сп'янілого в спокої, він починає засинати в будь-якій позі і «клювати носом», періодично прокидаючись.

Якщо його покликати, він відразу включається в розмову, наче й не спав. При цьому у нього уповільнена мова, слова він розтягує, включається в розмову про тему, яку вже давно обговорили і забули, кілька разів може розповісти одне і те ж. Але у спілкуванні може бути жвавим, дотепним, легким. Дуже добродушний, покладливий, згідливий і послужливий. Справляє враження вкрай розсіяного і задумливого. Може забути про сигарету, що тліє у нього в руці, і впустити її або обпалити руку. Прагне усамітнитися, краще в окремій кімнаті. При цьому включити там телевізор і заснути. Іноді, навпаки, прагне бути в суспільстві, навіть якщо його і не просять; нав'язливий і настирний. Зіниця в час наркотичного сп'яніння незвичайно вузька і зовсім не розширюється при зменшенні рівня освітлення, тому при сутінковому освітленні гострота зору такої особи помітно знижується. Шкіра бліда, суха і тепла. Больова чутливість знижена, така людина може обпектися, не відчувши болю.

Особі після вживанні наркотичних речовин притаманні наступні ознаки:

- звуженість зіниць;
- пригнічення дихання;
- шкірний висип, блідість (сірість) шкірних покривів;
- знижена чутливість до болю;
- атаксія.

В середньому дія наркотику триває 6-12 годин. Якщо вживання опіатів вже увійшло в систему (стало поступовим з певним інтервалом між прийомами наркотиків), то після припинення дії наркотику починає розвиватися абстинентний синдром (ломка) - обов'язковий компонент опійної

наркоманії - прояв фізичної залежності.

Абстинентний синдром виражається у:

- занепокоєнні, напруженості, дратівливості;
- у легкій формі при наявності слабкої фізичної залежності нагадує гостре респіраторне захворювання, раптово починається і також раптово минає;

- різке і сильне розширення зіниць, почервоніння очей, слезотеча, нежить і чхання;

- безсоння, шлункові розлади, ломота і сильні болі у всьому тілі.

До ознак систематичного вживання можна віднести:

- різкі і часті зміни настрою і активності незалежно від ситуації;
- порушення режиму сну і неспання;
- неприродньо вузькі зіниці;
- незрозумілі часті нездужання;
- циклічна зміна станів, що характеризують сп'яніння і абстиненцію.

З метою урахування можливих впливів наркотичної залежності на результати ПФДВП поліграфологові необхідно знати хоча б на загальному рівні наслідки вживання наркотиків (наприклад - опіатних), до яких можна віднести:

- ураження серцево-судинної системи;
- ураження значної кількості клітин головного мозку;
- величезний ризик зараження СНІДом, сифілісом і гепатитом через використання шприців декількома особами;

- ураження печінки з-за низької якості наркотиків;
- сильне зниження імунітету, як наслідок - схильність до інфекційних захворювань;

- захворювання вен;
- руйнування зубів за порушення кальцієвого обміну;
- імпотенція;
- зниження рівня інтелекту.

Хімічні способи протидії ПФДЗКП.

В основі хімічних способів протидії лежить підвищення опору шкіри за рахунок нанесення на неї певної речовини. Співвідношення сигналів на значний та контрольний (нейтральний) питання залишається незмінним при будь-яких станах шкіри.

Змінюючи опір шкіри під електродами, особа впливає на амплітуду сигналу, але при цьому співвідношення шкірної реакції на нейтральні і значущі питання залишається постійним. Адже, зміна опору шкіри пальців ніколи не впливатиме на оціночну функцію мозку.

Фахівці відмічають, що жодна з хімічних речовин повністю не блокувала шкірну реакцію, хоча могла значно знизити її амплітуду. У зв'язку з чим можна дійти висновків, що труднощі дешифрування сигналу ШГР, у випадку нанесення хімічних речовин на контактні ділянки шкіри полягають лише у зоровому сприйнятті малих амплітуд сигналу ШГР. Але така проблема вирішується посиленням сигналу ШГР у комп'ютерній програмі роботи з поліграфом.

Нейтралізувати такий вид протидії можливо трьома способами: а) протерти місце кріплення датчиків спиртом; б) у разі використання клею на нитроацитатній основі (прозорий лак для нігтів і т.і.), протерти пальці рідиною для зняття лаку з нігтів; в) змінити місце накладання електродів (наприклад, з подушечок пальців на внутрішню сторону пальця). Необхідно пам'ятати, що клей або лак, нанесений на поверхню пальців, легко визначається як по зовнішньому вигляду шкіри, так і на дотик.

Разом з тим слід розуміти, що жодні хімічні способи протидії ніколи не змінять співвідношення реакцій ШГР на нейтральні, контрольні і значимі питання.

Що стосується алкогольного сп'яніння, то воно завжди супроводжується порушеннями поведінки, такими як зміна мови, зниження самоконтролю і координації руху, неадекватність оцінки різних ситуацій. У особи можливі прояви повної або часткової байдужості до своєї долі, зниження рівня

мотивації, спрямованої на уникнення покарання. При наявності підстав вважати, що особа вживала алкоголь напередодні тестування - бажано проводити ПФДЗКП не раніше ніж через 24 годин (при середньої тяжкості сп'яніння). Але вважається, що більш інформативні показники можуть бути отримані лише на третю добу.

Невелика кількість алкоголю, випитого напередодні тестування (легка ступінь сп'яніння, коли вміст алкоголю в крові не досягає 2%) може не бути виявлена «на погляд», але і не призводить до значних спотворень психофізіологічних параметрів, у зв'язку з чим опитування рекомендується проводити через 8-10 годин після вживання алкоголю. Слід враховувати, що найбільша концентрація алкоголю в крові досягає максимуму на другу-третю годину після його вживання. Тому прийом навіть невеликої кількості, при певних умовах, може впливати на результати ПФДЗКП, проведеного в даний відрізок часу.

Поведінкові способи протидії ПФДЗКП.

Поведінкові ознаки включають в себе цілий ряд різних напрямків. Всі вони в першу чергу розраховані на «слабкі нерви» поліграфолога. Для їх діагностики не треба спеціальних пристосувань — датчиків. При виникненні такої ситуації перше золоте правило — не дати сісти собі на голову. Фахівець завжди повинен бути провідним при проведенні поліграфних процедур і не допускати керувати собою. Якщо після другого або третього пояснення обстежуваний продовжує порушувати правила тестування, то доцільно дати йому зрозуміти, хто встановлює правила тестування. Іноді це необхідно робити у досить жорсткій формі. Необхідно також поставити особу до відома, що протидія процедурі поліграфних перевірок — це перша і основна ознака того, що досліджуваний пов'язаний з розслідуванням злочином (подією) і намагається обдурити поліграфолога і висновок про його причетність можна винести навіть на цій підставі. При поведінкових способах протидії рекомендується дотримуватися двох принципів обстеження (Дональд Д. Крапоул):

1. Поліграфолог не повинен погоджуватися проводити обстеження, якщо він не контролює умови його протидії. Це передбачає зміст тесту, тимчасові обмеження, конкретизацію питання, техніку, обладнання і будь-які інші важливі елементи якісного обстеження.

2. Кожен раз поліграми повинні бути об'єктивно проаналізовані за допомогою визнаної системи аналізу. Заходи поведінки не впливають на достовірність системи та алгоритми оцифрування, і вони повинні бути першочерговою підставою для формулювання висновків поліграфного обстеження.

В якості профілактики протидії вже на етапі передтестового діалогу доцільно використовувати спеціально спрямовану інформаційну бесіду з особою, що проходить тестування. Так, для зниження частоти застосування методів протидії доречно повідомити опитуваному, що під час поліграфічного дослідження використовується надійна система реєстрації різних методів спотворення інформації. Якщо обстежуваний поінформований про заходи, спрямовані на виявлення протидії, ймовірність її застосування значно знижується.

З метою виявлення протидії об'єктивній перевірці особи на поліграфі поліграфологи можуть також застосовувати тести, які мають пошуковий формат і надають поліграфологу попередню, орієнтуючу інформацію з цього питання. Подібні тести можна використовувати, наприклад, при повторному тестуванні, коли за результатами першого тестування поліграфолог не зміг прийняти рішення через підозру у можливій протидії особи.

У випадку, коли в процесі тестування у обстежуваного наростає або зберігається стійкий стан емоційної напруги і він інтенсивно реагує практично на всі питання, доцільно змінити порядок дослідження і пред'явити довгий перелік виключно нейтральних запитань. Якщо після цього стан гіперреактивності у обстежуваного зберігається, тестування на поліграфі слід припинити, ретельно розібратися в причинах занепокоєння обстежуваного і, по можливості, провести тестування повторно.

Коли поліграфолог відзначає зниження фізіологічної реактивності обстежуваного, він повинен використовувати різні прийоми стимуляції: проведення короткочасного тестування пам'яті і уваги обстежуваного в перервах між пред'явленням тестів; проведення спеціального тесту зі звуковим біологічно зворотнім зв'язком; додаткове акцентування уваги обстежуваного на значимості для нього проведеного дослідження і його результатів; вживання, в залежності від стану здоров'я і побажань обстежуваного, міцного чаю або кави в перерві між пред'явленнями тестів (треба враховувати, що стимулюючий ефект кави розвивається через 15 хвилин після його вживання). Не слід використовувати прийоми стимуляції щодо емоційно нестабільних обстежуваних.

В якості діагностичного прийому перевірки реактивності обстежуваного можна використовувати послідовне пред'явлення кількох фізичних (наприклад, хлопок в долоні, легке торкання шиї рукою) і психічних (ряд простих питань - «чи зручно сидіти?», «не заважають датчики?» і т.п.) стимулів.

Для того, щоб уточнити, чи дійсно має місце протидія ПФДЗКП, поліграфолог може поставити запитання типу: «Ви знайомі зі способами протидії поліграфу?» або «При проведенні опитування Ви застосовували якісь способи протидії?» і т.і..

Незалежно від виду протидії, можна впевнено заявити, що на даний час не існує абсолютно дієвих способів протидії, як по суті не існує й абсолютно дієвих способів її виявлення. Ефективність виявлення протидії перевірки із застосуванням поліграфа, в першу чергу, залежить від рівня професійної кваліфікації поліграфолога та його практичного досвіду в сфері поліграфології.

ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ПОЛІГРАФУВАННЯ

Ініціатор (замовник) - юридична або фізична особа, з чієї ініціативи проводиться опитування (дослідження) осіб із використанням комп'ютерного поліграфа.

Опитувана (досліджувана) особа - фізична осудна особа, яка добровільно, без примусу, приймає рішення та підтвердила письмово свою участь у проходженні процедури виконання опитування (дослідження) із використанням комп'ютерного поліграфа.

Спеціаліст поліграфа (спеціаліст-поліграфолог) - фахівець (професіонал) освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» або «магістр», який пройшов спеціальне навчання за програмами підготовки спеціалістів поліграфа, що підтверджується відповідним документом про освіту, має необхідні навички та досвід роботи з поліграфом, володіє методиками проведення опитування (дослідження) осіб із використанням комп'ютерного поліграфа.

Поліграф - технічний, багатоканальний реєстратор психофізіологічних реакцій людини, гласного використання, який дозволяє виявляти та фіксувати психофізіологічні реакції індивідуума на певні стимули (подразники) за рахунок перетворення її психофізіологічних показників активності з аналогових сигналів у цифрові, що відображаються у вигляді кривих на поліграмах.

Психофізіологічне дослідження з використанням поліграфа (ПФДВП) - процедура застосування спеціальних знань, пов'язана з використанням технічних засобів, які не завдають шкоди життю та здоров'ю людей, які не завдають шкоди навколишньому середовищу, що забезпечує здійснення аналізу (оцінки) динаміки психофізіологічних реакцій опитуваної (досліджуваної) особи у відповідь на її запропоновані стимули (подразники), з метою перевірки достовірності отриманої інформації.

Скринінг (з англ. - *screening* - відбір, сортування...) Слово має кілька значень відповідно до сфери застосування. У діяльності з використанням поліграфа для кадрової перевірки осіб на обіймання відповідних посад розуміється як відсіювання чи перевірка осіб на благонадійність.

Кадровий «скринінг» - професійний відбір осіб на обіймання ними відповідних посад у державні чи приватні установи (підприємства, організації, колективи, компанії тощо).

Опитування із використанням поліграфа (опитування) - спеціально організований і науково-обґрунтований комплекс методів та прийомів їх застосування для отримання, порівняння й інтерпретації психофізіологічних реакцій особи у відповідь на пред'явлені їй стимули (подразники).

Матеріали опитування - завдання на проведення опитування осіб із використанням поліграфа, надані ініціатором документи, перелік тестів та запитань, поліграми, заява про надання добровільної згоди на проведення опитування, аудіо- та (або) відеозапису.

Стимул (запитання) - зовнішнє цілеспрямований вплив на організм, що викликало його відповідну реакцію. Стимули поділяються на фізичні (світло, звук, температура тощо), хімічні (речовини, ліки, їжа і т. д.), психічні та ін. У практичних поліграфічних дослідженнях

використовуються в основному психічні або семантичні стимули. До них належать: запитання, фотографії, малюнки, предмети і т. д. До кожного виду використовуваних стимулів пред'являються певні вимоги.

Тест (опитувальник) - складена з урахуванням певної методики сукупність запитань (стимулів), від 4-х і більше, у вигляді окремого тестового блоку.

Тестування з використанням поліграфа - основний етап психофізіологічного опитування (дослідження) з використанням комп'ютерного поліграфа, який передбачає пред'явлення опитуваній (досліджуваній) особі постановку спеціалістом-поліграфологом запитань (стимулів), об'єднаних в тести в особливому, методично і обумовленому порядку.

Фон - тимчасовий стан фізіологічних процесів організму людини, яка перебуває в спокої без застосування до неї стимулів (запитань) в процесі виконання спеціалістом-поліграфологом психофізіологічного опитування (дослідження) з використанням комп'ютерного поліграфа.

Реакція - зміни фонові активності фізіологічного показника людини, викликані впливом зовнішнього цілеспрямованого стимулу (наприклад, запитання, зображення, предмета тощо).

Протидія - це будь-який фізичний, психічний, фармакологічний (хімічний) чи поведінковий спосіб, використовуваний опитуваною (досліджуваною) особою з наміром перешкодити спеціалісту-поліграфологу отримати об'єктивний результат проведення психофізіологічного опитування (дослідження) з використанням комп'ютерного поліграфа.

Артефакт - явно відмінні від фону зміни, які відбуваються в динаміці фізіологічного процесу людини, безпосередньо незв'язані з стимулами (запитаннями), а обумовлені впливом екзогенних (зовнішніх) та ендогенних (внутрішніх) дестабілізуючих факторів (наприклад, покашлювання, погекування, рухи ногами, руками, тулубом, також зовнішні шумові впливи тощо.)

Поліграма - результат запису змін у фізіологічному стані людини під час виконання психофізіологічного опитування (дослідження) з використанням комп'ютерного поліграфа з метою перевірки в неї тематичних ідеальних слідів відображення.

Фізіологічний показник - зареєстрована поліграфом у вигляді електричних сигналів вегетативна діяльність органу людини (наприклад, дихання (грудне і черевне), шкірно-гальванічна реакція або, ще називають, електричний опір шкіри, показники серцево-судинної системи: артеріальний тиск та/або фотоплетизмограма).

Висновок спеціаліста-поліграфолога - судження (фахівця, професіонала) з питань, поставлених ініціатором (замовником) перед спеціалістом-поліграфологом на виконання психофізіологічного опитування (дослідження) особи з використанням комп'ютерного поліграфа, яке надається ініціатору у вигляді науково обґрунтованих інформаційних даних.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996

- р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кримінальний кодекс України. Закон від 05.04.2001. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
 3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон від 13.04.2012. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
 4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15/>.
 5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № № 40-44, ст.356) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
 6. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII (ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08/>.
 7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2012, № 23, ст.197. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
 8. Про бюро економічної безпеки України: Закон України від 28 січня 2021 р. № 1150-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 23, ст.197. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>
 9. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листопада.2015 р. № 794-VIII. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>
 10. Про державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квіт. 2003 р. № 661-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 27. Ст. 208.
 11. Про державну службу : Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 4. Ст. 43.
 12. Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-XII. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>
 13. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
 14. Про захист персональних даних : Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
 15. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
 16. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>
 17. Про Національну гвардію України : Закон України від 13 берез.2014 р. № 876-VII. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>
 18. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
 19. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 18 лют. 1992 р. (зі змінами від 9 трав. 2011р.)// Верховна Рада України : офіц. веб-портал. - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
 20. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>
 21. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1994. № 28. Ст. 232.
 22. Про впорядкування застосування контрактної форми трудового договору : Постанова Кабінету Міністрів України № 170 від 19 березня 1994 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/170-94-n>.
 23. Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із

застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 травня 2017 р. № 449. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-%D0%BF#n8>

24. Інструкція з порядку обліку і звітності служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 28 лип. 2004 р. № 842 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=zl374-04>

25. Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : затв. наказом МВС України від 28 лип. 2004 р. № 842 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main>.

26. Про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів та його територіальних органів : Наказ Міністерства доходів і зборів України від 02.08.2013 № 329. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1748-13#Text>

27. Про порядок використання в діяльності ОВС поліграфів (комп'ютеризованих приладів реєстрації психофізіологічних реакцій людини) [Електронний ресурс] : інструкція МВС від 27 жовтня 2004р № 1373/9972 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=zl373-04>.

28. Про затвердження інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах [Електронний ресурс] : наказ Міністерства юстиції України від 12 груд. 2011 р. № 3505/5 (Зареєстрований в Мініюсті України 12 груд. 2011 за № 1431/20169)//Верховна Рада України : офіц. веб-портал. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=293917>

29. Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : Наказ МВС України від 13.11.2017 № 920. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#Text>

30. Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфа в діяльності органів прокуратури України : Наказ Генеральної прокуратури України від 12.06.2017 № 180. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0764-17#Text>

31. Про затвердження Інструкції про порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в органах прокуратури України : Наказ Офісу Генерального прокурора від 17.09.2021 року № 293. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0293905-21#Text>

32. Про затвердження Інструкції з організації та проведення поліграфологами Національного антикорупційного бюро України психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа кандидатів на адміністративні посади в Офісі Генерального прокурора : Наказ Генеральної прокуратури України та Національного антикорупційного бюро України від 04.11.2019 № 265/131. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v265_900-19#Text

33. Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування персоналу з використанням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України від 14.04.2015 № 164. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-15#Text>

34. Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа : Наказ МВС України від 01.09.2017 № 749. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-17#Text>

35. Про затвердження Інструкції про порядок проведення службових розслідувань та службових перевірок стосовно військовослужбовців Служби безпеки України : Наказ Служби безпеки України від 04.02.2016 № 45. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-16#Text>

36. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та

експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затвердженої Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 р. № 53/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

37. Про проведення експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ України : наказ МВС від 28 серп. 2001 р. № 743.

38. Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : наказ МВС від 28 лип. 2004 р. № 842 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1365-04>.

39. Класифікатор професій ДК 003:2010, Київ, Держспоживстандарт України, 2010 р., с. 489. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text>

40. Барко В.І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект) [Текст]: Монографія. - К. : Ніка-Центр, 2002. - 296 с.

41. Барко В. І. Психологія управління персоналом органів внутрішніх справ (проактивний підхід) : [моногр.] / В. І. Барко ; МВС України ; НАВСУ. К. : Ніка-Центр, 2003. - 446 с.

42. Барко В.І. Управління персоналом органів внутрішніх справ (психолого-педагогічний аспект) : навч. посіб. / [БаркоВ.І., ІрхінЮ.Б., Никифорчук Д. И., Підюков П. П.]. К. : Київ. юрид. ін-т, 2005. - 244 с.

43. Бедь В. В. Юридична психологія : навч. посіб. /БедьВ. В.[2-ге вид., стереотип.]. Львів : Новий світ, 2004. 380 с.

44. Біленчук П.Д. Аудіовізуальна психофізіологічна діагностика людини: історія, теорія, практика : [моногр.] / Біленчук П. Д., Мотлях, О. І., Рибальченко О. М. , Усіков І. П.- К. : Атіка, 2013. 419 с.

45. Вагіна О. В. Психологічні чинники використання поліграфічних опитувань осіб правоохоронними органами України : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Харків, 2018. 24 с.

46. Відацкі Я. Історія поліграфологічних досліджень / Я Відацкі [пер. з польської О.Хлівнюк]. К.: ТОВ «7ВС», 2023. 184 с.

47. Використання поліграфа: історія, методика та перспективи застосування на досудовому слідстві: метод, рек. [В.В. Юсупов, Н.В. Галушка, М.М. Цимбал] ; МВС України, КНУВС. К., 2010. 57 с.

48. Воят Л. І. Корекція внутрішньоособистісної боротьби двох «Я». Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи : матеріали III Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 7–8 листоп. 2015 р.) / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2015. С. 111–114.

49. Галаган В.І. Питання застосування поліграфа в діяльності органів внутрішніх справ / В.І. Галаган // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту. - 1999. -№3.- С. 241-247.

50. Делікатний С.К. Використання поліграфа в діяльності ОВС : навч.- метод. посіб. / С. К. Делікатний, Ж. Ю. Половнікова. - К. : Нац. акад. внутр. справ, 2001. - 109 с.

51. Історія поліграфа (детектора брехні) [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://polygraph-west.com.ua/history_ua.php

52. Кокун О. М. Психофізіологія : навч. посіб. / О. М. Кокун. - К. : Центр навч. літератури, 2006. 184 с.

53. Кушнар'ов С. В., Шаповалов О. В. Корупція: соціально-психологічний феномен загрози особистості та професійній діяльності посадової особи в органах внутрішніх справ : монографія / за ред. О. В. Шаповалова. Київ : Юрінком, 2004. 174 с.

54. Лукашевич В.Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования : [моногр.] /

55. В.Г. Лукашевич. К. : Изд-во Укр. акад. внутр. дел, 1993. - 194 с.

56. Малхазов О. Профвідбір та впровадження новітніх технічних засобів у роботі з персоналом / О. Малхазов, О. Кокун // Соціальна психологія. 2005. №4 (12). С. 84-90.
57. Міжнародний досвід застосування поліграфа при працевлаштуванні на державну службу. Досвід інших держав у боротьбі із корупцією (антикорупційні органи, попередження та особливості боротьби із корупцією). Європейський інформаційно-дослідницький центр : [сайт]. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28849.pdf>.
58. Мовчан Д. А. Питання імплементації в Україні зарубіжних підходів до нормативно-правового регулювання застосування поліграфа у процесі розкриття та розслідування злочинів / Д. А. Мовчан // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. - 2009. №5. С. 256-262.
59. Морозова Т. Р. Фізіологічні основи когнітивного спілкування при поліграфічних перевірках [Електронний ресурс] / Т.Р. Морозова ; Ін-т соціал. та політ. психології Нац. акад. пед. наук України : офіц. сайт. - Режим доступу : <https://ispp.org.ua/2020/06/09/morozova-t-r-fiziologichni-osnovi-kognitivnogo-spilkuvannya-pri-poligrafnix-perevirkax/>
60. Морозова Т. Р. Використання комп'ютерних поліграфів у кадровій роботі органів і підрозділів внутрішніх справ України : навч.-метод. посіб. / Морозова Т. Р., Моцонелідзе І. О., Моцонелідзе Д. З. ; за ред. І. П. Красюка. -К. : Атіка, 2006. - 120с.
61. Морозова Т.Р. Створення тестових опитувальників, призначених для поліграфічних обстежень з метою перевірки свідчень / Т.Р. Морозова // Актуальні проблеми психології. - 2008. - Т. 7, вип. 20, ч. 2. - С. 32-36.
62. Мотлях О. І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно- правове регулювання та допустимі межі застосування : [моногр.] / О. І. Мотлях. К. : Освіта України, 2012. - 394 с.
63. Мотлях О.І. Поліграфологія. Підручник. К. : Освіта України, 2022. 550 с.
64. Мотлях О.І. Передтестова бесіда експерта-поліграфолога з під експертним як основа для фахового проведення психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа / О.І. Мотлях, А.О. Тодосієнко. - //Юридичний вісник Національного авіаційного університету: Серія «Повітряне і космічне право», 2015. №1(34). С. 153-158
65. Мотлях О.І. Теоретичні і праксеологічні засади психодіагностики особистості з позиції компаративістського аналізу наукових «теорій поліграфа» / О.І. Мотлях. - // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки. - Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2015. №2 (II). С. 137-149
66. Мотлях О. І. Практика призначення та проведення судових психофізіологічних експертиз й експертних досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа (методичні та практичні рекомендації) : посібник / О. І. Мотлях, І. П. Усіков. К.: Освіта України, 2015. 210 с.
67. Мотлях О. І. Психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа в практиці розслідування злочинів [Текст] : метод, рек. /Мотлях, О.І., Костюк В. Л., Куценко Д. В.-К.: Освіта України, 2016. 73 с.
68. Никифорчук Д.И. Теорія та практика поліграфічних опитувань у діяльності поліції / Д. Й. Никифорчук, В. І. Барко, Т. Ю. Ваврик // Теорія оперативно-службової діяльності правоохоронних органів України / за ред. В. Л. Регульського. Львів : Львів, ін-т внутр. справ при НАВСУ, 2000. С.194- 202.
69. Основи юридической психологи : учеб. / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепитько. - Х. : Одиссей, 2005. - 352 с.
70. Основи психології : підруч. / за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. [5-ге вид., стереотип.]. К. : Либідь, 2002. 632 с.
71. Поліграфологія: основні терміни та поняття [Текст] : словн. / за загю ред. проф. Удалової Л.Д., д.ю.н. Чернявського С.С., к.і.н., с.н.с. Алексеевої-Процюк Д.О. [колектив авторів]. К.: ТОВ «Альянт», 2022. 46 с.

72. Половникова Ж. Ю. Применение полиграфа в системе МВД Украины [Электронный ресурс] / Ж.Ю. Половникова. Режим доступа : <http://www.poligraph.com.ua/crimpol/article2.htm>.
73. Практика использования полиграфов в США // Проблемы преступности в капиталистических странах (по материалам иностранной печати). - 1980. - Вып. 9.-С. 33-34.
74. Практика проведения судебных психофизиологических экспертиз с применением полиграфа в Украине [Электронный ресурс] // Украинское Бюро психофизиологических исследований и Безопасности. Режим доступа : <http://yurist.licasoft.com.ua/component/myblog/2011-02-04-17-15-07.html>.
75. Психологія : підруч. / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін. / за ред. Ю. Л. Трофімова. - [3-тє вид., стереотип.]. - К. : Либідь, 2001. - 560 с.
76. Психолого-правові засади застосування поліграфа у кадровому забезпеченні Національної поліції України : метод. рек. / [авт.-сост. О. І. Мотлях, Д. В. Куценко, Р. А. Яремчук]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 65 с.
77. Рибальченко О.М. Збірник універсальних тестів поліграфної перевірки при працевлаштуванні в кадровій безпеці : метод. посіб./ О. М. Рибальченко, В. В. Василенко, І. М. Козуб. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2014. - 77 с.
78. Сабуров А. С. Юридична психологія : навч. посіб. [для студ. юрид. вузів і факультетів] / Сабуров А. С.-К. : ТП Пресе, 2003. - 208 с.
79. Салтевський М.В. Проблеми інструментальної детекції вербальної інформації в судовій експертизі / М.В. Салтевський // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. 2009. Т. 22, вип. 61, № 2. С. 307-312. (Серія : Юридичні науки).
80. Силкові відомства та гендерна рівність. Міжнародний центр перспективних досліджень : [сайт]. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/5_gender_integration_in_law_enforcement.pdf
81. Трегубенко З. Поліграф-для команди/ З. Трегубенко// Моменти.-2007. -№ 1 (5).-С. 16-17.
82. Удалова Л.Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : [моногр.] / Л. Д. Удалова. К. : А. В. Паливода, 2005. 324 с
83. Усіков І. П. Криміналістичні особливості формування висновків психофізіологічного дослідження на поліграфі як одного із процесуальних джерел доказів [Електронний ресурс] / І. П. Усіков // Особливості розкриття та розслідування підрозділами МВС України злочинів проти життя та здоров'я особи : Наук.-практ. семінар, 18 листоп. 2011 р. / Львів, держ. ун-т внутр. справ. Режим доступу : http://www.temenos.com.ua/article_kryminalistychni_osoblyvosti_formuvannya_vysnovkiv_psykhofiziologichnoho_doslidzhennya.html.
84. Усіков І.П., Черненко Р.В. Компоненти формування вопросов сравнения: сборник специальных вопросов / Усіков І.П., Черненко Р.В. - Киев : Освіта України, 2019. 108 с.
85. Черней В.В. Актуальні проблеми впровадження поліграфних технологій у правоохоронну діяльність / В.В. Черней // Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи [Текст] : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7-8 листоп. 2015 р.). К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015.-С. 3-6
86. Черней В.В., Мотлях О.І. Поліграфологічна діяльність як один із перспективних напрямів розвитку Національної академії внутрішніх справ /Черней В.В., О.І. Мотлях. // Науковий вісник НАВС. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2018. №4 (109). С. 13-24
87. Чернявський С.С. Проблеми використання поліграфа під час досудового розслідування / С.С. Чернявський // Використання поліграфа в правоохоронній діяльності:

- проблеми та перспективи [Текст] : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7-8 листоп. 2015 р.). К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 7-11
88. Шаповалов В.О. Методика визначення психологічних ознак достовірності/недостовірності показань у юридичній практиці : метод, посіб. / В.О. Шаповалов. К., : Кафедра, 2012. 92 с.
89. Шаповалов В. А. Методика определения психологических признаков достоверности/недостоверности в показаниях по видеоматериалам следственных действий / В. А. Шаповалов // Актуальные проблемы психофизиологических исследований с применением полиграфа : сб. науч. стат. по материалам III науч.- практ. конф. - М., 2012 - С. 60-63
90. Шаповалов В. О., Алексеєва-Процюк Д.О. Особливості проведення передтестової бесіди в дослідженнях із застосуванням поліграфа [Текст] : метод, рек./ [Шаповалов В. О., Алексеєва-Процюк Д.О.] - К.: Нац. акад. внутр. справ, 2019. - 76 с.
91. Шаповалов В. О., Алексеєва-Процюк Д.О. Технологія застосування тестових форматів Utah CQT в поліграфологічних дослідженнях [Текст] : метод, рек./ [Шаповалов В. О., Алексеєва-Процюк Д.О.]. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2019. - 88 с.
92. Юридична психологія : підруч. [для студ. юрид. вищ. навч. закл. і факультетів] / В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв та ін. ; за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. -К. : Ін Юре, 1999. - 352 с.
93. Юридична психологія : підруч. /В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. [2- ге вид., перероб. і доп.]. Х. : Право, 2008. 240 с.
94. Яремчук Р.А. Психолого-правові засади використання поліграфа в кадровому забезпеченні підрозділів МВС України: дис. / Р.А. Яремчук . Харків : Право, 2018. 280 с.
95. Ansley N. Zone Comparison Test. - Polygraph, 1998, 19 (2), p.110-116.
96. Canter D. V. Psychology and Law: Bridging the Gap, Ashgate Publishing/ D.V. Canter, R. Zukauskienė. Ltd, 2008. 262 p.
97. Cesare Lombroso: A Brief Biography [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.cerebromente.org.br/n01/frenolog/lombroso.htm>
98. Matte J. A. Ph. D. Examination and Cross-Examination of Experts in Forensic Psychophysiology Using the Polygraph [Electronic resource] / James Allan Matte. - Mode of access : <http://books.google.com/books?id=Lr-pjtihGmYC&printsec=frontcover&lr=&hl=ru#PPPI,M2> .
99. Leonard Keeler and his Instruments [Electronic resource], - Mode of access : <http://www.lie2me.net/thepolygraphmuseum/id12.html>.
100. Brain Scans as Lie Detectors: Ready for Court Use? [Electronic resource] // Associated Press. 2006. - January, 29. Mode of access : http://www.livescience.com/041129_lie_detection.html.
101. Matte J. A. Forensic psychophysiology using the polygraph: Scientific truth verification - lie detection [Electronic resource] / James Allan Matte. - Mode of access : ehind-the-Lie-Detector» <http://www.scribd.com/doc/4202/The-Lie-Behind-the-Lie-Detector>.
102. Ben-Shkakar G. A further study of the dichotomization theory in detection of information. Psychophysiology. 1977. V. 14. P. 408–413.
103. Palmatier J. J., Rovner L. Credibility assessment: Preliminary Process Theory, the polygraph process, and construct validity. International Journal of Psychophysiology. 2015. № 1(95). С. 3–13.
104. Rosental R. De Paulo-Bella M. Sex differences in eavestopping on nonverbal cues. J.Pers. and Soc. Psychol. 1979. v. 37, № 2. P. 273–285.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Послідовність проведення психофізіологічного опитування осіб із застосуванням комп'ютерного поліграфа

1. Початок роботи.

1.1. Створіть окремий обліковий запис для роботи з новим клієнтом. Назвіть файл або ж за прізвиськом кандидата на опитування, або за умовним кодовим словом з бажаним позначенням дати проведення дослідження.

1.2. Увімкніть відеокамеру, яка є частиною технічного оснащення поліграфологічної перевірки. Озвучте на відеокамеру напрям виконання опитування (сфера застосування), а також ПІБ опитуваної особи, дату, місце, час, умови проведення дослідження тощо.

1.3. Чемно познайомтеся з опитуваною особою, яка прибула до Вас на спеціальне дослідження. Представтеся, повідомте про свою освіту, у тому числі спеціальну - поліграфолога (за бажанням про свій досвід роботи). Покажіть особі місце (приміщення, кімнату), в якому відбудеться процедура дослідження і віжливо запросіть її присісти на спеціально облаштоване місце для тестуючих із використанням поліграфа.

1.4. Поставте особі запитання на предмет володіння знаннями про поліграф та процедуру дослідження з його використанням (чи цікавилася особа з інших джерел про це дослідження і з якою метою). З'ясуйте чи проходила особа раніше такого роду перевірку, коли, де, з яких питань та які результати її проходження.

1.5. Поясніть, що результати проведеного поліграфологічного опитування не є основоположним для ініціатора й прийняття ним остаточного рішення в конкретному: кадровому, службовому, розслідуваному чи іншому ключовому питанні. Однак наголосіть на важливості результатів цих досліджень, оскільки ініціатор часто бере до уваги саме їх, бо цілком покладається на високу достовірність добутих інформаційних даних, вірогідність яких становить 95-98%.

1.6. У загальному розкажіть про процес опитування з використанням поліграфа (необхідно розповісти про документальне оформлення всього процесу; викласти загальну інформацію про поліграф; тестові запитання; правила, яких має дотримуватися особа під час виконання тестування тощо).

2. Документальне оформлення.

2.1. Пояснити особі, що процедура психофізіологічного опитування з використанням поліграфа забезпечує непорушність гарантованих їй конституційних прав. Жодним чином не створює загрози здоров'ю, не впливає на його стан, і не погіршує самопочуття людини. Не є обманом з боку поліграфолога і процедури виконання дослідження, і не використовує елементи гіпнозу чи будь-чого іншого, що може ввести людину в гіпнотичний стан.

2.2. Повідомити, що процедура психофізіологічного опитування з використанням поліграфа передбачає собою добровільну письмову згоду особи, яка оформляється шляхом власноручного підписання заяви. Такий документ гарантує поліграфологу, що участь особи у спеціальному дослідженні є добровільною, а не елементом примусу з боку третіх осіб.

3. Біографічні та інші інформаційні дані.

3.1. Такого гатунку інформація передбачає отримання додаткових відомостей від особи для з'ясування спеціалісту-поліграфологу наскільки вона готова до проведення психофізіологічного опитування з використанням поліграфа.

3.2. Запропонуйте особі участь у системі зон порівняння (надайте опитуваному можливість оцінити себе за шкалою від 1 до 10).

3.3. Розпитайте в особи про її попередні місця роботи (переваги і недоліки); здобуту освіту/освіти; власні уподобання/хоббі - пам'ятайте про контрольні запитання.

3.4. Надайте особі спеціальну медико-технічну інформацію (поясніть, що поліграф є пасивним реєстратором психофізіологічних реакцій людини, які виникають в наслідок поставлених спеціалістом поліграфа запитань (стимулів) - необхідно з'ясувати цілковиту готовність опитуваної особи до процедури виконання дослідження:

3.4.1. З'ясуйте, чи відпочив (виспався) опитуваний на передодні проходження цього спеціального дослідження і скільки годин, а також чи не використовував для міцного сну снодійних чи інших медикаментів.

3.4.2. Чи вживав опитуваний перед тестуванням: алкогольні напої (якщо так, то коли, які і в якій кількості); тютюнові вироби, кальян (якщо так, то коли, які і в яких кількостях); медичні, фармакологічні, психотропні, седативні, наркотичні чи інші препарати (якщо так, то коли, які і в якій кількості).

4. Детальне пояснення процедури виконання дослідження.

4.1. Поясніть принцип емоційного реагування «боротьби або втечі» (з використанням наукового-технічного прикладу поліграфу).

4.2. Розкажіть про датчики реєстрації психофізіологічних реакцій людини, як складових поліграфа.

4.3. Поясніть, що брехня - це навмисна дія, яка може мати для особи негативні (непередбачувані) наслідки (реакція на небезпеку).

4.4. Підкресліть, що реакції емоційного характеру людини проявляються автоматично без її волі й бажання і їх неможливо знищити, знизити чи уконтролювати. Реакції будуть

проявлятися кожен раз при виникненні небезпеки для особи. Опитуваній особі потрібно на 100% бути правдивим із поліграфологом аби прилад зафіксував вірну реакцію і спеціаліст не помилювався в обрахунку поліграм і прийняв справедливе рішення, яке ляже в основу підготовленого ним висновку.

4.5. Поясніть етапи виконання дослідження (предтестова, між тестова та після тестова бесіда).

5. Обговорення анкети.

5.1. Запишіть всю інформацію, не зафіксовану раніше.

5.2. Якщо опитувана особа зробила власне зізнання у невідомих для ініціатора діях - зафіксуйте та повідомте про них ініціатора дослідження.

6. Обговорення питань тесту.

6.1. Існує три різних типи питань, всі вони однаково важливі чесність і повнота відповідей на кожне з них не повинна викликати жодних сумнівів.

6.2. Порядок проведення обговорення питань: жертовно-релевантні, релевантні, контрольні та нейтральні. Під час обговорення питань необхідно переконатися в тому, що контрольні запитання для опитуваної особи з використанням поліграфа є важливі.

6.3. Обговорюється лише одна серія питань за один раз.

6.4. Релевантні запитання - ті, які становлять основу ініційованого дослідження (до прикладу: питання про профпридатність особи або питання щодо національної безпеки).

6.5. Контрольні запитання - стосуються допоміжних інформаційних даних (наприклад: питання про чесність і порядність індивідуума).

7. Тестування із застосуванням між тестової бесіди.

7.1. Проведіть з особою стимулюючий тест «стим тест» (наприклад: на ім'я, прізвище тощо) і продемонструйте його результати.

7.2. Проведіть особі три пред'явлення тесту. Додайте четверте пред'явлення, якщо присутній артефакт.

8. Післятестова бесіда.

8.1. Попереднє ознайомлення з результатами проведеного тестування особи. Застереження: не слід робити заяв, що тестування було невдалим, а опитуваний має негативні результати тестування.

8.2. Обговорення результатів опитування необхідно вести толерантно. Ніколи не натякаючи опитуваній особі про те, що їй щось загрожує (відмова у працевлаштуванні, обвинувачення у вчиненому тощо).

8.3. Дайте можливість опитуваній особі виговоритися, це її заспокоїть. Підтримайте діалог у ключі того, чи немає в особи претензій до спеціаліста- поліграфолога та процедури виконання ним дослідження.

9. Висновок.

9.1. Запишіть на відеокамеру будь-які заяви, що поступили з боку опитуваної особи (недовіра поліграфологу; елементи погроз тощо).

9.2. Якщо опитувана особа зробила дискваліфікуючи зізнання, які були офіційно зафіксовані, вони мають бути розглянуті комісійно.

Додаток Б

ЗАЯВА ПРО ДОБРОВОЛЬНУ ЗГОДИ ОСОБИ

на проходження психофізіологічного опитування (дослідження) із застосуванням комп'ютерного поліграфа

Я, _____

(Прізвище, ім'я, по-батькові, дата народження, місце проживання)
внаслідок зробленої мені пропозиції з боку спеціаліста-поліграфолога

_____ даю добровільну
згоду на проходження співбесіди (перевірки) з використанням комп'ютерного
поліграфа щодо обставин, пов'язаних із _____

У зв'язку з проведенням (експертизи, розслідування, кадрової перевірки) відповідно до вимог Закону України «Про захист персональних даних» № 2297- VI від 01.06.2010 р., даю свою згоду на обробку моїх персональних даних, а так само на передачу їх третім особам, органам досудового та судового слідства, адвокату.

Перед оформленням даної Заяви я ознайомлений(а) з метою та основними правилами проведення співбесіди, готовий(а) їх дотримуватися, так як зацікавлений(а) у забезпеченні правильності проведення даної процедури. Мені роз'яснено, що:

1. Перевірка з використанням комп'ютерного поліграфа буде проведена тільки після моєї письмової згоди.

2. Не заперечую, щоб з метою забезпечення моїх прав та безпеки, під час проведення перевірки вівся відео- та аудіозапис.

3. Перед початком перевірки я буду ознайомлений (а) із загальним змістом питань, які мені будуть ставити, а перед проведенням кожного тесту — з конкретними питаннями цього тесту. Мені роз'яснено, що я маю можливість брати участь у редагуванні питань до повного розуміння їхнього змісту.

4. Мені роз'яснено, що я маю право відмовитися відповідати на будь-яке з поставлених мені запитань або взагалі відмовитися від подальшої участі в даній процедурі в будь-який момент часу проходження перевірки.

5. Мені роз'яснено, що перевірка з використанням комп'ютерного поліграфа проводиться з метою отримання відповідей на чітко визначені тематичні запитання з одночасною реєстрацією змін мого фізіологічного стану для подальшої комплексної експертної оцінки спеціалістом-поліграфологом.

6. Мені роз'яснено, що перевірка з використанням комп'ютерного поліграфа не завдає і не може завдати шкоди здоров'ю, прилад сертифікований, за точністю і безпекою належить до класу медичних приладів, не надає і не може робити ніякого фізичного впливу на людину, тому що призначений тільки для реєстрації її фізіологічного стану в момент запису тестів.

7. У разі умисного пошкодження мною, під час перевірки, поліграфних датчиків або інших приладів, в силу неадекватної (агресивної) поведінки як до процедури тестування, так і по відношенню до фахівця-поліграфолога, відшкодування шкоди покладається на мене.

8. До початку перевірки з використанням комп'ютерного поліграфа я інформую, що не маю жодних причин, які могли б перешкоджати проходженню мною даного дослідження. Мені роз'яснено, що перевірка з використанням комп'ютерного поліграфа не буде проводитися в наступних випадках:

• при наявності у поліграфолога інформації про деякі психічні захворювання або розлади обстежуваного, а також у випадку загострення захворювань, пов'язаних з порушенням серцево-судинної або дихальної діяльності;

• при фізичному або психічному виснаженні обстежуваного, а також якщо він знаходиться в стані сонливості чи неконтрольованого перезбудження, не може координувати свої пухи і т. п.;

• в разі наявності у поліграфолога інформації про вживання особою сильнодіючих психоактивних речовин або лікарських препаратів, або при виявленні поліграфологом ознак вживання названого;

• в разі знаходження обстежуваного в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, а так само похмілля;

• в разі наявності даних про вагітність обстежуваної (друга половина періоду вагітності).

Своє рішення про проходження перевірки з використанням поліграфа приймаю добровільно, без примусу і без тиску від будь-кого, суть і сенс вищевикладених положень мені зрозумілий.

(Нижче власноруч відзначити згоду на проходження перевірки або причини відмови, вказати стан здоров'я, та прийом медикаментів)

(Підпис опитуваного)

Дата

Підпис спеціаліста-поліграфолога

Додаток В

Один із можливих варіантів передтестової бесіди спеціаліста- поліграфолога з особою на проведення психофізіологічного опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа

Доброго Вам дня. Моє П. І. Б
Я спеціаліст-поліграфолог.....

Ви знаєте відносно яких питань призначено Вам психофізіологічне опитування з використанням комп'ютерного поліграфа? *(Знає/Не знає)*.

Поясню. Ви... *(уточнити дію)*. З цією метою. За результатом

проведення цього спеціального дослідження, я підготую експертний висновок. Ви повинні розуміти, що він може матиме як категоричний так імовірнісний характер викладу, як допомогти, так і зашкодити Вам у вирішенні питання, відповідно до мети ініційованого дослідження. Для того, щоб Вам допомогти мені потрібно щоб Ви дали письмову згоду на проведення процедури психофізіологічного опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа. Якщо Ви згодні, то ось Вам бланк на добровільну участь у цьому дослідженні читайте, обмірковуюйте, якщо згодні підписуйте. Виникнуть запитання будь-якого характеру задавайте де соромтесь.

А поки що, для більш детальної обізнаності з комп'ютерним поліграфом я ознайомлю Вас з цим приладом та процесом виконання даного дослідження. Це допоможе Вам отримати нову інформацію про поліграф або ж розширити знання, які Ви до цього про нього мали.

Скажіть, чи проходили Ви раніше такого виду спеціальне дослідження? *(Якщо так, то уточнити коли, де, ким, відносно перевірки якої інформації та які результати дослідження)*.

Зараз я познайомлю Вас з особливостями проведення психофізіологічного опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа, зокрема про те, які психофізіологічні реакції організму людини даний прилад реєструє і за допомогою чого. Як відбувається фіксація проявлених реакцій людини на стимул (задане питання) і у вигляді чого. Яким чином виявляється правдивість чи неправдивість інформаційних даних, отриманих від Вас за результатом проведеного цього спеціального дослідження. Також, ознайомлю Вас у процесі передтестової бесіди з тими питаннями, які є важливими для з'ясування мені, спеціалісту-поліграфологу, в межах поставленого ініціатором завдання. Ці запитання матимуть вигляд тестів на які Вам необхідно буде дати ствердну відповідь «Так» або ж «Ні».

У загальних рисах я пояснив Вам, що собою являє процедура психофізіологічного опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа, а більш детальну інформацію я зможу Вам надати після Вашої письмової згоди на її проведення.

Ви заповнили бланк такої заяви? Підписали його? Тоді приступаємо.

Прикріплюючи на Вас датчики поверх одягу, я поясню Вам їх принцип роботи, деякі особливості, які дозволяють мені, спеціалісту-поліграфологу, точно визначити за їх допомогою наскільки Ви чесні зі мною і Ваші наміри щирі.

Ви повинні розуміти, що люди дуже вмילו можуть маскуватися під жертву. Можливо і Ви цим зараз користуєтеся? *(Як правило, відповідь - Ні)*.

Згоден, у мене немає підстав Вам не довіряти, але й довіряти до кінця я також Вам не можу. Однак зазначу, що своєю добровільною участю у проведенні психофізіологічного опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа, Ви намагаєтеся допомогти собі через мене спростувати певні сумніви, які виникають відносно Вас у ініціатора

У свою чергу додаю, що поліграф це надзвичайно точний і віднесений до класу надчутливих медико-технічних приладів, який гарантує цілковиту безпеку життю і здоров'ю людини. Він виявляє будь-які, навіть самі незначні зміни Вашого організму, проявлені у вигляді емоцій на стимули (запитання), шляхом реєстрування сигналів, що надходить від датчиків закріплених поверх Вашого одягу на тілі. Тобто, не розказуючи мені нічого, Ваш організм сам розповість мені необхідну інформацію і це зафіксує поліграф. Якщо Ви будете мене обманювати, то через прилад я відразу це побачу. У Вас зміниться пульс, частота дихання, збільшиться потовиділення, мимовільно станете йорзатися на стільці або подавати інший мимовільний знак тілом. Додаю, що той, хто обманює, може видати себе тремтячим голосом. У людини-брехуна, під час вимови неправдивих слів та речень завжди рефлекторно розширюється зіниці очей, відбувається почервоніння обличчя, масове потовиділення тощо.

Я перерахував Вам лише деякі психофізіологічні реакції, які надточно реєструє поліграф.

Вам зрозуміло як працює цей науково-технічний прилад?

Щоб перевірити, чи володієте Ви інформацією відносно , я

підготував Вам спеціальні тести, які складаються приблизно з 6-10 різних варіантів.

Якщо взяти окремий тест, то в ньому буде одне перевірочне запитання, а решта питань, які я додавав до нього, але виглядають вони дуже правдоподібно.

Щоб пройти успішно психофізіологічне опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа, Ви повинні чітко дотримуватися відповідних правил, з якими я Вас зараз ознайомлю. Одне з основних полягає в тому, що людина повинна бути зі мною, спеціалістом-поліграфологом, щирою.

Ви розумієте, що це означає? *(Надати можливість щоб особа проговорила, що саме*

вона розуміє під термінологією щирість).

Якщо ж я зрозумію, що Ви від мене щось намагаєтеся приховати, навіть будь-яку деталь, то я зроблю для себе висновок, що на питання, які винесені на дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа, Ви напевне будете говорити мені неправду.

Вам це зрозуміло?

Умова бути щирим у даному спеціальному дослідженні є обов'язковою, тому, що поліграф це не «рентген думок» і він чітко зафіксує проявлені Вами психофізіологічні реакції, а мені доведеться потім обробляти зареєстровані сигнали, які надійшли з Вашого організму і я можу невірно їх сприйняти.

Ви хочете, щоб я помилився? *(Однозначна ствердна відповідь Ні).*

Тому будь-яка ваша недомовленість, тобто інші спогади, навіть поза темою психофізіологічного опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа, може спровокувати емоційне хвилювання і прилад відразу ж їх зафіксує. При цьому Ви можете навіть не відчувати цих змін.

Мені ж причина такого хвилювання Вашого організму буде незрозуміла, тому, що я не знатиму, з чим вона пов'язана та як вплинули на Вас ці переживання і спонукали появу таких психофізіологічних реакцій. У такій ситуації я можу помилково звинуватити Вас у брехні з основного питання, винесеного на дослідження. *Я ж* відверто хочу Вам допомогти і моя допомога полягатиме в правильності постановки запитань та об'єктивності оцінювання наданих Вами відповідей на них.

Ви ж хочете, щоб мої висновки, як спеціаліста-поліграфолога, були максимально об'єктивними? *(Однозначна ствердна відповідь Так).*

Тому, основою наших спільних намірів є дотримання правила уникнення недомовленості. Зрозумійте, що недомовленість це не завжди брехня, але для поліграфа вона виглядає саме так. Коли людина говорить неправду - вона це робить навмисне, значить, що їй є що приховати. Коли людина недоговорює - вона це робить тому, що вважає інформацію, яку згадала не важливою для ініційованого зацікавленою стороною дослідження. Для кращого осмислення цього правила згадайте, якщо у Вас буває кепсько на душі і Вас щось бентежить, обтяжує, Ви це носите в собі, а коли тільки розповіли - відразу стає легше. На цьому підході побудовані всі психотехніки і психотерапія. Навіть до церкви люди йдуть на сповідь, щоб залишити там свої хвилювання, за умови, коли проговорюють священникові проблемні питання у слух. Таким чином, якщо Ви згадаєте що-небудь про себе, поза інший період часу і в іншій ситуації або про свого колегу, сусіда, друга, знайомого під час проведення з Вами психофізіологічного опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа - то ваші хвилюючі спогади, переживання можуть зіграти з Вами підступний жарт, і поліграф визначить це як свідомо прихована інформація на брехню.

Ви хочете щоб я помилився і звинуватив Вас у тому, що у Вашому минулому не було? *(Однозначна ствердна відповідь Ні).*

Тому єдиний спосіб пройти успішно психофізіологічне опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа, - це дотримуватися правил означених вище мною і звільнити свою пам'ять від інших асоціативних спогадів, концентруючи свою увагу лише темі питань цього спеціального дослідження.

Ви згодні зі мною? *(Однозначна ствердна відповідь Так).* Тоді приступимо до проведення психофізіологічного опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа.

Додаток Г

Варіанти постановки релевантних питань з обґрунтуваннями для обговорення теми, пов'язаної з національною безпекою

1. Питання № 4. «Ви знаєте кого-небудь, хто займається шпигунством або диверсійною діяльністю проти України?»

1.1. Шпигунство розглядається як навмисне несанкціоноване розкриття інформації/матеріалу іноземній державі, представникам влади, групи або організації, яка є підставою вважати, що така інформація/матеріал може бути використана зашкодити Україні або на користь іноземної держави, групи або організації. Диверсія розглядається як навмисне перешкоджання, уповільнення, пошкодження або знищення державного майна, праць або людей (включаючи власність держави або проекти навіть, що виконуються підрядниками) з наміром нанести шкоду проектам або національній безпеці України. Це питання охоплює особисту безпосередню участь, надання допомоги іншим і знання про невідомі випадки шпигунства або диверсій. Шпигунство або диверсії можуть бути вчинені за власного ініціативою або на прохання інших. Ключовими елементами шпигунства і диверсійної діяльності, за визначенням, вважаються:

- 1.1.1. Опрацювання, пошук можливостей для заняття шпигунством або диверсіями.
- 1.1.2. Отримання пропозиції взяти участь в шпигунстві або диверсії.
- 1.1.3. Здійснення вербування для шпигунства або диверсійної діяльності.
- 1.1.4. Навчання агентів для шпигунства або диверсійної діяльності.
- 1.1.5. Постановка завдань для здійснення шпигунства або диверсій.
- 1.1.6. Підтримка контактів з метою здійснення шпигунства або диверсій.
- 1.1.7. Планування шпигунства або диверсійної діяльності.
- 1.1.8. Діяльність з метою шпигунства або диверсій, включаючи неправильне копіювання, видалення, передача секретних матеріалів/інформації та ін., знищення державного майна України.
- 1.1.9. Отримання за шпигунство або диверсії грошей, звань, нагороди, особистої/сімейної вигоди та ін.
- 1.1.10. Здійснення контролю, оцінки результатів шпигунської чи диверсійної діяльності.
- 1.1.11. Наміри участі в шпигунстві або диверсійної діяльності.
- 1.1.12. Володіння інформацією про раніше невідомі випадки шпигунства або диверсійної діяльності.
- 1.1.13. Причетність до одного або декількох із перерахованих пунктів розцінюється як шпигунство або диверсійна діяльність. Мотивація шпигунства або диверсійної діяльності (наприклад, гроші, ідеологія, релігійні переконання) має значення, але не принижує значення скоєних злочинів.

2. Питання № 6, «Ви навмисно порушували режим поведінки з секретною інформацією?».

2.1. Це питання стосується передачі секретної інформації або матеріалів стороннім особам. Сторонньою особою є людина, що не має допуску до відповідної секретної інформації або матеріалів. Ключові моменти питання:

- 2.1.1. Шпигунство.
- 2.1.2. Диверсії.
- 2.1.3. Дії направлені на заподіяння шкоди Україні.
- 2.1.4. Дії направлені на допомогу іноземній державі.
- 2.1.5. Отримання грошової/особистої вигоди.
- 2.1.6. Передача інформації в засоби масової інформації.
- 2.1.7. Випадки навмисного або ненавмисного розголошення інформації.

3. Питання № 8. «У Вас були несанкціоновані контакти з іноземними громадянами?».

3.1. Ключовими моментами цього питання є:

- 3.1.1. Таємні, секретні, несанкціоновані контакти з іноземними громадянами, які представляють іноземну державу, групу людей чи організацію.
- 3.1.2. Контакти, які необхідно приховати від спеціаліста-поліграфолога.
- 3.1.3. Контакти, які можуть привести до потенційної або реальної загрози вітчизняній національній безпеці.
- 3.1.4. Контакти, які можуть привести до несанкціонованої допомоги іноземній державі, групі або організації.
- 3.1.5. Неповідомлені візити в іноземні посольства, консульства або представництва.
- 3.1.6. Прихований, тривалий або короткостроковий, контакт з іноземним громадянином, який необхідно приховати.
- 3.1.7. Контакт розглядається так, щоб охопити всі засоби зв'язку (наприклад, особистий контакт, телефонний, через комп'ютер, за допомогою короткохвильового передавача, письмове повідомлення та ін.).
- 3.1.8. Повсякденний контакт з іноземними громадянами і санкціоновані контакти з іноземними представниками повинні бути виключені з розгляду цього питання.

4. Питання № 10. «Ви коли-небудь брали участь у терористичній і підривній діяльності?».

4.1. Підривною діяльністю є будь-яка діяльність, яка заважає, підриває або знищує

права громадян, гарантовані Конституцією, або може привести і приводить до насильства або незаконного повалення державного устрою. Терористична діяльність являє собою навмисне залякування влади або населення з використанням насильства або погроз застосування насильства для досягнення політичних, релігійних або ідеологічних цілей. Терористична діяльність є політично мотивованою насильницькою діяльністю. Питання повинні бути уточнені для визначення особистої участі в підривної або терористичної діяльності або підтримки підривних і терористичних груп. Ключовими моментами підривної і терористичної діяльності повинні бути позначені:

- 4.1.1. Опрацювання та пошук можливостей заняття підривною або терористичною діяльністю.
- 4.1.2. Контакт з підривними або терористичними групами або їх представниками.
- 4.1.3. Отримання пропозицій взяти участь у підривній або терористичній діяльності.
- 4.1.4. Вербування для здійснення підривної або терористичної діяльності.
- 4.1.5. Навчання підривній або терористичній діяльності.
- 4.1.6. Постановка завдань щодо здійснення підривної або терористичної діяльності.
- 4.1.7. Планування підривної або терористичної діяльності.
- 4.1.8. Вчинення або надання допомоги в здійсненні підривної або терористичної діяльності.
- 4.1.9. Надання підтримки підривної або терористичної організації (наприклад, грошима, обладнанням, особистим часом, матеріально-технічним забезпеченням та ін.).
- 4.1.10. Отримання вигоди (наприклад, грошима, становищем, особистим/сімейним збагаченням) за вчинення підривних або терористичних актів або підтримку підривної або терористичної організації.
- 4.1.11. Володіння прихованою інформацією про підривну або терористичну діяльність.

Додаток Д

Варіанти постановки релевантних питань з обґрунтуваннями для обговорення теми, пов'язаної з кадровим «скрінінгом»

Питання № 24. «Ви коли-небудь вчиняли тяжкі злочини?».

Рамки цього питання повинні охоплювати злочини, за які опитувана (досліджувана) особа з використанням поліграфа була притягнута до юридичної відповідальності, а також за будь-які тяжкі злочини нерозкриті, за які не було покарано особу. Ключові моменти, які

повинні бути опрацьовані спеціалістом- поліграфологом:

- усі виявлені чи нерозкриті злочини, які призводили або можуть призвести до арешту особи, з обвинувального вироку, кримінальному переслідуванню;

- усі злочини та правопорушення, включаючи злочини проти особи або власності, що мають чітко виражений навмисний характер. Крім того, будь-який випадок, в якому опитувана (досліджувана) особа була запідозреною або затриманою поліцією як підозрювана в тяжкому злочині;

- усі злочини та участь особи в незначних кримінальних проступках, вчинених у підлітковому віці;

- усі злочини щодо втягнення підлітків у злочинну діяльність.

Спеціаліст-поліграфолог, для власного переконання, що опитувана

(досліджувана) особа розуміє сутність проступків, злочинів та тяжких злочинів, повинен її опитати особу, а за потреби пояснити на конкретних прикладах їх ознаки. Особливу увагу слід приділяти обговоренню сексуальних злочинів, оскільки поліграфологічне опитування спеціально не включає релевантні питання з цій теми. Прикладами сексуальних злочинів є зґвалтування, сексуальне насильство над дітьми та ін. Сексуальна активність за обопільною згодою між дорослими не повинна прийматися до уваги, якщо це не було пов'язано з арештом.

Питання № 26. «Ви навмисно приховуєте будь-яку інформацію про незаконні дії з наркотиками?».

Тимчасові рамки для з'ясування таких протиправних дій мають становити п'ять років. Питання про особисту участь в незаконних діях з наркотичними засобами повинно бути спрямоване на перевірку будь-якої участі кандидата на опитування в незаконному використанні чи розповсюдженні цих речовин у рамковому відліку останніх п'яти років. З цією метою має бути з'ясовано напями використання наркотичних речовин:

- особисте вживання наркотичних речовин чи для проведення експериментів, включаючи одноразове чи багаторазове використання;

- придбання наркотичних речовин або наркотиків (участь в придбанні розглядається як варіант такого придбання).

- вирощування або виробництво наркотиків або наркотичних засобів;

- розповсюдження нелегальних ліків або наркотиків, включаючи перевезення, зберігання, продаж або надання допомоги;

- вживання ліків, придбаних за рецептом з метою отримання стану сп'яніння.

Вирощування, виробництво і розповсюдження наркотиків або наркотичних засобів з метою отримання прибутку є одночасно і тяжким злочином, і незаконними діями, тому передтестову бесіду має бути пов'язано саме обговоренню цих питань.

Питання № 28. «Ви навмисно викривили або приховали будь-яку інформацію про себе?».

Ключові моменти, які пов'язані з цим питанням:

- умисне надання неправдивих відомостей в анкеті з метою обману чи введення в оману.

- умисне приховування інформацію в анкеті з метою обману чи введення в оману.

Питання не повинне стосуватися ненавмисних помилок, допущених при заповненні документів, пов'язаних з працевлаштуванням.